

ODESA NATIONAL UNIVERSITY HERALD
Volume 28. Issue 1 (42). 2026
JURISPRUDENCE

ВІСНИК
ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
Том 28. Випуск 1 (42). 2026
ПРАВознавство

ISSN 2304-1587

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
Odesa I. I. Mechnikov National University

ODESA NATIONAL UNIVERSITY HERALD

Jurisprudence

Scientific journal
Published two times a year
Series founded in July, 2006

Volume 28. Issue 1 (42). 2026

Publishing House
"Helvetica"
2026

ISSN 2304-1587

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ВІСНИК ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія: Правознавство

Науковий журнал
Виходить 2 рази на рік
Серія заснована у липні 2006 р.

Том 28. Випуск 1 (42). 2026

Видавничий дім
«Гельветика»
2026

Засновник: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Редакційна колегія журналу:

Токарчук Л. М., д-р юрид. наук (головний редактор); Акімбекова С. А., д-р юрид. наук, Біялова М., канд. юрид. наук, Булат Н. М., д-р філософії з права, Ємець І. О., канд. юрид. наук, Мінченко Д. А., канд. юрид. наук, Музика А. А., д-р юрид. наук, Перепелиця С. І., канд. юрид. наук, Степанова Т. В., д-р юрид. наук, Труба В. І., д-р юрид. наук.

Відповідальний секретар:

Левенець А. В., канд. юрид. наук

Editorial board of the journal:

Tokarchuk L. M., Doctor of law sciences (Editor in Chief); Akimbekova S. A., Doctor of law sciences, Bilyalova M., PhD, Bulat N. M., Doctor of Philosophy in law, Yemiets I. O., Candidate of law sciences, Minchenko D. A., Candidate of law sciences, Muzyka A. A., Doctor of law sciences, Perepelytsia S. I., Candidate of law sciences, Stepanova T. V., Doctor of law sciences, Truba V. I., Doctor of law sciences.

Executive secretary:

Levenets A. V., Candidate of law sciences

Реєстрація в Національній раді України з питань телебачення і радіомовлення: Рішення № 429 від 22.02.2024 р.
Ідентифікатор R30-02963.

Суб'єкт у сфері друкованих медіа – Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
(вул. Дворянська, буд. 2, м. Одеса, 65082, rector@onu.edu.ua, тел. (048) 723-52-54).

Registered by the National Council of Television and Radio Broadcasting of Ukraine
(Decision No. 429 dated 22.02.2024, Media ID: R 30-02963).

Media entity – Odesa I.I. Mechnikov National University
(65082, Odesa, Dvoryanska Str., 2, rector@onu.edu.ua, tel. (048) 723-52-54).

Згідно з наказом МОН України від 20.06.2023 року № 768 журнал включено до Переліку наукових фахових видань України за спеціальністю D8 Право.

Professional registration (category «B»): Decree of MES No. 768 (Annex 3) dated June 20, 2023. Specialty: D8 Law

Рекомендовано до друку Вченою радою
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.
Протокол № 9 від 15 травня 2026 року

ЗМІСТ

Багряк Юліан Андрійович ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ МІСТОБУДІВНОГО КАДАСТРУ В УКРАЇНІ.....	7
Гаран Ольга Володимирівна ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОДАТКОВОГО АДМІНІСТРУВАННЯ УКРАЇНИ: ФІНАНСОВО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ.....	14
Грамастик Олексій Петрович ДО ПИТАННЯ ПРО КЛАСИФІКАЦІЮ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ	20
Гречанюк Сергій Костянтинівич, Пузирний Вячеслав Феодосійович ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК НАДАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ.....	24
Кізлова Олена Сергіївна ЗАХИСТ СЛАБКОЇ СТОРОНИ У СПОЖИВЧИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ В ЦИФРОВУ ЕПОХУ: ВІД ТРАДИЦІЙНОГО ДОГОВОРУ ДО КЛІКУ МИШКОЮ	29
Колесник Марина Олександрівна РОЗМЕЖУВАННЯ ТЕРОРИСТИЧНОГО АКТУ ТА ДИВЕРСІЇ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ: ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ.....	36
Криворучко Володимир Володимирович ОСОБЛИВОСТІ КЛАСИФІКАЦІЇ РЕКЛАМИ ЯК ВИДУ ПОСЛУГ.....	41
Орловський Богдан Михайлович ПРИМИРНІ ПРОЦЕДУРИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ.....	45
Павлова Тетяна Олександрівна САНКЦІЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ НОРМИ: ПРАВОВА ПРИРОДА ТА ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО ВИЗНАЧЕННЯ.....	50
Папуч Юрій Віталійович ГАРАНТІЇ ТРУДОВИХ ПРАВ ПОСАДОВИХ ОСІБ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ: ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ.....	55
Прієшкіна Ольга Василівна ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	60
Стогова Ольга Володимирівна ВЗАЄМОДІЯ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	65
Тарасюк Сергій Миколайович ПРОКУРОР ЯК ГАРАНТ ЗАКОННОСТІ ТА ПРАВ ЛЮДИНИ У ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ.....	71
Толкаченко Олена Володимирівна ПОНЯТТЯ МІЖНАРОДНОГО ЕКОЛОГІЧНОГО СПОРУ ТА ЙОГО ВИДИ.....	77
Чайковський Олег Ігоревич МІЖНАРОДНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ.....	82

CONTENTS

Bahryak Yulian LEGAL REGULATION OF THE FUNCTIONING OF THE URBAN PLANNING CADASTRE IN UKRAINE.....	7
Haran Olha TRANSFORMATION OF TAX ADMINISTRATION OF UKRAINE: FINANCIAL AND LEGAL ASPECT.....	14
Gramatik Alexey REGARDING THE CLASSIFICATION OF TOURIST SERVICES.....	20
Hrechaniuk Serhii, Puzyrnyi Viacheslav PROCEDURAL PROCEDURE FOR PROVIDING INTERNATIONAL LEGAL ASSISTANCE DURING PROCEDURAL ACTIONS.....	24
Kizlova Olena PROTECTION OF THE WEAKER PARTY IN CONSUMER LEGAL RELATIONS IN THE DIGITAL AGE: FROM THE TRADITIONAL CONTRACT TO A MOUSE CLICK.....	29
Kolesnyk Maryna DISTINGUISHING A TERRORIST ACT FROM SABOTAGE UNDER CONDITIONS OF ARMED AGGRESSION: THEORETICAL AND APPLIED ASPECTS.....	36
Kryvoruchko Volodymyr PECULIARITIES OF CLASSIFYING ADVERTISING AS A TYPE OF SERVICE.....	41
Orlovskiy Bogdan CONCILIATION PROCEDURES IN CRIMINAL PROCEEDINGS: LEGAL REGULATION AND SPECIFIC FEATURES.....	45
Pavlova Tetiana SANCTION OF A CRIMINAL LAW NORM: LEGAL NATURE AND CHALLENGES OF STATUTORY DEFINITION.....	50
Papuch Yurii GUARANTEES OF LABOUR RIGHTS OF LOCAL SELF-GOVERNMENT OFFICIALS: PROBLEMS OF IMPLEMENTATION AND PROSPECTS FOR IMPROVEMENT.....	55
Prieshkina Olga ENSURING HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION.....	60
Stogova Olga COOPERATION BETWEEN EXECUTIVE AUTHORITIES AND LOCAL GOVERNMENT UNDER MARTIAL LAW.....	65
Tarasiuk Sergii THE PROSECUTOR AS GUARANTOR OF THE LEGALITY AND HUMAN RIGHTS IN PRELIMINARY INVESTIGATIONS.....	71
Tolkachenko Olena THE CONCEPT OF INTERNATIONAL ENVIRONMENTAL DISPUTE AND ITS TYPES.....	77
Chaikovskiy Oleg INTERNATIONAL MECHANISMS FOR THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS IN THE CONDITIONS OF WAR IN UKRAINE.....	82

УДК 342.9

DOI [https://doi.org/10.32782/2304-1587/2026-28-1\(42\)-1](https://doi.org/10.32782/2304-1587/2026-28-1(42)-1)**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ МІСТОБУДІВНОГО КАДАСТРУ В УКРАЇНІ****Багряк Юліан Андрійович,**

аспірант кафедри адміністративного та фінансового права,

Львівський національний університет імені Івана Франка

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-8691-374X>

Стаття присвячена аналізу правового регулювання функціонування містобудівного кадастру в Україні. Досліджено законодавче визначення кадастру, його складові, зокрема інтеграцію з Єдиною державною електронною системою у сфері будівництва, та окремі підзаконні нормативно-правові акти, що регламентують його ведення на загальнодержавному, обласному та місцевому рівнях. Виділено низку проблем чинного правового регулювання у досліджуваній сфері: концептуальну перевантаженість і неоднорідність законодавчого визначення містобудівного кадастру, включення до складу кадастру інформаційних ресурсів будівельних норм і правил, нормативну невизначеність у співвідношенні з Єдиною державною електронною системою у сфері будівництва, перехідний характер правового регулювання, оціночний характер інтеграції з Державним земельним кадастром, фрагментарність створення служб кадастру на обласному та місцевому рівнях, а також відсутність чітких строків та критеріїв ефективності експериментального проекту щодо державного містобудівного кадастру. На основі проведеного аналізу запропоновано напрями вдосконалення правового регулювання: уточнення змісту та функцій кадастру, перегляд включення інформаційних ресурсів будівельних норм, чітке визначення співвідношення з Єдиною державною електронною системою у сфері будівництва, конкретизація механізмів інтеграції з земельним кадастром, актуалізація підзаконних актів відповідно до сучасної інституційної структури, встановлення строків і критеріїв експериментального проекту, а також запровадження єдиного підходу до інституційного забезпечення ведення кадастру на всіх рівнях. Впровадження цих заходів сприятиме підвищенню правової визначеності, цілісності системи та створенню надійної основи для цифровізації містобудівного регулювання в Україні. Результати дослідження можуть бути використані для підготовки нових та вдосконалення існуючих нормативно-правових актів, що врегульовують функціонування містобудівного кадастру в Україні.

Ключові слова: містобудівний кадастр, правове регулювання, нормативно-правовий акт, просторове планування, цифровізація містобудівної діяльності.

Bahryak Yulian. Legal regulation of the functioning of the urban planning cadastre in Ukraine

The article is devoted to the analysis of the legal regulation of the functioning of the urban planning cadastre in Ukraine. The study examines the legislative definition of the cadastre, its components, including its integration with the Unified State Electronic System in the field of construction, as well as certain subordinate legal acts regulating its maintenance at the national, regional, and local levels. A number of problems in the current legal regulation have been identified: conceptual overload and inconsistency of the legislative definition of the urban planning cadastre, inclusion of construction norms and rules as part of the cadastre, legal uncertainty regarding its relationship with the Unified State Electronic System in the field of construction, transitional nature of legal regulation, evaluative character of integration with the State Land Cadastre, fragmented establishment of cadastre services at regional and local levels, and the absence of clear timelines and effectiveness criteria for the experimental project concerning the state urban planning cadastre. Based on this analysis, directions for improving legal regulation are proposed: clarifying the content and functions of the cadastre, reviewing the inclusion of construction norms and rules, clearly defining its relationship with the Unified State Electronic System in the field of construction, specifying mechanisms for integration with the Land Cadastre, updating subordinate acts according to the current institutional structure, establishing timelines and evaluation criteria for the experimental project, and introducing a unified approach to the institutional support of cadastre maintenance at all levels. Implementation of these measures will enhance legal certainty, system integrity, and provide a reliable foundation for the digitalization of urban planning regulation in Ukraine. The results of the study can be used to draft new and improve existing legal acts regulating the functioning of the urban planning cadastre in Ukraine.

Key words: urban planning cadastre, legal regulation, normative legal act, spatial planning, digitalization of urban planning activities.

Вступ. Функціонування містобудівного кадастру (далі – кадастр) має виступати ключовим елементом сучасної системи управління просторовим розвитком територій, забезпечуючи інтеграцію та систематизацію геопросторових даних, необхідних для планування, забудови та функціонування інженерної інфраструктури. Його створення і функціонування дозволяє поєднувати різноманітні інформаційні ресурси, від даних про природні та техногенні умови до інформації про об'єкти містобудування та будівельні норми, у єдину інтегровану систему, що забезпечує відкритий доступ для органів державної влади, органів місцевого самоврядування, громадськості.

Як вказує Мединська Н. В., «містобудівний кадастр є складовою частиною державної системи кадастрової документації, яка вміщує відомості про земельні, водні, лісові та інші ресурси і забезпечує єдність

обліку й контролю використання природних ресурсів. Вирішуючи однакові з іншими кадастрами завдання, містобудівний кадастр має свої характерні особливості, які обумовлюються специфікою міського середовища, характером інфраструктури і екологічної ситуації, що виражаються в спеціальних методах диференціації території на зони різної економіко-будівельної цінності.» [1].

У свою чергу, Удовиченко І.В., Смоленська І.В., Молнар С. С. вказують, що розвиток та впровадження інформаційних технологій істотно покращує якість надання послуг у сферах геодезії, землеустрою, кадастру та містобудування [2].

За таких умов науковий аналіз правових засад функціонування містобудівного кадастру набуває особливого значення як передумова вдосконалення нормативно-правової бази, забезпечення ефективної цифровізації містобудівної діяльності та підвищення рівня правової визначеності у відповідних правовідносинах.

Матеріали та методи. Дослідження ґрунтується на аналізі наукових публікацій вітчизняних учених, які вивчали суміжні аспекти проблематики містобудівного кадастру, зокрема Мединська Н. В., Удовиченко І.В., Смоленська І.В., Молнар С. С., Лісова Т.В. [3], Ігнатенко І.В. та Лейба Л.В. [4], а також чинного законодавства та підзаконних нормативно-правових актів України. Для забезпечення обґрунтованості та цілісності висновків дослідження застосовано комплекс методів наукового дослідження, включно з аналізом і синтезом, узагальненням, діалектичним, системно-структурним та формально-юридичним підходами.

Метою дослідження є аналіз правового регулювання функціонування містобудівного кадастру в Україні та виокремлення проблем і напрямів удосконалення нормативно-правової бази у цій сфері.

Результати. Відповідно до ч. 1 ст. 22 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» (далі – Закон), «містобудівний кадастр – державна або комунальна система зберігання і використання геопросторових даних про територію, адміністративно-територіальні одиниці, екологічні, інженерно-геологічні умови, будівельну діяльність, інформаційних ресурсів будівельних норм і правил для задоволення інформаційних потреб у плануванні територій та будівництві, формування галузевої складової державних геоінформаційних ресурсів. Складовою частиною містобудівного кадастру є Єдина державна електронна система у сфері будівництва. До створення містобудівного кадастру на державному рівні як інтегрованої інформаційної системи до Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва можуть вноситися відомості містобудівного кадастру» [5].

Наведене нормативно-правове визначення містобудівного кадастру дає підстави для кількох важливих науково-правових узагальнень. Передусім, законодавець закріплює його як інтегровану інформаційну систему публічно-правового характеру, що поєднує у собі функції накопичення, обробки та використання різномірних геопросторових даних. Такий підхід свідчить про відхід від вузького розуміння кадастру як реєстру та формування його як багатофункціональної цифрової інфраструктури, яка забезпечує інформаційну основу для здійснення містобудівної діяльності.

Водночас аналіз змісту наведеного визначення дозволяє констатувати його певну концептуальну переваженість і внутрішню неоднорідність. Законодавець фактично об'єднує в одному визначенні як об'єкти обліку (геопросторові дані про території, умови, об'єкти), так і функціональне призначення (задоволення інформаційних потреб, формування геоінформаційних ресурсів), що ускладнює чітке окреслення правової природи кадастру. Крім того, включення до складу містобудівного кадастру інформаційних ресурсів будівельних норм і правил є дискусійним, адже такі ресурси мають самостійний нормативний статус і не повністю узгоджуються з класичним розумінням кадастрових систем.

Окремої уваги потребує законодавче закріплення Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва (далі – ЄДЕССБ) як складової частини містобудівного кадастру. Така конструкція свідчить про прагнення до цифрової інтеграції даних у сфері будівництва, однак водночас породжує питання щодо співвідношення цих двох систем. Зокрема, з огляду на функціональну самостійність зазначеної електронної системи, її визначення як складової частини кадастру може свідчити про нормативну невизначеність у розмежуванні їхнього правового статусу та функцій.

Крім того, тимчасове положення про можливість внесення відомостей містобудівного кадастру до електронної системи до моменту створення повноцінного державного кадастру вказує на перехідний характер правового регулювання у цій сфері. Це підтверджує, що законодавець перебуває у процесі формування цілісної цифрової архітектури містобудівних даних, однак на сьогодні така система ще не досягла належного рівня інституційної та функціональної завершеності.

Крім того, «містобудівний кадастр ведеться з урахуванням даних державного земельного кадастру на державному рівні, на рівні Автономної Республіки Крим, обласному та районному рівнях, рівні обласних центрів та міст обласного (республіканського Автономної Республіки Крим) значення» [5].

Наведене положення відображає прагнення законодавця забезпечити інтеграцію містобудівного та земельного кадастрів як взаємопов'язаних інформаційних систем, що є концептуально виправданим з огляду на спільний об'єкт регулювання – територію. Водночас формулювання «з урахуванням даних» має оціночний

характер і не розкриває ані ступеня обов'язковості такої інтеграції, ані механізмів інформаційної взаємодії, що створює ризики фрагментарності даних та їхньої неузгодженості.

Частина друга статті 22 Закону визначає організаційні засади ведення містобудівного кадастру та його змістове наповнення. Встановлено, що ведення кадастру покладається на уповноважені органи містобудування та архітектури, які можуть утворювати спеціалізовані служби містобудівного кадастру, діяльність яких здійснюється на підставі типового положення, затвердженого Кабінетом Міністрів України.

Законом передбачено, що зміст містобудівного кадастру охоплює не лише геопросторові дані, але й метадані та відповідні сервіси, доступ до яких забезпечується через мережу Інтернет відповідно до законодавства про національну інфраструктуру геопросторових даних. Окремо деталізується склад інформації, яка підлягає включенню до кадастру, зокрема дані про інженерно-геологічні умови, об'єкти інженерно-транспортної та енергетичної інфраструктури, інженерні мережі, їх потужності, а також відомості про наявні вільні потужності та видані технічні умови.

Також Законом регламентується порядок оновлення інформації, відповідно до якого уповноважені органи здійснюють актуалізацію геопросторових даних на підставі відомостей, що подаються різними суб'єктами, зокрема органами влади, органами місцевого самоврядування, суб'єктами природних монополій, підприємствами та організаціями, у встановлений строк. При цьому передбачено можливість автоматизованого оновлення даних у режимі реального часу шляхом електронної інформаційної взаємодії між відповідними інформаційно-комунікаційними системами.

Частини третя-восьма статті 22 Закону визначають джерела формування містобудівного кадастру, строки внесення даних, напрями їхнього використання, режим доступу до інформації, а також засади нормативного регулювання і фінансування відповідної діяльності.

Зокрема, встановлено, що формування містобудівного кадастру здійснюється на основі різних джерел інформації, серед яких державні геоінформаційні ресурси, цифрові масиви геопросторових даних, що містяться у містобудівній і проєктній документації та матеріалах завершеного будівництва, бази даних фізичних і юридичних осіб, а також матеріали Державного картографо-геодезичного фонду України. При цьому передбачено обов'язок внесення тематичних геопросторових даних до кадастру у визначений строк після затвердження відповідної містобудівної документації.

Дані містобудівного кадастру використовуються для забезпечення потреб органів державної влади, органів місцевого самоврядування, фізичних і юридичних осіб, зокрема у сфері містобудівної діяльності, землевпорядкування та функціонування геоінформаційних систем. Водночас законодавець закріплює принцип відкритості та загальнодоступності інформації кадастру, за винятком відомостей з обмеженим доступом, із покладенням обов'язку щодо її захисту на відповідних суб'єктах.

Окремо визначено, що порядок ведення, структура містобудівного кадастру та порядок надання інформації з нього встановлюються Кабінетом Міністрів України, а фінансування робіт із його створення та функціонування здійснюється за рахунок бюджетних коштів, а також міжнародної фінансової та технічної допомоги.

Наведені законодавчі положення формують загальні засади функціонування містобудівного кадастру, однак їхня практична реалізація значною мірою залежить від деталізації на рівні підзаконного нормативно-правового регулювання.

Так, постановою Кабінету Міністрів України «Про містобудівний кадастр» від 25 травня 2011 р. № 559 (далі – Постанова № 559) затверджено Положення про містобудівний кадастр та Типове положення про Службу містобудівного кадастру.

В частині аналізу нормативно-правового регулювання функціонування містобудівного кадастру варто взяти до уваги те, що під час реалізації експериментального проєкту щодо запровадження Містобудівного кадастру на державному рівні, передбаченого постановою Кабінету Міністрів України від 9 серпня 2024 р. № 909 «Деякі питання реалізації експериментального проєкту щодо запровадження Містобудівного кадастру на державному рівні», Положення про містобудівний кадастр застосовується виключно щодо містобудівних кадастрів на регіональному та міському рівні.

У свою чергу, постановою Кабінету Міністрів України від 9 серпня 2024 р. № 909 «Деякі питання реалізації експериментального проєкту щодо запровадження Містобудівного кадастру на державному рівні» (далі – Постанова № 909) затверджено, Порядок реалізації експериментального проєкту щодо запровадження Містобудівного кадастру на державному рівні та Порядок ведення Містобудівного кадастру на державному рівні під час реалізації експериментального проєкту щодо запровадження Містобудівного кадастру на державному рівні.

Зазначимо, що у Постанові № 909 передбачено: «Міністерству розвитку громад та територій і Міністерству захисту довкілля та природних ресурсів протягом трьох місяців з дня набрання чинності цією постановою забезпечити електронну інформаційну взаємодію між Містобудівним кадастром на державному

рівні та Єдиною екологічною платформою “ЕкоСистема”, зокрема Єдиним реєстром стратегічної екологічної оцінки щодо отримання із зазначеного Реєстру відомостей (даних) звіту про стратегічну екологічну оцінку проекту містобудівної документації». [6]

Наведене положення свідчить про поступове формування міжсекторальної інтеграції інформаційних систем у сфері містобудування та охорони довкілля. Водночас сама конструкція цього припису і низки інших приписів Постанови № 909, які адресована центральному органу виконавчої влади, що формує державну політику у сфері охорони довкілля, потребує актуалізації з урахуванням інституційних змін у системі органів виконавчої влади. Так, постановою КМУ «Деякі питання Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства» від 21 липня 2025 р. № 903 ліквідовано Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України [7]. При цьому, даний орган систематично згадується у чинному станом на березень 2026 року тексті Постанови № 909.

Пункт 2 Порядку реалізації експериментального проекту щодо запровадження Містобудівного кадастру на державному рівні передбачає, що «метою експериментального проекту є формування єдиного підходу до державного регулювання планування територій в Україні, спрощення механізму, забезпечення доступності та прозорості прийняття рішень державними органами та органами місцевого самоврядування щодо створення, оновлення, внесення змін, погодження та затвердження містобудівної документації, у тому числі шляхом запровадження інтегрованої інформаційної системи Містобудівного кадастру на державному рівні. Завданням експериментального проекту є цифровізація процедур розроблення, оновлення, внесення змін, погодження та затвердження містобудівної документації за єдиними вимогами, приведення містобудівної документації у відповідність з уніфікованими базами геопросторових даних (геоданих) за допомогою програмних засобів Містобудівного кадастру» [6].

У змістовному вимірі вказане охоплює ключові напрями реформування галузі: від спрощення процедур до забезпечення узгодженості містобудівної документації з уніфікованими геопросторовими даними, що загалом відповідає сучасним тенденціям цифрової трансформації публічного управління.

Водночас звертає на себе увагу те, що експериментальний характер проекту не супроводжується чітким визначенням строків його завершення, критеріїв оцінки ефективності чи очікуваних результатів, які мають бути досягнуті. Така невизначеність знижує регуляторну цінність відповідного інструменту, оскільки ускладнює оцінку результативності впроваджених рішень і створює ризик затягування «експериментального» режиму без належної інституціоналізації його результатів. За відсутності чітких часових і змістовних орієнтирів експеримент фактично втрачає свою апробаційну функцію та може перетворюватися на тривалий перехідний стан правового регулювання, що негативно впливає на правову визначеність у сфері містобудівної діяльності.

Попри це, у Порядку реалізації експериментального проекту щодо запровадження Містобудівного кадастру на державному рівні деталізовано всі етапи роботи з містобудівним кадастром: внесення та оприлюднення рішень і завдань щодо розроблення містобудівної документації, валідацію електронних проєктів, громадські обговорення, експертизу, погодження та затвердження документації, а також автоматизоване формування витягів і надання доступу до даних.

У свою чергу, Порядок ведення Містобудівного кадастру на державному рівні під час реалізації експериментального проекту щодо запровадження Містобудівного кадастру на державному рівні визначає правові та організаційні засади його ведення, включаючи структуру (зокрема Реєстр містобудівної документації, електронний кабінет та геопортал), принципи функціонування, вимоги до геопросторових даних і електронних документів, а також порядок їхнього створення, внесення, обробки, зберігання та захисту.

Окрему увагу Порядок ведення Містобудівного кадастру на державному рівні під час реалізації експериментального проекту щодо запровадження Містобудівного кадастру на державному рівні приділяє розмежуванню повноважень суб'єктів ведення кадастру: визначено функції держателя, адміністратора та технічного адміністратора, що забезпечують відповідно нормативне, організаційне та технічне функціонування системи. Він також регламентує електронну інформаційну взаємодію кадастру з іншими державними реєстрами та системами, що забезпечує інтегрованість даних і цифровізацію містобудівної діяльності. Визначено, що Реєстр містобудівної документації акумулює відомості про містобудівну документацію всіх рівнів (державного, регіонального та місцевого), супровідні документи, результати експертиз, громадських обговорень і стратегічної екологічної оцінки. Також врегульовано процедури внесення даних, їхньої валідації (перевірки структурної, топологічної та змістовної узгодженості), а також вимоги до формату та якості електронних матеріалів.

Враховуючи викладене, аналіз приписів постанови Кабінету Міністрів України «Про містобудівний кадастр» від 25 травня 2011 р. № 559 доцільно здійснювати виключно щодо містобудівних кадастрів на регіональному та міському рівні. Положення про містобудівний кадастр у частині його застосування на регіональному та міському рівнях формує базову модель децентралізованого ведення кадастру як складової єдиної геоінформаційної системи. Воно визначає містобудівний кадастр як інструмент накопичення та

використання геопросторових даних для забезпечення планування територій і забудови, закріплюючи при цьому єдині принципи його ведення: повноти, достовірності, актуальності, відкритості та інтероперабельності. Організаційно ведення кадастру покладено на уповноважені органи містобудування та архітектури на відповідному рівні, які забезпечують формування, обробку та актуалізацію даних, а також взаємодію з іншими кадастрами та інформаційними системами. Змістовно Положення про містобудівний кадастр диференціює наповнення кадастру: на регіональному рівні акумулюються узагальнені планувальні та ресурсні дані, тоді як на міському деталізована інформація про територію, земельні ділянки, об'єкти забудови, інфраструктуру та містобудівну документацію. Загалом Положення про містобудівний кадастр закріплює повний цикл функціонування кадастру від створення до надання інформації користувачам, орієнтуючи його на цифровізацію та інтеграцію з іншими державними ресурсами, що водночас зумовлює залежність ефективності його реалізації від належної міжвідомчої взаємодії.

В цій частині варто згадати про перспективи створення профільного відомства. Так, Типове положення про Службу містобудівного кадастру «є основою для розроблення органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування нормативно-правового акта, яким встановлюються загальні принципи утворення та затверджується положення про Службу містобудівного кадастру на рівні Автономної Республіки Крим та обласному рівні, рівні обласних центрів та міст» [8].

Серед іншого, Типове положення про Службу містобудівного кадастру передбачає, що «Служба містобудівного кадастру забезпечує обслуговування конкретної території. Кількість та склад кадастрових служб адміністративно-територіального району встановлюються на підставі його розміру, кількості і структури населених пунктів, рівня їх розвитку і чисельності населення» [8].

Із урахуванням приписів згаданого типового положення, зокрема, було створено Службу містобудівного кадастру у Івано-Франківській обласній державній адміністрації [9], Чернівецькій обласній державній адміністрації [10], Київській обласній державній адміністрації [11], Київська міська рада [12], Коломийська міська рада [13], тощо. При цьому, не усі обласні адміністрації та органи місцевого самоврядування прийняли такі рішення, що свідчить про певну фрагментарність цього процесу, відсутність єдиного підходу до інституційного забезпечення ведення містобудівного кадастру та, як наслідок, нерівномірність розвитку відповідної інфраструктури на різних рівнях публічного управління, що негативно впливає на перспективи ефективного функціонування кадастру як цілісної державної геоінформаційної системи.

На основі викладеного можна сформулювати ключові проблеми правового регулювання функціонування містобудівного кадастру в Україні:

1. Концептуальна перевантаженість і внутрішня неоднорідність законодавчого визначення містобудівного кадастру.
2. Включення до складу кадастру інформаційних ресурсів будівельних норм і правил, які мають самостійний нормативний статус.
3. Нормативна невизначеність у співвідношенні містобудівного кадастру та ЄДЕССБ.
4. Перехідний характер правового регулювання.
5. Оціночний характер формулювання «з урахуванням даних» при інтеграції містобудівного кадастру з Державним земельним кадастром, який не визначає ступеня обов'язковості та механізмів взаємодії.
6. Необхідність актуалізації підзаконних актів у зв'язку з інституційними змінами.
7. Відсутність чіткого визначення строків завершення, критеріїв ефективності та очікуваних результатів експериментального проєкту щодо функціонування кадастру.
8. Фрагментарність створення служб містобудівного кадастру на регіональному та місцевому рівнях, відсутність єдиного підходу до їхнього інституційного забезпечення.

З огляду на виявлені проблеми, доцільним є вдосконалення правового регулювання функціонування містобудівного кадастру за кількома взаємопов'язаними напрямками. Насамперед потребує уточнення законодавче визначення містобудівного кадастру шляхом розмежування його змістовних елементів (об'єктів обліку) та функціонального призначення, а також перегляду доцільності включення до його складу інформаційних ресурсів будівельних норм і правил. Важливим є нормативне визначення чіткого співвідношення містобудівного кадастру та Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва, з урахуванням їхньої функціональної самостійності. Особливої уваги потребує конкретизація механізмів інформаційної взаємодії з Державним земельним кадастром, зокрема через відмову від оціночних формулювань і закріплення обов'язкових процедур інтеграції даних. Водночас необхідно забезпечити актуалізацію підзаконних нормативно-правових актів відповідно до сучасної інституційної структури органів виконавчої влади, а також встановити чіткі строки, критерії ефективності та очікувані результати реалізації згаданого експериментального проєкту. Крім того, доцільним є запровадження єдиного підходу до інституційного забезпечення ведення містобудівного кадастру на регіональному та місцевому рівнях, що сприятиме усуненню фрагментарності та забезпеченню цілісності функціонування цієї системи.

Висновки. Містобудівний кадастр є важливим інструментом цифровізації та інтеграції геоінформаційних ресурсів у сфері планування і забудови територій. Дослідження показує, що його ефективне функціонування залежить від удосконалення правового регулювання, чіткого визначення змісту та функцій кадастру, інтеграції з іншими державними системами, а також узгодження інституційних підходів до ведення та оновлення даних. Впровадження цих заходів забезпечить правову визначеність, цілісність системи та створить надійну основу для подальшого розвитку цифрових містобудівних інструментів в Україні.

Література:

1. Мединська Н. В. Кадастр як інструмент планування розвитку територій. *Агросвіт*. 2017. № 19–20. URL: <http://www.agrosvit.info/?op=1&z=2488&i=4> (дата звернення: 23.03.2026).
2. Удовенко І. О., Смоленська Л. І., Молнар Д. С. Модернізація електронної геодезичної мережі для потреб кадастру територіальних громад: технологічні бар'єри та суспільні імперативи. *Технічні науки та технології*. 2025. № 4 (42). С. 581–591. DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5363-2025-4\(42\)-581-591](https://doi.org/10.25140/2411-5363-2025-4(42)-581-591)
3. Лісова Т. В. Використання земель у сфері містобудування: особливості правового регулювання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2025. № 87, ч. 2. С. 221–226. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.2.33>
4. Ігнатенко І. В., Лейба Л. В. Сучасні правові підходи до кадастрової діяльності в умовах реформи просторового планування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2025. № 88, ч. 2. С. 209–214. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.2.28>
5. Про регулювання містобудівної діяльності : Закон України від 17.02.2011 № 3038-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 34. Ст. 343. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text> (дата звернення: 23.03.2026).
6. Деякі питання реалізації експериментального проекту щодо запровадження Містобудівного кадастру на державному рівні : Постанова Кабінету Міністрів України від 09.08.2024 № 909. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/909-2024-п#Text> (дата звернення: 23.03.2026).
7. Деякі питання Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.07.2025 № 903. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/903-2025-п#Text> (дата звернення: 23.03.2026).
8. Про містобудівний кадастр : Постанова Кабінету Міністрів України від 25.05.2011 № 559. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/559-2011-п#Text> (дата звернення: 23.03.2026).
9. Про Службу містобудівного кадастру : Розпорядження Івано-Франківської обласної державної адміністрації від 10.03.2020 № 141. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/IF200008> (дата звернення: 23.03.2026).
10. Про Службу містобудівного кадастру : Розпорядження Чернівецької обласної державної адміністрації від 08.12.2020 № 1366-р. URL: https://bukoda.gov.ua/storage/app/sites/23/archrozp/2020/12/1366-p%20від%2008_12_2020.pdf (дата звернення: 23.03.2026).
11. Про затвердження Положення про службу містобудівного кадастру Київської області : Розпорядження Київської обласної державної адміністрації від 31.01.2013 № 39. URL: <https://koda.gov.ua/normdoc/pro-zatverdzhennya-polozhennya-pro-sluzhb> (дата звернення: 23.03.2026).
12. Про Службу містобудівного кадастру : Рішення Київської міської ради IX сесії VI скликання від 24.05.2012 № 588/7925. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?code=ra0588023-12&from=360> (дата звернення: 23.03.2026).
13. Про затвердження Положення про службу містобудівного кадастру управління архітектури, містобудування та капітального будівництва міської ради : Рішення Виконавчого комітету Коломийської міської ради від 27.11.2012 № 374. URL: <https://nbkolrada.gov.ua/dt/41235> (дата звернення: 23.03.2026).

References:

1. Medynska, N. V. (2017). Kadastr yak instrument planuvannia rozvytku terytorii [Cadastr as an instrument for planning the development of territories]. *Ahrosvit*, (19–20). <http://www.agrosvit.info/?op=1&z=2488&i=4>.
2. Udoenko, I. O., Smolenska, L. I., & Molnar, D. S. (2025). Modernizatsiia elektronnoi heodezychnoi merezhi dlia potreb kadastru terytorialnykh hromad: tekhnolohichni bariery ta suspilni imperatyvy [Modernization of the electronic geodetic network for the needs of the cadastre of territorial communities: technological barriers and social imperatives]. *Technical Sciences and Technologies*, (4(42)), 581–591. [https://doi.org/10.25140/2411-5363-2025-4\(42\)-581-591](https://doi.org/10.25140/2411-5363-2025-4(42)-581-591).
3. Lisova, T. V. (2025). Vykorystannia zemel u sferi mistobuduvannia: osoblyvosti pravovoho rehuliuвання [Use of land in urban development: peculiarities of legal regulation]. *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*, (87, Part 2), 221–226. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.2.33>.

4. Ignatenko, I. V., & Leiba, L. V. (2025). Suchasni pravovi pidkhody do kadaastrovoi diialnosti v umovakh reformy prostorovoho planuvannia [Modern legal approaches to cadastral activities in the context of spatial planning reform]. *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*, (88, Part 2), 209–214. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.2.28>.

5. Verkhovna Rada of Ukraine. (2011). Zakon Ukrainy “Pro rehulivannia mistobudivnoi diialnosti” [Law of Ukraine “On regulation of urban development activities”]. *VVR*, (34), 343. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text>.

6. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2024, August 9). Postanova “Deyaki pytannia realizatsii eksperymentalnoho proektu shchodo zaprovadzhennia Mistobudivnoho kadastru na derzhavnomu rivni” [Resolution “Some issues of implementing the experimental project on the introduction of the Urban Development Cadastre at the state level”]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/909-2024-п#Text>.

7. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2025, July 21). Postanova “Deyaki pytannia Ministerstva ekonomiky, dovkillya ta silskoho hospodarstva” [Resolution “Some issues of the Ministry of Economy, Environment, and Agriculture”]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/903-2025-п#Text>.

8. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2011, May 25). Postanova “Pro mistobudivnyi kadastr” [Resolution “On the Urban Development Cadastre”]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/559-2011-п#Text>.

9. Ivano-Frankivsk Regional State Administration. (2020, March 10). Rozporyadzhennia “Pro Sluzhbu mistobudivnoho kadastru” [Order “On the Urban Development Cadastre Service”]. <https://ips.ligazakon.net/document/IF200008>.

10. Chernivtsi Regional State Administration. (2020, December 8). Rozporyadzhennia “Pro Sluzhbu mistobudivnoho kadastru” [Order “On the Urban Development Cadastre Service”]. https://bukoda.gov.ua/storage/app/sites/23/archrozp/2020/12/1366-p%20від%20від%2008_12_2020.pdf.

11. Kyiv Regional State Administration. (2013, January 31). Rozporyadzhennia “Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Sluzhbu mistobudivnoho kadastru Kyivskoi oblasti” [Order “On approval of the Regulation on the Urban Development Cadastre Service of Kyiv Region”]. <https://koda.gov.ua/normdoc/pro-zatverdzhennya-polozhennya-pro-sluzhb>.

12. Kyiv City Council, IX Session, VI Convocation. (2012, May 24). Rishennia “Pro Sluzhbu mistobudivnoho kadastru” [Decision “On the Urban Development Cadastre Service”]. <https://iplex.com.ua/doc.php?code=ra0588023-12&from=360>.

13. Kolomyia City Council, Executive Committee. (2012, November 27). Rishennia “Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Sluzhbu mistobudivnoho kadastru upravlinnia arkhitektury, mistobuduvannia ta kapitalnoho budivnytstva mis'koi rady” [Decision “On approval of the Regulation on the Urban Development Cadastre Service of the Department of Architecture, Urban Development, and Capital Construction of the City Council”]. <https://nbkolrada.gov.ua/dt/41235>.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Дата першого надходження статті до видання: 26.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 21.04.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.05.2026

УДК 347.73

DOI [https://doi.org/10.32782/2304-1587/2026-28-1\(42\)-2](https://doi.org/10.32782/2304-1587/2026-28-1(42)-2)

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОДАТКОВОГО АДМІНІСТРУВАННЯ УКРАЇНИ: ФІНАНСОВО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Гаран Ольга Володимирівна,

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри адміністративного та господарського права,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6757-6309>

У статті досліджено трансформацію податкового адміністрування України крізь призму фінансово-правового підходу в умовах євроінтеграції та цифровізації публічного управління. Обґрунтовано, що наближення України до членства в Європейському Союзі зумовлює не лише необхідність узгодження податкового законодавства з *acquis* ЄС, а й потребу в процедурній та інституційній модернізації податкового адміністрування. Доведено, що податкове адміністрування слід розглядати не лише як технічний механізм забезпечення бюджетних надходжень, а як юридично значущий інструмент реалізації публічних фінансових повноважень держави, який впливає на дотримання принципів законності, пропорційності, рівності платників податків і захисту їхніх прав. Проаналізовано вплив Національної стратегії доходів до 2030 року та європейських підходів до належного врядування у сфері оподаткування на зміну моделі взаємодії між податковими органами та платниками. Визначено, що ключовим напрямом реформування є перехід від карально-контрольної моделі до сервісно-орієнтованої та комплаєнс-моделі, у межах якої пріоритет надається добровільному виконанню податкових обов'язків, запобіганню порушенням, цифровим сервісам і ризик-орієнтованому контролю. Комплаєнс-підхід, ризик-орієнтований контроль, е-аудит і стандартизація даних (SAF-T UA) здатні істотно підвищити ефективність адміністрування, але потребують процесуальних запобіжників, щоб не допустити звуження прав платника та непрозорої дискреції. Особливу увагу приділено розвитку електронного аудиту та впровадженню формату SAF-T UA як інструменту цифрової трансформації податкового контролю. З'ясовано, що е-аудит підвищує прозорість і результативність перевірок, але потребує належного процесуального забезпечення щодо захисту даних, комерційної таємниці, кібербезпеки та обґрунтованості алгоритмів ризикового аналізу. Зроблено висновок, що ефективність трансформації податкового адміністрування України визначається фіскально-управлінською спроможністю держави та правовою якістю адміністративних процедур.

Ключові слова: податкове адміністрування, фінансове право, євроінтеграція, *acquis* ЄС, цифровізація, е-аудит, SAF-T UA, податковий контроль, комплаєнс-модель, права платників податків.

Haran Olha. Transformation of tax administration of Ukraine: financial and legal aspect

The article examines the transformation of the tax administration of Ukraine through the prism of the financial and legal approach in the conditions of European integration and digitalization of public administration. It is substantiated that Ukraine's approach to membership in the European Union requires not only the need to harmonize tax legislation with the EU *acquis*, but also the need for procedural and institutional modernization of tax administration. It has been proven that tax administration should be considered not only as a technical mechanism for ensuring budget revenues, but as a legally significant tool for the implementation of public financial powers of the state, which affects compliance with the principles of legality, proportionality, equality of taxpayers and protection of their rights. The impact of the National Revenue Strategy until 2030 and European approaches to good governance in the field of taxation on changing the model of interaction between tax authorities and taxpayers is analyzed. It was determined that the key direction of reform is the transition from a punitive control model to a service-oriented and compliance model, within which priority is given to voluntary fulfillment of tax obligations, prevention of violations, digital services and risk-oriented control. Compliance-approach, risk-based control, e-audit and data standardization (SAF-T UA) can significantly increase the efficiency of administration, but require procedural safeguards to prevent the narrowing of payer rights and opaque discretion. Particular attention is paid to the development of electronic audit and the implementation of the SAF-T UA format as a tool for the digital transformation of tax control. It was found that e-audit increases the transparency and effectiveness of inspections, but requires proper procedural support in terms of data protection, commercial secrecy, cyber security, and the validity of risk analysis algorithms. It was concluded that the effectiveness of the transformation of the tax administration of Ukraine is determined by the fiscal and managerial capacity of the state and the legal quality of administrative procedures.

Key words: tax administration, financial law, European integration, EU *acquis*, digitalization, e-audit, SAF-T UA, tax control, compliance model, taxpayer rights.

Вступ. Євроінтеграційний курс України зумовлює необхідність виведення національної податкової політики на відповідність вимогам системи європейського правового простору [1]. У цьому контексті важливого значення набувають положення Угоди між Україною та Європейським Союзом про участь України в програмі Європейського Союзу «Цифрова Європа» (2021–2027) [2]. Однак гармонізація податкової політики у вузькому значенні (наприклад, зближення ставок або окремих елементів бази оподаткування) не

вичерпує змісту інтеграційних процесів. Набагато глибший вимір має процедурна та інституційна модернізація податкового адміністрування, яка окреслена Національною стратегією доходів до 2030 року і визначає фактичну якість податкових правовідносин: рівень довіри, добровільної сплати, прийняття справедливості контролю, захищеність прав платника податків, стійкість до корупційних практик і технологічну спроможність держави реалізувати фіскальну функцію [3]. Питання актуалізується тим фактом, що оприлюднено «Проект Закону України Про внесення змін до Податкового кодексу України та Закону України Про банки і банківську діяльність щодо впровадження міжнародного автоматичного обміну інформацією про доходи, отримані через цифрові платформи, оподаткування операцій електронної торгівлі та забезпечення рівності платників податків в оподаткуванні податком на додану вартість» [4]. Даний законопроект «спрямовано на імплементацію положень Модельних правил ОЕСР щодо звітності операторів цифрових платформ ... та положень Директиви Ради (ЄС) 2021/514 від 22.03.2021 про внесення змін до Директиви 2011/16/ЄС про адміністративну співпрацю у сфері оподаткування ..., а також узгодження норм податкового законодавства України з положеннями Директиви Ради (ЄС) 2006/112/ЄС від 28 листопада 2006 року про спільну систему податку на додану вартість ..., Директиви Ради 2006/79/ЄС від 05.10.2006 про звільнення від податків на імпорт малих партій некомерційних товарів з третіх країн» [4].

У контексті фінансового права податкове адміністрування постає не як допоміжний «технічний» компонент, а як юридично значущий механізм реалізації публічних фінансових повноважень, що безпосередньо впливає на: (а) наповнення бюджетів та фінансову спроможність держави [3]; (б) забезпечення принципів законності, рівності, пропорційності та правової визначеності [5; 6]; (в) дотримання прав і законних інтересів платників у процедурах контролю, перевірок, прийняття рішень і оскарження [5; 6].

Європейський підхід до податкового *acquis* передбачає, що податкова адміністрація – це не лише контролер, а публічний сервісний провайдер, який працює за стандартами належного врядування, цифрової взаємодії та партнерства, а також розвиває адміністративну співпрацю з іншими юрисдикціями для протидії ухиленню і розмиванню податкової бази [7; 3].

Матеріали та методи. Правова природа трансформація податкового адміністрування неодноразово ставала предметом наукових досліджень представників фінансово-правової науки, зокрема: О. Коваль, І. Криницького, М. Кучерявенка, Т. Кушнарьової, В. Мельника, Т. Проценка, Р. Рачинського, А. Стаценко, М. Чинчин, А. Христофорова, І. Ясько, Н. Якимчук та інших. Під час підготовки статті, було використано комплекс загальнонаукових і спеціально-юридичних методів, зокрема: формально-юридичний – для аналізу норм податкового та європейського законодавства, порівняльно-правовий – для зіставлення українського регулювання з підходами ЄС; системно-структурний – для розкриття податкового адміністрування діяльності як елемента публічної фінансової держави, а також метод. правового прогнозування й узагальнення – для оцінки перспектив цифровізації, імплементації європейських стандартів і розвитку сучасної моделі взаємодії між податковими органами та платниками тощо.

Мета статті полягає у формуванні науково-правового бачення модернізації податкового адміністрування України в системі фінансового права з урахуванням вимог та орієнтирів *acquis* ЄС.

Результати. «Угода про асоціацію – це не просто звичайна міжнародна угода. Крім конкретних норм в угоді передбачається можливість наближення українського законодавства до *acquis* ЄС та застосування великого обсягу *acquis* ЄС в правовій системі України» [7]. Поняття *acquis* ЄС у податковій сфері слід розглядати не в обмеженому значенні як сукупність нормативно-правових актів Союзу, зокрема директив і регламентів, що визначають засади податкового регулювання, а в ширшому, системному вимірі – як сформований у межах права Європейського Союзу комплекс принципів, процедурних підходів і адміністративних стандартів, спрямованих на забезпечення послідовності податкової політики, стабільності правозастосування, належного рівня правової визначеності та передбачуваності для всіх суб'єктів податкових правовідносин. (чіткі процедури, стандартизовані алгоритми, прозорі критерії ризику) [3]; ефективну адміністративну співпрацю (обмін інформацією, узгоджені форми звітності, координація контролю) [8]; дотримання прав платника (обґрунтованість негативних рішень, право бути вислуханим, доступ до матеріалів, ефективне оскарження) [6]; пропорційність втручання держави (перевірки і заходи впливу залежать від ризику і поведінки платника) [3; 6]; технологічну сумісність (цифрові рішення, е-ідентифікація, довірчі послуги, кібербезпека) [3]. Для України це означає, що трансформація податкового адміністрування має оцінюватися за двома ключовими критеріями: (1) фіскально-управлінська спроможність (здатність держави забезпечити надходження і протидію ухиленню) [3]; (2) правова якість адміністративних процедур (відповідність принципам верховенства права та належного врядування) [3; 6].

Сучасні реформи в Україні закладають перехід від традиційної карально-контрольної парадигми до сервісно-орієнтованої та комплаєнс-моделі, де пріоритетом стає не «виявлення порушень будь-якою ціною», а: формування умов добровільного виконання податкових обов'язків [3]; зниження транзакційних витрат на взаємодію з податковим органом [3]; запобігання порушенням через консультації, цифрові сервіси та управління ризиками [3]; концентрація контрольних ресурсів на поведінці з високою імовірністю порушень [3] та інше.

У фінансово-правовій площині це є зміною способу реалізації владних повноважень: від домінування репресивного елементу до балансування контролю і сервісу, причому баланс досягається не декларативно, а через інституційні та процедурні механізми.

Стійка модернізація податкового адміністрування неможлива без інституційного фундаменту – доброчесності, професійності та підзвітності податкового органу [3]. Для фінансового права це питання виходить за межі управлінських реформ: доброчесність є умовою легітимності фіскального примусу і довіри до держави як розпорядника публічних фінансів [3].

Ключовими інструментами такого напрямку є: «(1) системне управління корупційними ризиками; (2) регулярне вимірювання якості сервісу та оприлюднення результатів; (3) інституційне посилення антикорупційних підрозділів та гарантії їхньої функціональної автономії; (4) оптимізація структури і процедур, що мінімізує «ручний» вплив на рішення» [3] та інше. Юридичне значення цих інструментів полягає в тому, що вони забезпечують реальність принципу рівності платників та нейтральність податкового адміністрування, зменшуючи ризик селективного застосування контрольних заходів.

Європейська логіка податкового контролю базується на принципі пропорційності: чим вища імовірність та масштаб ризику – тим інтенсивніші засоби контролю. Для України важливим внутрішнім нормативним орієнтиром виступають положення податкового законодавства про принципи податкового права, включно з презумпцією правомірності рішень платника у випадках неоднозначного трактування норм [5].

Впровадження ризик-орієнтованого контролю у комплаєнс-парадигмі означає: розмежування платників за рівнями ризику і відповідними наборами заходів [3]; зниження тиску на сумлінний бізнес та фокус на системних порушниках; використання аналітики для виявлення схем ухилення [3]; формування зрозумілих критеріїв ризику і процедур їх застосування (прозорість як умова правової визначеності) [3]. Потенціал такого підходу полягає також у сумісності з європейськими антиухильними стандартами (зокрема, концептуально – з правилами Директиви Ради (ЄС) 2016/1164 (ATAD). «Про встановлення правил протидії практикам ухилення від сплати податків, які мають безпосередній вплив на функціонування внутрішнього ринку») [9]. «Активний курс на європейську інтеграцію передбачає гармонізацію українського податкового законодавства з нормами права Європейського Союзу. Одним із ключових елементів цієї політики є імплементація Директиви Європейського Союзу про боротьбу з ухиленням від сплати податків (Anti-Tax Avoidance Directive – ATAD). Впровадження ATAD є невід’ємною частиною зобов’язань України в рамках євроінтеграції в частині створення прозорого та передбачуваного податкового середовища, що відповідатиме європейській практиці» [8].

Водночас будь-яка «аналітична автоматизація» у контролі має супроводжуватися процесуальними гарантіями: платник повинен розуміти підстави втручання, мати можливість надати пояснення і докази, а рішення податкового органу – бути мотивованим (наприклад, враховуючи положення Директиви Ради 2011/16/ЄС) [10; 6].

Одним із найбільш практично значущих напрямів модернізації податкового адміністрування є розвиток цифрового аудиту (е-аудиту) з використанням стандартизованих електронних форматів даних [3]. «SAF-T (Standard Audit File for Tax) – це міжнародний стандарт обміну електронними даними бухгалтерського обліку між підприємством та податковим органом чи аудитором. В цьому форматі вже працюють ряд європейських країн. SAF-T UA – це українська версія аудиторського електронного файлу стандартизованої структури даних бухгалтерського обліку, інша назва електронний аудит (е-аудит). Використання цієї технології створює прозорі стосунки між бізнесом та державою, зменшує фізичні перевірки бізнесу та мінімізує несплату податків. ... **31 січня 2026 року** офіційно запроваджено систему е-аудит – сучасний цифровий інструмент податкового контролю» [11]. Тобто, SAF-T UA як уніфікований формат подання облікової інформації створює передумови для: зменшення людського чинника під час аналізу первинних даних [12]; підвищення доказової якості і відтворюваності перевірок [3]; переходу від «вибіркового документального» до системного аналітичного контролю [3]; скорочення строків перевірок та витрат на їх проведення [3; 5].

Однак у фінансово-правовому сенсі SAF-T UA і е-аудит не є нейтральною технологією: вони трансформують процесуальну форму податкового контролю [6]. У зв’язку з цим ключового значення набувають:

(1) правовий режим даних (обсяг запитуваної інформації, межі необхідності та пропорційності, правила зберігання) [11]; (2) захист комерційної таємниці та персональних даних [3]; (3) кібербезпека як обов’язок держави і як гарантія платника [5]; (4) аудит алгоритмів (обґрунтованість результатів аналітики, недопущення дискримінаційних або помилкових профілів ризику); (5) належна процедура (процесуальні права платника під час цифрової перевірки не мають звужуватися) [3].

Отже, е-аудит має супроводжуватися процесуальними нормами, які забезпечать баланс між цифровою ефективністю та правами суб’єктів господарювання [3].

Висновки. Проведене дослідження дозволяє сформулювати низку науково обґрунтованих узагальнень щодо модернізації податкового адміністрування України в системі фінансового права з урахуванням орієнтирів *acquis* ЄС. *По-перше*, євроінтеграційний курс України актуалізує не лише формальну гармонізацію

матеріальних норм податкового законодавства зі стандартами Європейського Союзу, а й глибинну процедурну та інституційну трансформацію всього механізму реалізації публічно-фінансових повноважень держави. Встановлено, що податковий *acquis* ЄС у його процедурному вимірі являє собою цілісну архітектуру адміністративних стандартів, що охоплює правову визначеність, ефективну адміністративну співпрацю між юрисдикціями, дотримання прав платників, пропорційність державного втручання та технологічну сумісність. Відтак, оцінка реформування податкового адміністрування має здійснюватися за двома взаємопов'язаними критеріями: фіскально-управлінською спроможністю держави та правовою якістю адміністративних процедур. *По-друге*, обґрунтовано, що сучасні реформаційні процеси в Україні, зокрема ті, що закладені Національною стратегією доходів до 2030 року, знаменують зсув парадигми податкового контролю: від традиційної карально-контрольної моделі податкового адміністрування до сервісно-орієнтованої та комплаєнс-моделі. У фінансово-правовій площині цей зсув означає зміну самого способу реалізації владних повноважень: від домінування репресивного елемента до збалансованого поєднання контролю і сервісу, де пріоритетом стає формування умов добровільного виконання податкових обов'язків, зниження транзакційних витрат на взаємодію з податковим органом, запобігання порушенням через консультування та управління ризиками, а також концентрація контрольних ресурсів на поведінці з високою ймовірністю порушень. *По-третє*, доведено, що інституційний фундамент модернізації – добросесність, професійність та підзвітність податкового органу – є не лише питанням адміністративного менеджменту, а необхідною умовою легітимності фіскального примусу та довіри до держави як розпорядника публічних фінансів. Системне управління корупційними ризиками, регулярне вимірювання якості сервісу, функціональна автономія антикорупційних підрозділів та оптимізація процедур, що мінімізують «ручний» вплив на прийняття рішень, забезпечують реальність принципу рівності платників та нейтральність податкового адміністрування, суттєво зменшуючи ризик селективного застосування контрольних заходів. *По-четверте*, аргументовано, що впровадження ризик-орієнтованого контролю, побудованого на європейському принципі пропорційності, створює передумови для розмежування платників за рівнями ризику з відповідними наборами заходів впливу, зниження адміністративного тиску на сумлінний бізнес та концентрації зусиль на системних порушниках. Потенціал цього підходу полягає, зокрема, у його концептуальній сумісності з європейськими антиухильними стандартами (Директива ATAD, Директива DAC). Водночас будь-яка аналітична автоматизація у сфері контролю має супроводжуватися належними процесуальними гарантіями: платник повинен розуміти підстави втручання, мати можливість надати пояснення і докази, а рішення податкового органу – бути мотивованим. *По-п'яте*, встановлено, що запровадження цифрового аудиту (е-аудиту) на основі стандартизованого формату SAF-T UA, який офіційно впроваджено з 1 січня 2026 року, є одним із найбільш практично значущих напрямів модернізації. Цей інструмент створює передумови для зменшення людського чинника, підвищення доказової якості перевірок, переходу від вибіркового документального до системного аналітичного контролю та скорочення строків і витрат на проведення перевірок. Разом із тим у фінансово-правовому сенсі е-аудит трансформує процесуальну форму податкового контролю, а тому потребує чіткого нормативного регулювання правового режиму даних, захисту комерційної таємниці та персональних даних, забезпечення кібербезпеки як обов'язку держави, аудиту алгоритмів на предмет обґрунтованості та недискримінаційності, а також збереження повного обсягу процесуальних прав платника під час цифрової перевірки. *По-шосте*, особливу актуальність набуває імплементація положень Модельних правил ОЕСР щодо звітності операторів цифрових платформ та Директиви Ради (ЄС) 2021/514, а також узгодження норм податкового законодавства України з Директивою Ради (ЄС) 2006/112/ЄС, що відображено у відповідному законопроекті про автоматичний обмін інформацією та забезпечення рівності платників податків в оподаткуванні ПДВ. Це свідчить про практичний перехід від декларативного до інструментального етапу європейської інтеграції у податковій сфері.

Таким чином, модернізація податкового адміністрування України є комплексною правовою трансформацією, що має будувати «інфраструктуру довіри» – систему передбачуваних правил, ефективних цифрових сервісів, інституційної добросесності та гарантій належного врядування. Саме такий підхід забезпечує зростання добровільного комплаєнсу, сприятливий інвестиційний клімат і практичну інтеграцію України до єдиного ринку Європейського Союзу. Подальші наукові розвідки доцільно спрямувати на дослідження правових механізмів забезпечення балансу між цифровою ефективністю податкового контролю та захистом фундаментальних прав платників, а також на розробку науково обґрунтованих критеріїв оцінки відповідності національного податкового адміністрування стандартам належного врядування ЄС.

Література:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 13.03.2026).

2. Угода між Україною та Європейським Союзом про участь України у програмі Європейського Союзу «Цифрова Європа» (2021–2027) ратифікована Законом від 23 лютого 2023 року № 2926-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_005-22#Text (дата звернення: 13.03.2026).
3. Національна стратегія доходів до 2030 року. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/National%20Revenue%20Strategy_2030_.pdf
4. Мінфін пропонує нові підходи до оподаткування доходів онлайн-продавців. (2026). URL: <https://7eminar.ua/news/18451-minfin-proponuje-novi-pidkhodi-do-opodatkuvannya-doxodiv-onlain-prodavciv>
5. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 13.03.2026).
6. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text> (дата звернення: 13.03.2026).
7. ACQUIS ЄС. URL : <https://ed-era.com/projects/eu-agreement/b1/p3>
8. Довжик Д. Директива Європейського Союзу про боротьбу з ухиленням від сплати податків (Anti-tax avoidance directive – atad) та її імплементація в українське податкове законодавство. URL: <https://www.arteslex.com/3251-2/>
9. Про встановлення правил протидії практикам ухилення від сплати податків, які мають безпосередній вплив на функціонування внутрішнього ринку: Директива Ради (ЄС) 2016/1164 від 12 липня 2016 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_022-16#Text (дата звернення: 13.03.2026).
10. Директива Ради 2011/16/ЄС від 15 лютого 2011 року про адміністративну співпрацю у сфері оподаткування та про скасування Директиви 77/799/ЄС від 15.02.2011 № 2011/16/ЄС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_024-11#Text (дата звернення: 13.03.2026).
11. Аудиторський файл SAF-T UA: що це і як подати до ДПС. URL: <https://portfel.ua/podannya-audytorskogo-fajlu-saf-t-ua/>

References:

1. Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony vid 27.06.2014. [Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their member states, on the other hand, dated June 27, 2014]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (accessed: 13.03.2026) [in Ukrainian].
2. Uhoda mizh Ukrainoiu ta Yevropeiskym Soiuzom pro uchast Ukrainy u prohrami Yevropeiskoho Soiuzu «Tsyfrova Yevropa» (2021–2027) ratyfikovana Zakonom vid 23 liutoho 2023 roku № 2926-IX. [Agreement between Ukraine and the European Union on Ukraine’s participation in the European Union program «Digital Europe» (2021–2027)]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_005-22#Text (accessed: 13.03.2026) [in Ukrainian].
3. Natsionalna stratehiia dokhodiv do 2030 roku. [National income strategy until 2030]. Retrieved from https://mof.gov.ua/storage/files/National%20Revenue%20Strategy_2030_.pdf [in Ukrainian].
4. Podatkovyi kodeks Ukrainy vid 02.12.2010 r. № 2755-VI. [Tax Code of Ukraine dated 02.12.2010 No. 2755-VI]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (accessed: 13.03.2026) [in Ukrainian].
5. Zakon Ukrainy «Pro administratyvnu protseduru» vid 17.02.2022 № 2073-IX. [Law of Ukraine «On Administrative Procedure» dated February 17, 2022 No. 2073-IX]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text> (accessed: 13.03.2026) [in Ukrainian].
6. Minfin proponuie novi pidkhody do opodatkuvannya dokhodiv onlain-prodavtsiv. (2026). [The Ministry of Finance proposes new approaches to the taxation of online sellers’ income]. Retrieved from <https://7eminar.ua/news/18451-minfin-proponuje-novi-pidkhodi-do-opodatkuvannya-doxodiv-onlain-prodavciv> [in Ukrainian].
7. ACQUIS YeS. [EU acquis]. Retrieved from <https://ed-era.com/projects/eu-agreement/b1/p3> [in Ukrainian].
8. Dovzhyk, D. (2025). Dyrektyva Yevropeiskoho Soiuzu pro borotbu z ukhylenniam vid splaty podatktiv (Anti-tax avoidance directive – atad) ta yii implementatsiia v ukrainske podatkove zakonodavstvo. [The European Union’s Anti-Tax Avoidance Directive (ATAD) and its implementation into Ukrainian tax legislation] Retrieved from <https://www.arteslex.com/3251-2/> [in Ukrainian].
9. Dyrektyva Rady (IeS) 2016/1164 vid 12 lypnia 2016 roku Pro vstanovlennia pravyl protydii praktykam ukhylennia vid splaty podatktiv, yaki maiut bezposerednii vplyv na funktsionuvannia vnutrishnoho rynku [Council Directive (EU) 2016/1164 of 12 July 2016 laying down rules against tax avoidance practices that directly affect the functioning of the internal market]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_022-16#Text (accessed: 13.03.2026) [in Ukrainian].
10. Dyrektyva Rady 2011/16/IeS vid 15 liutoho 2011 roku pro administratyvnu spivpratsiu u sferi opodatkuvannya ta pro skasuvannia Dyrektyvy 77/799/IeS vid 15.02.2011 № 2011/16/IeS. [Council Directive

2011/16/EU dated February 15, 2011 on administrative cooperation in the field of taxation and repealing Directive 77/799/EEC dated February 15, 2011 No. 2011/16/EU]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_024-11#Text (accessed: 13.03.2026) [in Ukrainian].

11. Audytorskyi fail SAF-T UA: shcho tse i yak podaty do DPS [SAF-T UA audit file: what it is and how to submit it to the DPS]. Retrieved from <https://portfel.ua/podannya-audytorskogo-fajlu-saf-t-ua/> [in Ukrainian]

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Дата першого надходження статті до видання: 30.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.04.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.05.2026

УДК 347.4

DOI [https://doi.org/10.32782/2304-1587/2026-28-1\(42\)-3](https://doi.org/10.32782/2304-1587/2026-28-1(42)-3)

ДО ПИТАННЯ ПРО КЛАСИФІКАЦІЮ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ

Грамадик Олексій Петрович,

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти

спеціальності 081 Право\

кафедра цивільно-правових дисциплін,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-2504-4525>

У статті розглянуто питання, що стосуються класифікації туристичних послуг. За загальним правилом метою класифікації в товаровзнавстві є полегшення вивчення споживчих властивостей, якості, асортименту товарів і управління ними. Очевидно, що кількість ознак, які беруться до уваги, і порядок їх використання (за ступенем важливості або істотності) визначаються метою класифікації. Туризм як потенційний ресурс для розвитку економіки регіону, не дивлячись на світову фінансову кризу, має позитивну тенденцію в задоволенні попиту на туристичні послуги. На жаль, методичне забезпечення реалізації потенціалу туризму реалізовано недостатньо повно, що говорить про необхідність заповнення цих пробілів. Однією з головних складових упорядкування методів по реалізації послуг туризму є класифікація туристичних послуг. Класифікація сприяє ефективному плануванню й використанню туристичних ресурсів регіону й країни в цілому, а також обумовлює правильне визначення предмета договору про надання даного виду послуг.

Виділяють різні види туристичних послуг, в основу класифікації яких покладені певні критерії. Основною метою туристичної послуги є задоволення потреб туристів в організації й здійсненні подорожей, відпочинку та рекреації, у тому числі в послугах перевезення, розміщення, харчування, екскурсій. Ціль, яка досягається здійсненням діяльності по наданню перерахованих видів туристичних послуг, може бути взята за основний критерій класифікації даного виду послуг. Зазначений критерій може бути розглянутий як основний для виділення інших підходів для класифікації туристичних послуг. Комплекс послуг, які надаються туристичною фірмою, припускає виділення основних (профільних) послуг з туристичного обслуговування й допоміжних послуг, що забезпечують безпосередньо проведення туру. Класифікація видів туризму може стати основою для структурування туристичного комплексу, елементами якого можуть бути підприємства, організації, установи, що надають туристичні послуги, а також обслуговуючим їх організаціям, незалежно від цілей і видів туризму.

Ключові слова: послуги, туристичні послуги, класифікація туристичних послуг, критерії, види послуг.

Gramatik Alexey. Regarding the classification of tourist services

In this article, questions related to the classification of tourist services will be considered. Tourism as a potential resource in the development of the regional economy, despite the global financial crisis, has a positive trend in meeting the demand for tourist services. Methodical support for the realization of tourism potential is insufficiently complete, which indicates the urgent task of filling these gaps. Classification of tourist services is one of the main components of streamlining methods for the realization of tourism services. The classification contributes to the effective planning and use of tourist resources of the region and the country, as well as to the correct definition of the subject of the contract on the provision of this type of service. There are many types of tourist services that are classified on certain grounds. The main purpose of the tourist service is to satisfy the needs of tourists in the organization and implementation of travel, rest and recreation, including transportation, accommodation, meals, and excursions. The goal achieved by the activity of providing the listed types of tourist services can be taken as the main criterion for the classification of this type of service. The specified criterion can be considered as the main one for distinguishing other approaches for the classification of tourist services. The complex of services provided by a tourist company presupposes the allocation of basic (profile) tourist services and auxiliary services that ensure the actual tour. The classification of types of tourism can become the basis for structuring a tourist complex, the elements of which can be enterprises, organizations, institutions that provide tourist services to tourists, as well as organizations serving them, regardless of the goals and types of tourism.

Key words: services, tourist services, classification of tourist services, criteria, types of services.

Вступ. Сучасні виклики розвитку української економіки обумовлюють загострення питань захисту прав громадян – споживачів послуг у різних сферах, у тому числі при одержанні ними туристичних послуг у процесі здійснення подорожей. Основним цивільно-правовим інструментом охорони прав туристів при здійсненні ними подорожей виступає договір на надання туристичних послуг. З метою покращення рівня наданих туристичних послуг, а також удосконалення нормативних засад цієї сфери суспільних відносин слід проаналізувати їх види та підстави класифікації. Для проведення класифікації туристичних послуг необхідно виявити критерії, які дозволять об'єднати окремі види цих послуг у ту чи іншу групу, проаналізувати основні та додаткові критерії, виявити їх специфічні риси. Отже, **метою** цієї статті є розгляд питань класифікації туристичних послуг, зокрема легальне визначення видів послуг та наукових підходів до їх розподілу.

Матеріали та методи. Теоретичною базою дослідження стали наукові праці, пов'язані з дослідженням проблеми розуміння туристичних послуг таких вчених, як Гудима М. М., Горіна Г.О., Зорін І.В., Квартальновий В.О. та ін. Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові методи дослідження – порівняльно-правовий, системно-правовий, логічний, аналізу й тлумачення правових актів.

Результати. Звертаючись до дослідження питань про сутність туристичних послуг, не можна не зупинитися на проблемі класифікації видів туристичних послуг. Класифікувати туристичні послуги необхідно також як і будь-який об'єкт цивільних прав. У загальному понятті класифікація являє собою розподіл об'єктів на класи, групи й інші структури на основі певної, спільної для кожного з них ознаці. При цьому уся ця безліч об'єктів становить єдину систему, у якій усі частини певним чином взаємозалежні, і кожна частина цієї системи являє собою сукупність подібних об'єктів, що мають хоча б одну загальну ознаку. Ціль класифікації – полегшення проведення різних операцій, що включають вивчення споживчих властивостей, якості й асортименту товарів, що дає можливість управляти перерахованими вище операціями. Подібне загальне розуміння класифікації дозволяє застосовувати його для класифікації будь-яких суспільних явищ, у тому числі об'єктів цивільного права, зокрема туристичних послуг.

Насамперед необхідно дати легальне визначення туристичних послуг, що свою чергою сприятиме кращому розумінню критеріїв їх класифікації. Закон України «Про туризм» визначає туристичну послугу через поняття «туристичного продукту». Так абз. 3 ст.1 Закону встановлює, що «туристичний продукт – це поперечно розроблений комплекс туристичних послуг, який поєднує не менше ніж дві такі послуги, що реалізується або пропонується для реалізації за визначеною ціною, до складу якого входять послуги перевезення, послуги розміщення та інші туристичні послуги, не пов'язані з перевезенням і розміщенням (послуги з організації відвідувань об'єктів культури, відпочинку та розваг, реалізації сувенірної продукції тощо)» [1, ст. 1]. У юридичній літературі є певні підходи до визначення поняття «туристичної послуги». Так, М.М. Гудима стверджує, що туристична послуга – це «...один з різновидів послуг, сферою застосування якої є ті суспільні відносини, де громадяни для задоволення своїх особливих потреб отримують особливу споживчу вартість у вигляді набору послуг, що входять до складу комплексної туристичної послуги й надаються спеціалізованими підприємствами (перевізниками, готелями, підприємствами громадського харчування, екскурсійними бюро тощо)» [2, с. 129]. В.Я. Брич, В.С. Мазаур пропонують комплексне визначення туристичної послуги, яка формується з багатьох взаємопов'язаних складників, та під туристичною послугою «...розуміють послуги щодо розміщення, харчування, транспортного, інформаційно-рекламного обслуговування, а також послуги закладів культури, спорту, побуту, розваг тощо, спрямовані на задоволення потреб туристів (відвідувачів)» [3, с. 163]. Г.О. Горіна пропонує визначення туристичної послуги, характеризуючи її як «комплекс дій» або виробничу діяльність, спрямовану на задоволення потреб туристів» [4, с. 55]. В.М. Зайцева та О.М. Корнієнко стверджують, що туристична послуга – це «...цілеспрямована виробнича діяльність підприємств по задоволенню специфічних потреб туристів, особливістю якої є збіг процесів виробництва, реалізації й туристичного споживання» [5, с. 57].

Розглянуті визначення поняття «туристичних послуг» вказують, що даний вид послуг повною мірою можна відносити до видів послуг як об'єктів цивільного права. Насамперед підтвердженням тому є те, що туристичні послуги – це діяльність, спрямована на досягнення ефекту, пов'язаного із задоволенням культурних, оздоровчих і інших потреб. Аналіз легального визначення «туристичного продукту» також вказує на те, що даний об'єкт складається з різних видів «туристичних послуг».

Закон України «Про туризм», ст.4 визначає організаційні форми та види туризму. Організаційними формами туризму є міжнародний і внутрішній туризм. До міжнародного туризму належить: в'їзний туризм – подорожі в межах України осіб, які постійно не проживають на її території, та виїзний туризм – подорожі громадян України та осіб, які постійно проживають на території України, до іншої країни. Внутрішнім туризмом є подорожі в межах території України громадян України та осіб, які постійно проживають на її території.

Залежно від категорій осіб, які здійснюють туристичні подорожі (поїздки, відвідування), їх цілей, об'єктів, що використовуються або відвідуються, чи інших ознак існують різні класифікації видів туризму.

Дане положення Закону України «Про туризм» дає можливість зробити висновок про те, що класифікувати «туристичні послуги» можливо як за формою, так і по видах. Насамперед, слід указати, що «туристична послуга», переважно є «змішаною послугою». Як правило, для належного виконання зобов'язань по наданню «туристичної послуги», виконавець повинен здійснити комплекс дій, які будуть свідчити про якісне виконання ним своїх функцій. Необхідність у класифікації туристичних послуг проявляється в тому, що вірне розуміння різних видів туристичних послуг дозволить правильно формувати умови договірних правовідносин по наданню даного виду послуг. Зокрема, чітко визначати предмет договору, порядок залучення до юридичної відповідальності за неналежне виконання прийнятих на себе обов'язків виконавцем. Класифікувати «туристичні послуги» має сенс за декількома критеріями, оскільки це буде більш чітко відображати правову природу розглянутого виду послуг.

У літературі розглядаються проблеми класифікації «туристичних послуг» і пропонуються різні способи класифікацій. Так, Г.О. Горіна надає наступну розширену класифікацію туристичних послуг: за інтенсивністю попиту (специфічні, неспецифічні); за обсягом туристського споживання (супутні, характерні); за впровадженням нововведень (інноваційні, консервативні, необов'язкові); за залученням у створенні турпродукту (обов'язкові); за економічною основою (платні, безоплатні); за видом туристичних ринків (національні, іноземні, міжнародні); за географічною ознакою (національні, регіональні, локальні, сезонні); по відношенню до туристського споживання (короткострокові, довгострокові); за тривалістю (мобільні, стаціонарні); за місцем придбання та споживання (матеріальні, нематеріальні); за характером споживання (масові, колективні, індивідуальні) [4, с. 57]. За структурою споживання М. Гудима туристичні послуги поділяє на основні – послуги проживання, харчування, перевезення та додаткові – послуги страхування, екскурсійні, медичні, спортивні [2, с. 129–130]. Деякі автори до цієї класифікації додають ще один вид туристичних послуг та визначають їх як супутні, до яких відносять купівлю сувенірів, користування місцевою інфраструктурою, місцеву торгівлю. Н. Козубова туристичні послуги за тривалістю споживання поділяє на короткотривалі або тур вихідного дня (2 дні), середньотривалі (3–7 днів) та довготривалі (більше 7 днів) [6, с. 88]. П. М. Сокіл, А. О. Корчевна класифікують види туристичних послуг за кількома ознаками: «часові характеристики: короткостроковий, середньостроковий, довгостроковий; туристичні цілі: рекреаційний, лікувально-оздоровчий, пізнавальний, діловий, спортивний, етнічний, релігійний, транзитний, освітній; використовувані транспортні засоби: залізничний, авіаційний, теплохідний або водний, (морський, річковий), автомобільний, автобусний; інтенсивність попиту: постійний, сезонний; вікова категорія туристів: дитячий, молодіжний, туризм осіб середнього віку, туризм осіб «третього віку»; спосіб організації: організований, неорганізований; національна приналежність: внутрішній, зовнішній: в'їзний, виїзний; джерела фінансування: соціальний, комерційний» [7, с. 387].

І. В. Зорін, В. О. Квартальнов поділяють туристичні послуги в такий спосіб: «за суб'єктом діяльності: індивідуальний, груповий, сімейний; за регіоном відпочинку: національний, міжнародний; за ринком: внутрішній, іноземний: за способом організації: самостійний, організований; за ціллю: релаксаційний, реабілітаційний, рекреаційний; за віком: дитячий, молодіжний, середній, третій; за видом транспорту: автомобільний, автобусний, водний, пішохідний, залізничний, верховий; за метою основної діяльності: пізнавальний, діловий, спортивний, екологічний; за основними ресурсами: гірський, морський, лісовий, річковий» [8, с. 148]

Як вбачається з наведених класифікацій, усі види туристичних послуг діляться, в основному, за певними критеріями, як – то: час, місце, інтереси, вік тощо. Аналіз способів класифікацій туристичних послуг дозволяє зробити висновок про те, що протиріч між теоретичними підходами й положеннями Закону України «Про туризм» не спостерігається.

Висновки. На підставі викладеного можна зробити висновок про те, що класифікація туристичних послуг здійснюється в залежності від різних критеріїв, які дозволяють об'єднати їх в окремі групи. Аналіз наукових підходів до класифікації туристичних послуг свідчить, що істотних протиріч у визначенні критеріїв для об'єднання видів туристичних послуг у ту або іншу групу не спостерігається. Пропонуємо класифікувати туристичні послуги у такий спосіб: 1) залежно від місця в просторі надання: національні, закордонні; 2) залежно від кола осіб, що споживають послугу: індивідуальні, групові; 3) залежно від ефекту (мети) послуги: оздоровчий, пізнавальний; 4) залежно від способу пересування: авіа, автобусний, автомобільний, водний; 5) залежно від тривалості надання послуги: короткострокові, середньострокові, довгострокові.

Література:

1. Про туризм: Закон України від 15 вересня 1995 № 324/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 31. ст.241. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр#Text> (дата звернення: 25.03.2026).
2. Гудима М.М. Туристична послуга: проблеми визначення поняття. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2010, Вип. 23. С. 126–132.
3. Брич В.Я., Мазур В.С. Управління якістю туристичних послуг у сучасних умовах господарювання. *Стратегія економічного розвитку України*. 2014. № 35. С. 161–172.
4. Горіна Г.О. Генеза поняття та специфічні ознаки туристичних послуг як об'єкта ринкових відносин. *Інтелект XXI*. 2016. № 6. С. 53–60.
5. Зайцева В.М., Корнієнко О.М. Міжнародний туризм та глобалізація в сучасному світі. *Вісник Запорізького національного університету*. 2012. № 2 (8). С. 55–65.
6. Глушко В. Просування туристичних послуг. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2018. № 1. С. 86–96.
7. Сокіл П.М., Корчевна А.О. Аналіз туристичних послуг в Україні на засадах класифікаційних ознак. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип.10. С. 386–390.
8. Колосінська М.І. Підходи до класифікації видів та форм туризму. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 9. С. 146–150.

References:

1. Pro turyzm: Zakon Ukrainy vid 15 veresnia 1995 № 324/95-BP [On Tourism: Law of Ukraine of September 15, 1995, № 324/95-BP]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1995. № 31. st.241. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-vr#Text> (accessed: 25.03.2026) [in Ukrainian].
2. Hudyma, M.M. (2010) Turystychna posluha: problemy vyznachennia poniattia [Tourist service: problems of defining the concept]. *Aktualni problemy vdoskonalennia chynnoho zakonodavstva Ukrainy*. Vyp. 23. pp. 126-132 [in Ukrainian].
3. Brych, V.Ya., & Mazur, V.S. (2014). Upravlinnia yakistiu turystychnykh posluh u suchasnykh umovakh hospodariuvannia [Managing the quality of tourist services in modern business conditions]. *Stratehiia ekonomichnoho rozvytku Ukrainy*. № 35. pp. 161-172 [in Ukrainian].
4. Horina, H.O. (2016) Heneza poniattia ta spetsyfichni oznaky turystychnykh posluh yak obiekta rynkovykh vidnosyn [Genesis of the concept and specific features of tourist services as an object of market relations]. *Intelekt XXI*. № 6. pp. 53-60 [in Ukrainian].
5. Zaitseva, V.M., Korniienko O.M. (2012) Mizhnarodnyi turyzm ta hlobalizatsiia v suchasnomu sviti [International tourism and globalization in the modern world]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*. № 2 (8). pp. 55-65 [in Ukrainian].
6. Hlushko, V. (2018). Prosuvannia turystychnykh posluh [Promotion of tourist services] *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo*. № 1. S.86-96 [in Ukrainian].
7. Sokil, P.M., & Korchevna, A.O. (2016). Analiz turystychnykh posluh v Ukraini na zasidkakh klasyfikatsiinykh oznak [Analysis of tourist services in Ukraine based on classification features]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*. Vyp. 10. S.386-390 [in Ukrainian].
8. Kolosinska, M.I. (2016). Pidkhody do klasyfikatsii vydiv ta form turyzmu [Approaches to classifying types and forms of tourism]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*. Vyp. 9. S.146-150 [in Ukrainian].

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Дата першого надходження статті до видання: 02.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.04.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.05.2026

УДК 343.13:341.4

DOI [https://doi.org/10.32782/2304-1587/2026-28-1\(42\)-4](https://doi.org/10.32782/2304-1587/2026-28-1(42)-4)

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК НАДАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ

Гречанюк Сергій Костянтинівич,

доктор юридичних наук, професор,

ректор,

Пенітенціарна академія України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2000-9523>

Пузирний Вячеслав Феодосійович,

доктор юридичних наук, професор,

проректор,

Пенітенціарна академія України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5692-2990>

У статті здійснено комплексний науково-правовий аналіз процесуального порядку надання міжнародної правової допомоги під час проведення процесуальних дій у кримінальному провадженні. Досліджено повноваження та функції відповідних органів і посадових осіб у сфері виконання запитів про правову допомогу в межах реалізації механізму міжнародного співробітництва. Обґрунтовано, що ефективне функціонування інституту міжнародної правової допомоги значною мірою залежить від чіткого порядку взаємодії під час виконання процесуальних доручень іноземних держав. У роботі розкрито особливості процесуального порядку підготовки, направлення та виконання запитів про надання міжнародної правової допомоги. Встановлено, що такий порядок регламентовано нормами Кримінального процесуального кодексу України, міжнародними договорами, учасницею яких є Україна, а також відповідними підзаконними нормативно-правовими актами. Визначено, що процедура надання міжнародної правової допомоги передбачає низку послідовних процесуальних етапів, зокрема підготовку запиту, його направлення через центральні органи, розгляд компетентними органами запитуваної держави, виконання необхідних процесуальних дій та передачу отриманих результатів. У статті звернено увагу на те, що важливим елементом процедури надання міжнародної правової допомоги є передача результатів виконання запиту. Отримані докази, протоколи процесуальних дій, документи або інші матеріали направляються до держави, яка ініціювала запит, через відповідні центральні органи. Наголошено також на тому, що сучасна практика міжнародного співробітництва передбачає використання новітніх інформаційних технологій під час виконання запитів про правову допомогу. Зроблено висновок, що процесуальний порядок надання міжнародної правової допомоги під час проведення процесуальних дій є важливим інструментом забезпечення ефективного розслідування кримінальних правопорушень, які мають міжнародний характер. Реалізація міжнародної правової допомоги в кримінальних провадженнях ґрунтується на чітко встановленому процесуальному порядку, що передбачає взаємодію компетентних органів різних держав світу.

Ключові слова: міжнародна правова допомога, міжнародне співробітництво, кримінальне провадження, процесуальні дії, суб'єкти міжнародної правової допомоги, кримінальний процес, міжнародні договори, виконання процесуальних доручень.

Hrechaniuk Serhii, Puzyrnyi Viacheslav. Procedural procedure for providing international legal assistance during procedural actions

The article provides a comprehensive scientific and legal analysis of the procedural framework for providing international legal assistance during the conduct of procedural actions in criminal proceedings. The powers and functions of the relevant authorities and officials in the field of executing requests for legal assistance within the mechanism of international cooperation are examined. It is substantiated that the effective functioning of the institution of international legal assistance largely depends on a clearly defined procedure of interaction during the execution of procedural requests from foreign states.

The paper reveals the specific features of the procedural procedure for the preparation, submission, and execution of requests for international legal assistance. It is established that this procedure is regulated by the provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine, international treaties to which Ukraine is a party, as well as relevant subordinate regulatory legal acts. It is determined that the procedure for providing international legal assistance includes a number of consecutive procedural stages, in particular the preparation of the request, its transmission through central authorities, consideration by the competent authorities of the requested state, execution of the necessary procedural actions, and the transfer of the obtained results.

The article also emphasizes that an important element of the procedure for providing international legal assistance is the transfer of the results of the executed request. The obtained evidence, records of procedural actions, documents, or other materials are forwarded to the state that initiated the request through the relevant central authorities. It is also noted that contemporary practice of international cooperation involves the use of modern information technologies during the execution of requests for legal assistance.

It is concluded that the procedural framework for providing international legal assistance during the conduct of procedural actions constitutes an important instrument for ensuring the effective investigation of criminal offences of an international nature. The implementation of international legal assistance in criminal proceedings is based on a clearly established procedural procedure that provides for the interaction of competent authorities of different states.

Key words: *international legal assistance, international cooperation, criminal proceedings, procedural actions, subjects of international legal assistance, central authorities, criminal procedure, international treaties, execution of procedural requests.*

Вступ. Належна реалізація механізму міжнародної правової допомоги в кримінальних провадженнях неможлива без встановлення ефективного процесуального порядку на всіх його етапах (підготовки, направлення, виконання запитів про надання правової допомоги тощо). У зв'язку з цим дослідження процесуальних особливостей реалізації міжнародної правової допомоги має важливе теоретичне і практичне значення для розвитку кримінального процесуального права.

Матеріали та методи. Питання правових засад міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні та порядку надання міжнародної правової допомоги досліджувалися у працях багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців. Значний внесок у розробку цієї проблематики зробили Ю. М. Черноус [1], І. М. Леган [2], Р. А. Климкевич [3], Л. Д. Удалова, Д. П. Письменний, О. Є. Омельченко, Д. О. Савицький, В. В. Рожнова, А. В. Форостяний [4] тощо. У їхніх наукових працях розглядаються різні аспекти організації міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні, правового регулювання надання міжнародної правової допомоги, а також практичні проблеми виконання процесуальних доручень іноземних держав. Водночас питання правового регулювання етапів надання міжнародної правової допомоги, класифікації процесуальних дій у кримінальному провадженні при наданні міжнародної правової допомоги компетентним органам іноземних держав залишаються недостатньо вивченими, що й зумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Проведення цього дослідження обумовило використання загальнонаукових і спеціальних юридичних методів, а саме: загального діалектичного методу наукового пізнання явищ та їх зв'язків, формально-правового, порівняльного та методу узагальнення.

Метою статті є комплексний науково-правовий аналіз процесуального порядку надання міжнародної правової допомоги під час проведення процесуальних дій у кримінальних провадженнях, а також визначення його особливостей у межах міжнародного співробітництва.

Результати. Процесуальний порядок надання міжнародної правової допомоги передбачає декілька послідовних етапів. Насамперед ініціатором звернення виступає орган досудового розслідування або суд, які готують відповідний запит про проведення процесуальних дій на території іншої держави. Такий запит повинен містити відомості про кримінальне провадження, обставини правопорушення, правову кваліфікацію діяння, дані про осіб, щодо яких необхідно провести процесуальні дії, а також детальний опис запитуваних заходів.

Після підготовки запиту він направляється через центральний орган України, який здійснює його перевірку на відповідність вимогам міжнародних договорів та національного законодавства. Центральний орган забезпечує передачу запиту компетентним органам іноземної держави дипломатичними або іншими передбаченими міжнародними договорами каналами.

Отримавши запит, компетентні органи іноземної держави здійснюють його розгляд та приймають рішення щодо можливості виконання відповідних процесуальних дій. У разі позитивного рішення такі дії виконуються відповідно до законодавства держави, на території якої вони проводяться, з урахуванням положень міжнародних договорів і принципу взаємності.

Під час розгляду питання виконання запиту компетентного органу іноземної держави щодо надання міжнародної правової допомоги на території України необхідно підкреслити, що йдеться передусім про здійснення процесуальних дій.

Відповідно до ст. 561 Кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК України), на території держави для реалізації такого запиту можуть проводитися різні процесуальні дії, передбачені положеннями КПК України або відповідним міжнародним договором [5].

Крім того, ст. 4 КПК України встановлює, що під час виконання на території України окремих процесуальних дій за дорученням компетентних органів іноземних держав у межах міжнародного співробітництва застосовуються норми кримінального процесуального законодавства України. Разом із тим на прохання компетентного органу іноземної держави під час здійснення таких дій може використовуватися процесуальне законодавство цієї держави. Це можливо за умови, що це передбачено міжнародним договором, згоду на обов'язковість якого надала Верховна Рада України. Якщо ж відповідного міжнародного договору немає, застосування іноземного процесуального законодавства допускається лише за умови, що таке прохання не суперечить законодавству України [5].

Водночас принцип законності, закріплений у ст. 9 КПК України, передбачає, що у випадку колізії між нормами КПК України та положеннями міжнародного договору України, ратифікованого Верховною Радою України, застосовуються положення такого міжнародного договору [5].

Звертаючись до змісту поняття процесуальних дій, слід зазначити, що формулювання «будь-які процесуальні дії» включає не лише власне процесуальні, а й слідчі дії. У зв'язку з цим доцільно визначити основні їх види, які можуть проводитися на території України в межах надання міжнародної правової допомоги компетентним органам іноземних держав із урахуванням вимог КПК України та міжнародних договорів, ратифікованих Верховною Радою України.

Щодо класифікації таких дій, доцільно погодитися з позицією Ю. Чорноус, яка відносить до процесуальних дій, передбачених КПК України, декілька основних груп. До першої групи належать процесуальні дії, безпосередньо визначені в межах міжнародного співробітництва відповідно до розділу IX КПК України. Серед них: вручення документів (ст.ст. 542, 564), зберігання та передача речових доказів і документів (ст. 549), тимчасова передача осіб (ст. 565), виклик особи, що перебуває за межами України (ст. 566), проведення допиту за допомогою відео- чи телефонної конференції на запит компетентного органу іноземної держави (ст. 567), розшук, арешт і конфіскація майна (ст. 568), здійснення контрольованої поставки (ст. 569), а також прикордонне переслідування (ст. 570). До другої групи належать слідчі (розшукові) дії, регламентовані главою 20 розділу III КПК України. До них належать, зокрема, допит (ст. 224), пред'явлення особи або речей для впізнання (ст.ст. 228–229), обшук (ст. 234), огляд (ст. 237), огляд групи, у тому числі пов'язаний з екстимацією (ст.ст. 238, 239), проведення слідчого експерименту (ст. 240), освідчування особи (ст. 241), призначення та проведення експертизи (ст.ст. 242–244), а також отримання зразків для експертного дослідження (ст. 245). Третю групу становлять негласні слідчі (розшукові) дії, передбачені главою 21 розділу III КПК України. До них належать втручання у приватне спілкування (ст. 258), збереження інформації (ст. 259), аудіо- та відеоконтроль особи (ст. 260), накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261), огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262), зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263), отримання інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264), дослідження відомостей, здобутих із використанням технічних засобів (ст. 266), обстеження житла або інших недоступних для публічного доступу місць (ст. 267), встановлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268), спостереження за особою, предметом або місцем (ст. 269), аудіо- та відеоконтроль місця (ст. 270), контроль за вчиненням злочину (ст. 271), виконання спеціального завдання щодо викриття діяльності організованої групи або злочинної організації (ст. 272), а також негласне отримання зразків для порівняльного дослідження (ст. 274). Окрему групу становлять інші процесуальні дії, передбачені КПК України. Серед них: залучення особи до кримінального провадження як потерпілого (ст. 55), цивільного позивача (ст. 61), цивільного відповідача (ст. 62), їхніх представників (ст.ст. 58, 59, 63, 64), перекладача (ст. 68), експерта (ст. 69) або спеціаліста (ст. 71), вручення повістки про виклик (ст. 135), надання тимчасового доступу до речей і документів (ст. 159), тимчасове вилучення майна (ст.ст. 167, 168), накладення арешту на майно (ст. 170), вручення письмового повідомлення про підозру (ст. 278) та інші процесуальні дії [1, с. 97–98].

Ще одну групу становлять процесуальні дії, які передбачені міжнародними договорами та узгоджені між їх сторонами для здійснення в межах надання міжнародної правової допомоги. До таких дій, зокрема, належать опитування сторін та інших осіб (ст. 4 Договору) [6], отримання пояснень осіб (ст. 1 Договору) [7], встановлення місцезнаходження або ідентифікація осіб і предметів (ст. 1 Договору) [8], обмін інформацією та доказами, а також створення спільних слідчих груп (ст. 1 Договору) [9] тощо.

Водночас положення ст. 562 КПК України, що регламентують проведення процесуальних дій, для яких необхідний спеціальний дозвіл прокурора або суду, дозволяють виокремити ще одну класифікацію таких дій.

З урахуванням зазначеного процесуальні дії можна поділити на дві категорії:

- процесуальні дії, для здійснення яких не потрібен спеціальний дозвіл;
- процесуальні дії, проведення яких потребує спеціального дозволу.

У випадку, коли такий дозвіл необхідний, він має бути отриманий у загальному порядку відповідно до вимог КПК України, навіть якщо законодавство держави, яка звернулася із запитом, не передбачає обов'язковості отримання такого дозволу для відповідної процесуальної дії [4, с. 17–18].

Важливим елементом процедури надання міжнародної правової допомоги є передача результатів виконання запиту. Отримані докази, протоколи процесуальних дій, документи або інші матеріали направляються до держави, яка ініціювала запит, через відповідні центральні органи.

Окремої уваги потребує питання участі представників іноземної держави під час проведення процесуальних дій. Відповідно до кримінального процесуального законодавства України такі представники можуть бути присутніми під час виконання процесуальних доручень, однак вони не мають права самостійно здійснювати процесуальні дії на території України. Їхня участь обмежується спостереженням за перебігом процесуальних заходів, поданням зауважень або пропозицій та постановкою запитань за дозволом уповноваженої посадової особи.

Водночас сучасна практика міжнародного співробітництва передбачає використання новітніх інформаційних технологій під час виконання запитів про правову допомогу. Зокрема, все більш поширеним стає проведення допитів свідків або потерпілих у режимі відеоконференції, що дозволяє значно спростити процедуру отримання доказової інформації та забезпечити оперативність кримінального провадження.

Висновки. Таким чином, процесуальний порядок надання міжнародної правової допомоги під час проведення процесуальних дій є важливим інструментом забезпечення ефективного розслідування кримінальних правопорушень, які мають міжнародний характер. Реалізація міжнародної правової допомоги в кримінальних провадженнях ґрунтується на чітко встановленому процесуальному порядку, що передбачає взаємодію компетентних органів різних держав.

Література:

1. Черноус Ю. М. Міжнародна правова допомога: зміст та питання удосконалення реалізації. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2, С. 95–101.
2. Лєган І. М. Міжнародне співробітництво у сфері запобігання та протидії транснаціональній злочинності: монографія. Чернігів : Національний університет «Чернігівська політехніка», 2021. 328 с.
3. Климкевич Р. А. Кримінальне процесуальне законодавство України та Європейського Союзу: апроксимація та диференціація: дис. ... д-ра філософії 081 Право. Львів, 2022. 285 с.
4. Міжнародна правова допомога у кримінальному провадженні : навч. посіб. / Л. Д. Удалова, Д. П. Письменний, О. Є. Омельченко, Д. О. Савицький, В. В. Рожнова, А. В. Форостяний. Київ, 2015. 211 с.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.
6. Конвенція про взаємодопомогу в кримінальних справах між державами-членами Європейського Союзу від 29.05.2000 р. / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_238#Text (дата звернення 16.03.2026).
7. Договір між Україною та Канадою про взаємодопомогу у кримінальних справах від 23.09.1996 р. / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124_003#Text (дата звернення 16.03.2026).
8. Договір між Україною та Сполученими штатами Америки про взаємну правову допомогу у кримінальних справах від 22.07.1998 р. / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840_019#Text (дата звернення 16.03.2026).
9. Договір між Україною та Республікою Казахстан про правову допомогу у кримінальних справах від 29.10.2018 р. / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/398_002-18#n (дата звернення 16.03.2026).

References:

1. Chornous, Yu. M. (2015). Mizhnarodna pravova dopomoha: zmist ta pytannia udoskonalennia realizatsii [International legal assistance: Content and issues of improving implementation]. *Visnyk kryminalnoho sudochynstva – Bulletin of Criminal Justice*, (2), 95–101 [in Ukrainian].
2. Klymskevych, R. A. (2022). *Kryminalne protsesualne zakonodavstvo Ukrainy ta Yevropeiskoho Soiuzu: aproksymatsiia ta dyferentsiatsiia* [Criminal procedural legislation of Ukraine and the European Union: Approximation and differentiation] [Doctoral dissertation, Lviv University] [in Ukrainian].
3. Legan, I. M. (2021). *Mizhnarodne spivrobitnytstvo u sferi zapobihannia ta protydii transnatsionalnii zlochynnosti* [International cooperation in the field of prevention and combating transnational crime]. Chernihiv National University of Technology [in Ukrainian].
4. Udalova, L. D., Pysmennyi, D. P., Omelchenko, O. Ye., Savytskyi, D. O., Rozhnova, V. V., & Forostiany, A. V. (2015). *Mizhnarodna pravova dopomoha u kryminalnomu provadzheni* [International legal assistance in criminal proceedings]. Kyiv [in Ukrainian].
5. Verkhovna Rada of Ukraine. (1996, September 23). *Dohovir mizh Ukrainoiu ta Kanadoiu pro vzaiedopomohu u kryminalnykh spravakh* [Treaty between Ukraine and Canada on mutual assistance in criminal matters]. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124_003 (accessed: 16.03.2026) [in Ukrainian].
6. Verkhovna Rada of Ukraine. (1998, July 22). *Dohovir mizh Ukrainoiu ta Spoluchenyi Shtatamy Ameryky pro vzaiemnu pravovu dopomohu u kryminalnykh spravakh* [Treaty between Ukraine and the United States of America on mutual legal assistance in criminal matters]. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840_019 (accessed: 16.03.2026) [in Ukrainian].
7. Verkhovna Rada of Ukraine. (2000, May 29). *Konventsiiia pro vzaiedopomohu v kryminalnykh spravakh mizh derzhavamy-chlenamy Yevropeiskoho Soiuzu* [Convention on mutual assistance in criminal matters between the member states of the European Union]. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_238 (accessed: 11.03.2026) [in Ukrainian].

8. Verkhovna Rada of Ukraine. (2012, April 13). Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine], Law No. 4651-VI. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, (9-13), Art. 88 [in Ukrainian].

9. Verkhovna Rada of Ukraine. (2018, October 29). *Dohovir mizh Ukrainoiu ta Respublikoiu Kazakhstan pro pravovu dopomohu u kryminalnykh spravakh [Treaty between Ukraine and the Republic of Kazakhstan on legal assistance in criminal matters]*. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/398_002-18_(accessed: 16.03.2026) [in Ukrainian].

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Дата першого надходження статті до видання: 17.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.05.2026

УДК 347.451:347.78:004

DOI [https://doi.org/10.32782/2304-1587/2026-28-1\(42\)-5](https://doi.org/10.32782/2304-1587/2026-28-1(42)-5)

ЗАХИСТ СЛАБКОЇ СТОРОНИ У СПОЖИВЧИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ В ЦИФРОВУ ЕПОХУ: ВІД ТРАДИЦІЙНОГО ДОГОВОРУ ДО КЛІКУ МИШКОЮ

Кізлова Олена Сергіївна,

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри цивільно-правових дисциплін та статистики,

Міжнародний університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9001-1568>

У статті досліджуються особливості захисту слабкої сторони у споживчих правовідносинах в умовах цифрової трансформації договірних моделей. Особлива увага приділяється еволюції договірної форми – від традиційного договору до електронних форматів укладення шляхом взаємодії з інтерфейсом, зокрема через механізми натискання кнопки погодження. Обґрунтовується, що формалізація процесу укладення договорів у цифровому середовищі призводить до розриву між технічним актом погодження та реальним волевиявленням споживача. У даному науковому дослідженні аналізується концепція «значущої згоди» як інтегративного стандарту, що відображає якісні характеристики волевиявлення, а також її співвідношення з поняттям інформованої згоди.

У дослідженні використано системний метод, який дозволив розглянути окремі види договірних цифрових відносин. Формально-юридичний метод застосовано для аналізу положень національного законодавства у сфері електронної комерції та захисту прав споживачів, а також актів права Європейського Союзу. Порівняльно-правовий метод дав змогу дослідити підходи ЄС до забезпечення поінформованості споживача, прозорості договірних умов та гарантій свободи волевиявлення у цифровому середовищі.

Теоретичне значення дослідження полягає у розвитку наукового розуміння концепції слабкої сторони як багатомірної категорії, що включає не лише економічні, а й процедурні та когнітивні аспекти. Практичне значення полягає у формулюванні підходів до вдосконалення правового регулювання споживчих відносин у цифрову епоху, зокрема шляхом запровадження диференційованих вимог до способів отримання згоди, а також підвищення стандартів доступності та зрозумілості договірної інформації.

Ключові слова: слабка сторона, споживчі правовідносини, електронна комерція, цифровий договір, згода, договір приєднання, право на інформацію, захист споживача.

Kizlova Olena. Protection of the Weaker Party in Consumer Legal Relations in the Digital Age: From the Traditional Contract to a Mouse Click

The article examines the specific features of protecting the weaker party in consumer legal relations under conditions of digital transformation of contractual models. Particular attention is paid to the evolution of the contractual form – from traditional contracts to electronic formats concluded through interaction with a user interface, in particular by clicking an «agree» button. It is substantiated that the formalization of the contract formation process in the digital environment leads to a gap between the technical act of consent and the actual expression of the consumer's will. The study analyzes the concept of «meaningful consent» as an integrative standard reflecting the qualitative characteristics of consent, as well as its relationship with the concept of informed consent.

The research employs a systemic method, which made it possible to examine specific types of digital contractual relations. The formal legal method was used to analyze the provisions of national legislation in the field of electronic commerce and consumer protection, as well as the legal acts of the European Union. The comparative legal method enabled the study of EU approaches to ensuring consumer awareness, transparency of contractual terms, and guarantees of freedom of expression of will in the digital environment.

The theoretical significance of the study lies in the development of the scientific understanding of the concept of the weaker party as a multidimensional category encompassing not only economic but also procedural and cognitive aspects. The practical significance lies in formulating approaches to improving the legal regulation of consumer relations in the digital age, in particular through the introduction of differentiated requirements for obtaining consent, as well as enhancing the standards of accessibility and comprehensibility of contractual information.

Key words: weaker party, consumer legal relations, electronic commerce, digital contract, consent, contract of adhesion, right to information, consumer protection.

Вступ. Сучасний цивільний оборот переживає фундаментальну трансформацію, спричинену стрімким розвитком цифрових технологій. Якщо ще наприкінці ХХ століття укладення договору передбачало безпосередній контакт сторін, обговорення умов і свідомий підпис, то сьогодні мільярди угод укладаються щоденно через натискання кнопки, прокручування сторінки або просту продовжену взаємодію з цифровою платформою. Зазначена зміна не є суто технічною – вона несе глибокі правові наслідки, переосмислюючи саму природу договірної угоди та принцип автономії волі.

Особливої актуальності сьогодні набуває питання захисту слабкої сторони договору. Якщо класична цивілістична доктрина пов'язувала поняття «слабкої сторони» переважно з категорією споживача – фізичної особи, що діє поза межами підприємницької діяльності, – то цифрова епоха суттєво ускладнила цю категорію. Інформаційна асиметрія між технологічними платформами та користувачами, використання алгоритмічних технологій для впливу на поведінку споживачів, маніпулятивні інтерфейсні практики та неможливість реального ознайомлення з умовами стандартизованих угод – усе це породжує нові форми уразливості, що виходять далеко за межі традиційного розуміння споживчого захисту.

Вказане питання привертає увагу ще й через євроінтеграційні процесів: прийняте *acquis* ЄС у сфері цифрових контрактів формує нові правові стандарти, яким вітчизняне законодавство України наразі не відповідає в повній мірі. Виявлення та усунення зазначених прогалин є одним із ключових завдань сучасної цивілістичної доктрини і безпосереднє завдання сучасної науки.

Матеріали та методи. Емпіричною базою дослідження є нормативні акти, що регулюють споживчі правовідносини та електронну комерцію, зокрема Конституція України, Цивільний кодекс України, Закон України «Про захист прав споживачів», Закон України «Про електронну комерцію», а також акти права Європейського Союзу у відповідній сфері. Дослідженню проблем захисту слабкої сторони у споживчих правовідносинах, а також трансформації договірних прав в умовах цифровізації присвячено праці таких науковців, як О. С. Яворська, Н. С. Кузнєцова, Р. О. Стефанчук, І. В. Спасибо-Фатєєва, О. В. Дзера, В. В. Луць, Д. В. Бобровник та інших. У їхніх роботах розкрито фундаментальні засади договірних прав, концепцію слабкої сторони, механізми захисту прав споживачів, а також окремі аспекти впливу цифрових технологій на договірні відносини. Водночас, попри значний внесок науковців у розроблення загальнотеоретичних і галузевих аспектів захисту прав споживачів, питання трансформації концепції «слабкої сторони» у цифровому середовищі, зокрема в умовах використання стандартизованих електронних договорів, інтерфейсних механізмів погодження та алгоритмічного впливу на поведінку споживача, залишаються недостатньо дослідженими.

Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові методи пізнання (аналіз і синтез, індукція та дедукція), що дали змогу визначити сутність трансформації договірних відносин у цифровому середовищі та особливості концепції «слабкої сторони». Системний метод дозволив розглянути цифрові споживчі правовідносини як цілісну сукупність взаємопов'язаних правових і технологічних елементів. Формально-юридичний метод застосовано для аналізу положень національного законодавства та актів права Європейського Союзу у сфері електронної комерції та захисту прав споживачів, а порівняльно-правовий метод – для дослідження підходів ЄС до забезпечення поінформованості споживача, прозорості договірних умов та гарантій свободи волевиявлення у цифровому середовищі.

Метою статті є комплексне дослідження правових проблем захисту слабкої сторони у цифрових споживчих правовідносинах, аналіз нових форм вразливості споживача, оцінка наявних і перспективних механізмів.

Результати. Класична договірна модель у традиційному цивільному праві ґрунтується на принципі двостороннього волевиявлення сторін: кожна зі сторін має реальну змогу впливати на зміст угоди, ознайомитися з її умовами та відмовитися від її укладення. Ця модель, теоретично обґрунтована ще у природно-правових концепціях XVII–XVIII ст. і відображала уявлення про договір як результат узгодженого волевиявлення рівноправних суб'єктів [1, с. 348].

Вже початок XX ст. засвідчив відхід від цієї ідеалістичної моделі: масове виробництво породило масовий споживчий договір, умови якого розробляються одним із учасників (виробником, постачальником послуг) та пропонуються іншому для акцепту без реальної можливості змінити їх. Такі «стандартні форми договорів» (*Standardverträge* у германістичній традиції, *contracts of adhesion* – у англо-американській) стали предметом значного доктринального та законодавчого занепокоєння. Карл Ллевеллін у 1939 р. охарактеризував їх як «квазі-законодавчу владу» у руках сильнішої сторони [2].

Цифрова революція довела цю тенденцію до логічного завершення. Сучасні EULA (ліцензійні договори з кінцевим користувачем) та ToS (умови користування сервісом) містять у середньому 10–15 тисяч слів дрібним шрифтом, посилаються на численні суміжні документи та передбачають можливість одностороннього їх перегляду без явної згоди іншої сторони. За даними дослідження Університету Карнегі-Меллон, якби користувачі щороку читали всі політики конфіденційності сервісів, з якими взаємодіють, це зайняло б від 201 до 250 годин [3]. Зміна якісна: якщо стандартний паперовий договір ще міг бути прочитаним, стандартний цифровий договір свідомо конструюється таким чином, щоб читання було фактично неможливим.

У вітчизняній цивілістиці питання стандартних договірних умов розроблено передусім у контексті ст. 634 ЦК України про договір приєднання. Договором приєднання є договір, умови якого встановлені однією із сторін у формулярах або інших стандартних формах, який може бути укладений лише шляхом приєднання другої сторони до запропонованого договору в цілому. Друга сторона не може запропонувати свої умови договору [4]. Така конструкція, забезпечуючи ефективність масового обігу, водночас об'єктивно формує структурну асиметрію між сторонами договору, що зумовлює необхідність її правового врівноваження.

Відтак, звернення до концепції «слабкої сторони» у цивільному праві набуває особливого значення. Вона не є монолітною та поєднує кілька теоретичних підходів, що мають різне функціональне навантаження. У класичній цивілістиці слабкість сторони розумілася переважно через економічний критерій: особа, що не має достатніх ресурсів або ринкової влади для рівноправного ведення переговорів, підлягає захисту шляхом надання їй мандаторних, незмінних угодю прав. У Резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Керівні принципи для захисту інтересів споживачів» від 9 квітня 1985 року № 39/248 наголошено на тому, що визнаючи те, що споживачі нерідко перебувають у нерівному становищі з точки зору економічних умов, рівня освіти та купівельної спроможності, принципи захисту інтересів споживачів мають, зокрема, за мету сприяти країнам у боротьбі зі шкідливою діловою практикою усіх підприємств на національному та міжнародному рівнях, яка негативно позначається на споживачах [5].

У сучасній доктрині поняття «слабкої сторони» отримує більш диференційоване тлумачення, що дозволяє точніше врахувати особливості фактичної нерівності учасників правовідносин. Зокрема, виокремлюються щонайменше три взаємопов'язані виміри такої слабкості: субстанційний (обмежений переговорний потенціал), процедурний (ускладнення належного формування волевиявлення внаслідок інформаційної асиметрії або впливу на поведінку) та когнітивний (вплив психологічних чинників, що обмежують здатність до раціонального вибору). Останній аспект, пов'язаний із напрацюваннями поведінкової економіки, набуває особливої актуальності у сфері цифрових споживчих відносин, де рішення часто приймаються в умовах інформаційного перевантаження та складних інтерфейсних конструкціях [6, с. 4].

У цьому аспекті показовою є позиція Канзафарової І. С., яка у своїх дослідженнях, присвячених проблемам договірної відповідальності та функціонування цивільно-правових відносин, акцентує увагу на розбіжності між формальною юридичною рівністю сторін і їх фактичними можливостями у зобов'язанні [7, с. 12]. Такий підхід дозволяє розглядати «слабку сторону» не лише як категорію, прив'язану до статусу споживача, а як більш гнучку функціональну характеристику, що проявляється залежно від конкретних умов правовідносин, у тому числі й у сфері підприємницької діяльності.

Особливого значення набуває аналіз механізмів формування та фіксації згоди у цифровому середовищі. Саме спосіб вираження волевиявлення визначає, наскільки така згода може вважатися усвідомленою, вільною та юридично значущою. У зв'язку з цим у доктрині та практиці електронної комерції сформувалася класифікація договорів залежно від способу вираження згоди. Click-wrap agreements (угоди з підтвердженням шляхом кліку) передбачають активну дію користувача – клік на кнопку «Погоджуюсь» – після чого умови вважаються прийнятими. Browse-wrap agreements (угоди, що вважаються прийнятими через використання сайту) конструюють згоду через сам факт використання сайту, де умови розміщені гіперпосиланням. Scroll-wrap agreements (угоди з підтвердженням після прокрутки умов) вимагають прокрутки тексту перед підтвердженням. Нарешті, sign-in-wrap agreements (угоди, пов'язані з реєстрацією облікового запису) прив'язують згоду до реєстрації облікового запису.

Правова природа кожного з цих механізмів є дискусійною. З позицій класичного договірного права, акцепт має бути «повним і безумовним», що передбачає ознайомлення з умовами оферти. Проте при «browsewrap» угоді наявність умов лише формально повідомляється, тоді як при «clickwrap» – активна дія існує, але за відсутності реального прочитання умов є питання про дефект інформованої волі. Американська судова практика виробила критерій «reasonably conspicuous notice» (достатньої помітності повідомлення), що потребує, щоб умови були розміщені таким чином, щоб особа мала можливість їх помітити та ознайомитися з ними [8].

У вітчизняному праві відповідна конструкція потенційно охоплюється ст. 638 ЦК України (договір є укладеним, якщо сторони досягли згоди з усіх істотних умов договору) та ст. 642 ЦК (відповідь особи, якій адресована пропозиція укласти договір, про її прийняття (акцепт) повинна бути повною і безумовною). Закон України «Про електронну комерцію» встановлює технічні вимоги до електронного акцепту, однак не містить змістовних вимог щодо забезпечення реальної поінформованості споживача про умови договору – що є принциповою прогалиною у захисному механізмі [9]. Доцільним видається запровадження диференційованого підходу до інформування споживача, який передбачає обов'язкове виділення істотних та потенційно обтяжливих умов договору у спрощеній та зрозумілій формі. Такий підхід може реалізовуватися через встановлення обов'язку надання стислого резюме ключових умов договору, використання стандартизованих інформаційних блоків, а також вимог до структури та візуального подання договірних положень.

Крім того, обґрунтованим є встановлення залежності способу отримання згоди від характеру умов договору: чим більш складними або обтяжливими є умови, тим вищими мають бути вимоги до активності та усвідомленості волевиявлення споживача. Це дозволить забезпечити перехід від формального підтвердження згоди до її змістовного, юридично значущого характеру.

Волевиявлення в цифровому середовищі набуває специфічних ознак, що суттєво відрізняють його від класичного договірного виявлення волі. По-перше, це ізольованість і знеособленість: укладення договору

відбувається без присутності представника іншої сторони, що унеможливує безпосереднє роз'яснення умов та позбавляє споживача соціально-комунікативної підтримки при прийнятті рішень. По-друге, дія обмеженого обсягу відображення інформації: мобільний інтерфейс, як правило, відображає одночасно лише невелику частину тексту, що унеможливує системне сприйняття угоди в цілому. По-третє, принципового значення набуває проблема часового тиску та «fatigue» (втоми від погодження). Дослідження Бен-Шахара та Шнайдера фіксують феномен «consent fatigue» – систематичне зниження уважності до умов угод після багаторазових одноманітних запитів на погодження [10, с. 698]. В умовах, коли пересічний користувач щоденно стикається з десятками запитів на погодження різних умов, кожен окремих акт погодження перетворюється на беззмістовний ритуал. Це підриває саму засаду договірної права – реальну автономію волі – і ставить під питання юридичну силу більшості цифрових угод.

В даному випадку необхідно зазначити принципову відмінність між «технічним» та «юридичним» актом погодження в електронній комерції: перший фіксує лише факт натискання кнопки, тоді як другий – реальне волевиявлення суб'єкта цивільного права. Розрив між цими явищами є системним і потребує законодавчого вирішення шляхом запровадження диференційованих вимог до отримання «значущої згоди» (meaningful consent) залежно від важливості та потенційно обтяжливого характеру умов.

На сьогоднішній день є більш вживаною концепція «інформованої згоди» (informed consent), яке запозичене з медичного права та права про захист персональних даних. Інформована згода передбачає, що особа, яка дає згоду: а) отримала вичерпну та зрозумілу інформацію про зміст того, на що дає згоду; б) має здатність цю інформацію зрозуміти та оцінити; в) приймає рішення вільно, без тиску та маніпуляцій; г) може в будь-який момент відкликати свою згоду без негативних для себе наслідків.

Жодна з цих умов не виконується в масовій практиці цифрових угод. Умови EULA є лінгвістично складними, надзвичайно об'ємними та прихованими за численними шарами гіперпосилань. «Вибір» між прийняттям умов або відмовою від сервісу є, у більшості випадків, уявним: альтернатив або не існує, або вони є настільки ж нерівноцінними.

Водночас доцільно розмежовувати поняття «інформованої згоди» та «значущої згоди». Якщо інформована згода характеризує якісний аспект волевиявлення через призму достатності та зрозумілості інформації, то значуща згода виступає ширшою правовою категорією, яка охоплює також реальну свободу вибору, відсутність маніпулятивного впливу та відповідність способу отримання згоди характеру і складності договірних умов. Таким чином, інформована згода є необхідним, але не достатнім елементом значущої згоди.

Традиційна система захисту слабкої сторони у договірних відносинах складається з кількох ключових механізмів, що зберігають своє значення і в цифровому середовищі, хоча й потребують певної адаптації. По-перше, це система положень, від яких сторони не можуть відступити угодою. В споживчому праві до таких положень належать, зокрема, право на відмову від договору дистанційного продажу протягом 14 днів, гарантійні зобов'язання, право на безкоштовне усунення недоліків тощо.

По-друге, важливу роль відіграє механізм контролю несправедливих (недобросовісних) умов договору. У вітчизняному правовому полі він реалізований через ст. 634 ЦК України (договір приєднання), ст. 18 Закону «Про захист прав споживачів» та загальні норми про нікчемність правочинів, що суперечать закону.

По-третє, на рівні судової практики певний захист забезпечується через застосування принципів добросовісності та розумності до тлумачення умов договору (ст. 3, 213 ЦК України). Проте судова практика у цій сфері залишається непередбачуваною та нечисленною, що не дозволяє розглядати її як ефективний механізм системного захисту.

Цифрове середовище зумовлює необхідність застосування додаткових, спеціалізованих правових засобів, що враховують особливості функціонування цифрових правовідносин. Важливе значення при цьому має право споживача на інформацію, яке виступає однією з ключових гарантій належного формування волевиявлення. Його реалізація не зводиться до формального надання умов договору, а передбачає забезпечення їх фактичної доступності, структурованості та зрозумілості для споживача. У цьому аспекті особливого значення набувають вимоги до способу подання інформації, зокрема використання простої та зрозумілої мови, що є одним із визначальних орієнтирів у правовому регулюванні Європейського Союзу.

Принцип прозорості алгоритмів є новою, але концептуально принциповою гарантією. Якщо умови надання послуги або ціноутворення визначаються алгоритмом, споживач має право знати основні критерії, якими керується цей алгоритм. Регламент ЄС про загальний захист даних (GDPR) закріплює право на пояснення автоматизованих рішень у ст. 22 [11], а Акт про цифрові послуги розширює ці вимоги до систем рекомендацій великих платформ [12].

Право на відмову від договору посідає важливе місце у системі прав споживача у праві Європейського Союзу. Директива 2011/83/ЄС про права споживачів встановлює, зокрема, 14-денний строк для відмови від договорів, укладених дистанційно, що забезпечує споживачу можливість перегляду прийнятого рішення після отримання повної інформації про предмет договору. Водночас розвиток правового регулювання у сфері

цифрових відносин зумовив уточнення стандартів належного виконання таких договорів. Так, Директива (ЄС) 2019/770 про цифровий контент та послуги встановлює вимоги до якості цифрового контенту та цифрових послуг, зокрема через такі характеристики, як функціональність, сумісність та відповідність обґрунтованим очікуванням споживача [13].

Acquis ЄС у сфері цифрових контрактів та захисту прав споживачів переживає динамічний розвиток. Директива 2019/770 про цифровий контент і цифрові послуги встановила нові стандарти відповідності цифрового контенту договору, ввела поняття суб'єктивних та об'єктивних вимог до якості та запровадила засоби правового захисту (приведення у відповідність, зниження ціни, розірвання договору). Директива 2019/771 про деякі аспекти договорів купівлі-продажу виробила єдиний підхід до відповідальності продавця за недоліки товарів, у тому числі товарів із цифровими елементами [14].

Регламент ЄС 2022/2065 про цифрові послуги запровадив комплексне правове регулювання діяльності посередників та платформних сервісів. Основні вимоги цього акта у сфері захисту споживачів передбачають: заборону використання маніпулятивних інтерфейсних конструкцій або рішень; обов'язок забезпечення прозорості принципів функціонування систем рекомендацій; заборону спрямованої реклами щодо неповнолітніх осіб; встановлення обов'язку проведення незалежної зовнішньої перевірки для найбільших платформ; а також запровадження спеціальних правових механізмів протидії поширенню незаконного контенту та небезпечних товарів [12].

Показово, що Європейський Союз обирає переважно регуляторний, а не суто приватно-правовий підхід до захисту споживача в цифровому середовищі. Це пояснюється системним характером порушень, що зумовлює обмежену ефективність індивідуальних позовів, а також необхідністю встановлення превентивних вимог до поведінки платформ замість зосередження виключно на механізмах юридичної відповідальності за вже вчинені правопорушення.

Попри наявність Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, яка передбачає поступову гармонізацію законодавства України у сфері захисту прав споживачів та електронної комерції з правом ЄС, рівень імплементації відповідних зобов'язань потребує подальшого вдосконалення. Закон України «Про захист прав споживачів» формувався в умовах, що передували активному розвитку цифрових правовідносин, у зв'язку з чим не повною мірою враховує їх сучасну специфіку. Водночас Закон України «Про електронну комерцію» врегулює окремі аспекти електронної взаємодії, однак не забезпечує комплексного підходу до регулювання цифрових споживчих відносин.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє дійти висновку, що трансформація договірних відносин у цифровому середовищі зумовлює суттєве зміщення акцентів у розумінні волевиявлення сторін. Традиційна модель, заснована на презумпції формальної рівності та достатності факту акцепту, виявляється недостатньою в умовах стандартизованих цифрових договорів і складних інтерфейсних конструкцій та рішень. Розмежування між «технічним» актом погодження та юридично значущим волевиявленням набуває принципового значення, оскільки сам факт взаємодії з інтерфейсом не гарантує ані усвідомленості, ані свободи прийняття рішення. У цьому зв'язку обґрунтованим є звернення до концепції «значущої згоди» як інтегративного стандарту, що відображає якісні характеристики волевиявлення, включаючи рівень поінформованості, відсутність маніпулятивного впливу та реальну можливість вибору.

Аналіз концепції «слабкої сторони» свідчить про її еволюцію від вузького економічного розуміння до багатовимірної характеристики, яка охоплює також процедурні та когнітивні аспекти. У цифрових споживчих правовідносинах така «слабкість» проявляється не лише у нерівності переговорних позицій, але й у специфічних умовах формування волевиявлення – інформаційній перевантаженості та обмеженості сприйняття. Це обумовлює необхідність переосмислення ролі права на інформацію: воно має розглядатися не як формальна вимога повідомлення умов договору, а як передумова формування усвідомленого волевиявлення, що потребує забезпечення доступності, структурованості та зрозумілості інформації. Відповідно, ключове значення набувають не лише обсяг наданої інформації, але й спосіб її подання.

У праві Європейського Союзу простежується системний підхід до врівноваження зазначених диспропорцій, який поєднує вимоги до якості цифрових послуг, стандарти прозорості та гарантії свободи волевиявлення споживача, зокрема через закріплення права на відмову від договору. Такий підхід свідчить про поступовий перехід від формального розуміння договірної згоди до її змістовного наповнення та має важливе методологічне значення для розвитку національного законодавства. У цьому аспекті перспективним є впровадження диференційованих вимог до способів отримання згоди залежно від характеру договірних умов, а також встановлення обов'язкових стандартів представлення інформації, що забезпечують її реальне сприйняття споживачем. Це дозволить підвищити ефективність правового регулювання цифрових споживчих відносин та забезпечити більш збалансоване співвідношення інтересів їх учасників.

Література:

1. Біленко М.С. Загальні положення про договір у цивільному праві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 1. С. 347-349. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-1/87> (дата звернення: 26.03.2026).
2. Llewellyn K. N. What Price Contract? An Essay in Perspective. *Yale Law Journal*. 1931. Vol. 40. P. 704–751.
3. Vedantam S. To Read All Those Web Privacy Policies, Just Take A Month Off Work. URL: <https://www.npr.org/sections/alltechconsidered/2012/04/19/150905465/to-read-all-those-web-privacy-policies-just-take-a-month-off-work#:~:text=There%20are%20data%20to%20support,McDonald%20and%20Lorrie%20Faith%20Cranor> (дата звернення: 27.03.2026).
4. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*, 2003. № 40-44. Ст. 356 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n3149> (дата звернення: 27.03.2026).
5. von Bar C., Clive E., Schulte-Nölke H. (eds.). Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR). Outline Edition. URL: https://www.ccbe.eu/fileadmin/speciality_distribution/public/documents/EUROPEAN_PRIVATE_LAW/EN_EPL_20100107_Principles_definitions_and_model_rules_of_European_private_law_-_Draft_Common_Frame_of_Reference_DCFR_.pdf (дата звернення: 27.03.2026).
6. Sunstein C. R. Behavioral Law and Economics. Cambridge: Cambridge University Press, 2000. 436 p. URL: https://api.pageplace.de/preview/DT0400.9781316046524_A23888959/preview-9781316046524_A23888959.pdf (дата звернення: 27.03.2026).
7. Канзафарова І.С. Теоретичні основи цивільно-правової відповідальності в Україні: *дис... д-ра юрид. наук*: 12.00.03 / Канзафарова Ілона Станіславівна ; НАН України, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. К., 2007. 453 с.
8. Lemley M. A. Terms of Use. *Minnesota Law Review*. 2006. Vol. 91. P. 459–483. URL: https://www.minnesotalawreview.org/wp-content/uploads/2011/11/Lemley_Final.pdf (дата звернення: 27.03.2026).
9. Про електронну комерцію: Закон України від 3 вересня 2015 р. № 675-VIII. – *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 45. Ст. 410. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text> (дата звернення: 27.03.2026).
10. Ben-Shahar O. The Failure of Mandated Disclosure. *University of Pennsylvania Law Review*. 2011. Vol. 159. P. 647–749. URL: https://www.researchgate.net/publication/228231772_The_Failure_of_Mandated_Disclosure (дата звернення: 27.03.2026).
11. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation) (Text with EEA relevance). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj/eng> (дата звернення: 27.03.2026).
12. Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a Single Market For Digital Services and amending Directive 2000/31/EC (Digital Services Act) (Text with EEA relevance). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2022/2065/oj/eng> (дата звернення: 27.03.2026).
13. Directive (EU) 2019/770 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2019 on certain aspects concerning contracts for the supply of digital content and digital services (Text with EEA relevance.). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/770/oj/eng> (дата звернення: 27.03.2026).
14. Directive (EU) 2019/771 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2019 on certain aspects concerning contracts for the sale of goods, amending Regulation (EU) 2017/2394 and Directive 2009/22/EC, and repealing Directive 1999/44/EC (Text with EEA relevance.). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/771/oj/eng> (дата звернення: 27.03.2026).

References

1. Bilenko, M. S. (2022). Zahalni polozhennia pro dohovir u tsyvilnomu pravi [General provisions on contract in civil law]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, (1), 347–349. Retrieved from <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-1/87> [in Ukrainian]
2. Llewellyn, K. N. (1931). What price contract? An essay in perspective. *Yale Law Journal*, 40, 704–751. [in English]
3. Vedantam S. (2012). To read all those web privacy policies, just take a month off work. Retrieved from <https://www.npr.org/sections/alltechconsidered/2012/04/19/150905465/to-read-all-those-web-privacy-policies-just-take-a-month-off-work> [in English]
4. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 16.01.2003 r. № 435-IV [Civil Code of Ukraine. (2003). Law of Ukraine No. 435-IV of January 16, 2003]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, (40–44), Art. 356. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> [in Ukrainian]

5. Von Bar, C., Clive, E., & Schulte-Nölke, H. (Eds.). (2010). Principles, definitions and model rules of European private law: Draft Common Frame of Reference (DCFR). Retrieved from https://www.ccbe.eu/fileadmin/speciality_distribution/public/documents/EUROPEAN_PRIVATE_LAW/EN_EPL_20100107_Principles_definitions_and_model_rules_of_European_private_law_-_Draft_Common_Frame_of_Reference_DCFR_.pdf [in English]
6. Sunstein, C. R. (2000). Behavioral law and economics. *Cambridge: Cambridge University Press*. Retrieved from https://api.pageplace.de/preview/DT0400.9781316046524_A23888959/preview-9781316046524_A23888959.pdf [in English]
7. Kanzafarova, I. S. (2007). Teoretychni osnovy tsyvilno-pravovoi vidpovidalnosti v Ukraini [Theoretical foundations of civil liability in Ukraine]. *Doctor's thesis*. Institute of State and Law named after V.M. Koretskyi, NAS of Ukraine, Kyiv. [in Ukrainian]
8. Lemley, M. A. (2006). Terms of use. *Minnesota Law Review*, 91, 459–483. Retrieved from https://www.minnesotalawreview.org/wp-content/uploads/2011/11/Lemley_Final.pdf [in English]
9. Pro elektronnu komertsiiu: Zakon Ukrainy vid 3 veresnia 2015 r. № 675-VIII. [Law of Ukraine on Electronic Commerce. (2015). No. 675-VIII of September 3, 2015]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, (45), Art. 410. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19> [in Ukrainian]
10. Ben-Shahar, O. (2011). The failure of mandated disclosure. *University of Pennsylvania Law Review*, 159, 647–749. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/228231772_The_Failure_of_Mandated_Disclosure [in English]
11. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 (General Data Protection Regulation). Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj/eng> [in English]
12. Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 (Digital Services Act). Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2022/2065/oj/eng> [in English]
13. Directive (EU) 2019/770 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2019 on contracts for the supply of digital content and digital services. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/770/oj/eng> [in English]
14. Directive (EU) 2019/771 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2019 on contracts for the sale of goods. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/771/oj/eng> [in English]

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Дата першого надходження статті до видання: 27.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.05.2026

УДК 343.341:343.326:355.01(477)

DOI [https://doi.org/10.32782/2304-1587/2026-28-1\(42\)-6](https://doi.org/10.32782/2304-1587/2026-28-1(42)-6)

РОЗМЕЖУВАННЯ ТЕРОРИСТИЧНОГО АКТУ ТА ДИВЕРСІЇ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ: ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ

Колесник Марина Олександрівна,

старший викладач кафедри юридичних дисциплін,

Сумська філія Харківського національного університету внутрішніх справ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2318-2973>

У статті здійснено комплексне дослідження проблеми розмежування терористичного акту та диверсії в умовах збройної агресії проти України, що належить до найбільш складних питань сучасної кримінально-правової кваліфікації. У дослідженні проаналізовано положення ст. 113 та ст. 258 Кримінального Кодексу України, сучасні доктринальні підходи, а також новітню практику Верховного Суду України щодо кваліфікації відповідних кримінальних правопорушень. Обґрунтовано, що формальна подібність об'єктивної сторони не може розглядатися як визначальний критерій кваліфікації, оскільки одна й та сама дія, зокрема підриг транспортної інфраструктури чи підпал енергетичного об'єкта, залежно від встановленої мети та наслідків може утворювати склад як диверсії, так і терористичного акту. Особливу увагу приділено функціонально-телеологічному підходу до розмежування суміжних складів кримінальних правопорушень. Доведено, що ключовим критерієм є спеціальна мета діяння: для терористичного акту – залякування населення, вплив на органи державної влади, дестабілізація суспільної ситуації; для диверсії – ослаблення держави, підриг обороноздатності та порушення функціонування стратегічної інфраструктури. Запропоновано комплексний трикомпонентний критерій розмежування, який охоплює безпосередній об'єкт посягання, спеціальну мету та домінуючий кримінально-правовий ефект. Обґрунтовано можливість ідеальної сукупності ознак диверсії та терористичного акту в умовах збройного конфлікту. Результати дослідження мають теоретичне та практичне значення для забезпечення єдності правозастосування, удосконалення методики досудового розслідування та формування сталої судової практики.

Ключові слова: терористичний акт, диверсія, кримінально-правова кваліфікація, збройна агресія, воєнний стан, Верховний Суд, національна безпека.

Kolesnyk Maryna. Distinguishing a Terrorist Act from Sabotage under Conditions of Armed Aggression: Theoretical and Applied Aspects

The article provides a comprehensive study of the problem of distinguishing a terrorist act from sabotage under the conditions of armed aggression against Ukraine, which constitutes one of the most challenging issues of contemporary criminal law qualification. The study examines the provisions of Articles 113 and 258 of the Criminal Code of Ukraine, modern doctrinal approaches, and the recent case law of the Supreme Court of Ukraine concerning the legal qualification of the relevant criminal offenses. It is substantiated that the formal similarity of the objective element cannot be regarded as the decisive qualification criterion, since the same act – in particular, the destruction of transport infrastructure or arson of an energy facility – may constitute either sabotage or a terrorist act depending on the established purpose and legal consequences. Particular attention is paid to the functional and teleological approach to distinguishing related criminal offenses. It is argued that the key criterion lies in the special purpose of the act: for a terrorist act, this includes intimidation of the population, influencing state authorities, and destabilizing the social situation; for sabotage, weakening the state, undermining defense capability, and disrupting strategic infrastructure. The article proposes a comprehensive three-component test for differentiation, covering the direct object of encroachment, the special purpose, and the dominant criminal-law effect. The possibility of an ideal concurrence of elements of sabotage and terrorist act in the context of armed conflict is also substantiated.

The findings are of both theoretical and practical significance for ensuring consistency in law enforcement, improving pre-trial investigation methodology, and developing stable judicial practice.

Key words: terrorist act, sabotage, criminal law qualification, armed aggression, martial law, Supreme Court, public security, national security.

Вступ. Проблематика розмежування терористичного акту та диверсії в умовах збройної агресії проти України належить до найбільш складних і практично значущих питань кримінально-правової кваліфікації. Це зумовлено спільністю зовнішніх ознак зазначених кримінальних правопорушень, зокрема способу вчинення діяння та характеру можливих наслідків, що істотно ускладнює їх належне відмежування у правозастосовній діяльності. Особливої гостроти проблема набула в умовах воєнного стану, коли діяння, пов'язані з вибухами, підпалами, пошкодженням транспортної чи енергетичної інфраструктури, можуть формально містити ознаки як диверсії, передбаченої ст. 113 КК України, так і терористичного акту, передбаченого ст. 258 КК України.

Актуальність дослідження зумовлена зростанням кількості кримінальних проваджень щодо посягань на об'єкти критичної інфраструктури, необхідністю забезпечення єдності правозастосовної практики та формування сучасних критеріїв розмежування суміжних складів з урахуванням правових позицій Верховного

Суду. Особливо важливим є те, що одна й та сама фактична поведінка, зокрема підлив залізничної колії, підпал енергетичного об'єкта чи передача координат стратегічних цілей, може отримувати різну кримінально-правову оцінку залежно від спеціальної мети, безпосереднього об'єкта посягання та домінуючого кримінально-правового наслідку, що безпосередньо впливає на реалізацію принципів законності, правової визначеності та справедливості.

Слід зазначити, що в сучасній кримінально-правовій науці проблеми співвідношення терористичного акту та диверсії досліджувалися у працях А. Вознюк, В. Ємельянова, О. Дудорова, А. Климосюка, Г. Зайцева, Н. Коломієць, К. Нагорної, К. Юртаєвої, Ю. Степанової та інших науковців. Водночас більшість наукових розвідок здійснювались переважно в межах класичного догматичного аналізу складів кримінальних правопорушень та до початку повномасштабної фази збройної агресії. Саме тому потребують додаткового наукового осмислення сучасні теоретико-прикладні аспекти розмежування зазначених складів кримінальних правопорушень крізь призму новітньої практики Верховного Суду, з урахуванням змін кримінально-правового та безпекового контексту, спричинених воєнним станом.

Матеріали та методи. Теоретичну основу дослідження становлять праці вітчизняних учених у галузі кримінального права, присвячені кваліфікації злочинів проти основ національної та громадської безпеки, а також проблемам конкуренції кримінально-правових норм. Емпіричну базу становлять положення КК України та практика Верховний Суд, зокрема узагальнення Касаційного кримінального суду й окремі постанови щодо розмежування складів, передбачених ст. 113 та ст. 258 КК України. У дослідженні використано діалектичний, формально-юридичний, системно-структурний, порівняльно-правовий і телеологічний методи, що дало змогу проаналізувати як формальні ознаки складів, так і функціональну спрямованість кримінально-правових наслідків.

Метою статті є комплексне дослідження теоретичних та практичних аспектів розмежування терористичного акту та диверсії в умовах збройної агресії, визначення основних критеріїв їх кримінально-правової кваліфікації, аналіз сучасної судової практики Верховного Суду, а також вироблення пропозицій щодо забезпечення єдності правозастосування.

Результати. Критерії розмежування терористичного акту та диверсії безпосередньо не розкриваються в чинному КК України, а формуються на стику законодавчої конструкції складів, наукової доктрини та правозастосовної практики. Саме тому ключове значення для належної кримінально-правової кваліфікації має системне тлумачення диспозицій статей 113 та 258 КК України [1] в їх взаємозв'язку з правовими позиціями Верховного Суду [1; 2].

Проблематика розмежування терористичного акту та диверсії не є новою для науки кримінального права, проте в умовах збройної агресії вона набула якісно нового змісту. Якщо ранні дослідження були зосереджені переважно на формуванні понятійно-категоріального апарату та співвідношенні тероризму із суміжними складами, то сучасна доктрина змістила акцент на функціональні критерії кваліфікації. Зокрема, В. Ємельянов заклав методологічне підґрунтя для розмежування тероризму як соціально-правового явища та його кримінально-правових форм [3], однак практична проблема відмежування від диверсії на той час ще не мала нинішньої гостроти.

У новітній літературі простежується перехід від формально-догматичного до функціонально-телеологічного підходу. Ю. Слаєв, Р. Ємельянов, Т. Лісько та К. Шилова обґрунтовують необхідність переосмислення критеріїв кваліфікації злочинів терористичної спрямованості в умовах сучасних безпекових загроз [4; 5]. Водночас Д. Давидов і Г. Яремко акцентують на зближенні терористичних посягань із злочинами проти національної безпеки, що безпосередньо актуалізує проблему їх відмежування від диверсії [6; 7].

Таким чином, за наявності значного теоретичного підґрунтя саме питання розмежування терористичного акту та диверсії в умовах збройної агресії залишається недостатньо комплексно розробленим. У сучасній доктрині обґрунтовано підкреслюється, що вирішальним критерієм не може бути лише спосіб вчинення, оскільки одна й та сама дія, зокрема підлив залізничної колії, може отримувати різну кримінально-правову оцінку залежно від спеціальної мети та безпосереднього об'єкта посягання [8; 9]; такий підхід дістав підтвердження і в практиці Верховний Суд України.

Особливе значення для досліджуваної проблематики має огляд судової практики Касаційного кримінального суду щодо кримінальних правопорушень терористичної спрямованості, у якому сформульовано правовий висновок, що для кваліфікації за ст. 258 КК України достатньо встановлення хоча б однієї із цілей, прямо передбачених диспозицією цієї норми, а участь у терористичній організації не є обов'язковою ознакою [10]. Такий підхід принципово змінює акцент правової оцінки, зміщуючи його з формального опису діяння на спеціальну мету та спрямованість умислу.

Відмежування диверсії та терористичного акту визначається передусім їх функціональним змістом. Диверсія, передбачена ст. 113 КК України, посягає на основи національної безпеки, зокрема обороноздатність та стійкість стратегічної інфраструктури, що зумовлює визначальне значення мети ослаблення держави.

Натомість терористичний акт спрямований насамперед проти громадської безпеки, суспільної стабільності та психологічного стану населення, а тому ключовим критерієм виступає мета залякування населення або впливу на органи влади [7; 8]. Саме пріоритет функціональної спрямованості наслідків і змісту умислу обґрунтовано підкреслюють Г. Зайцев і Н. Коломієць [9].

У сучасній доктрині утвердився телеологічний та функціональний підхід, узгоджений з правовими позиціями Верховного Суду, що передбачає використання комплексного тесту кваліфікації [11; 12]. Показовою є постанова Верховного Суду у справі № 201/13561/14-к, де суд підкреслив, що вирішальним є не сам факт пошкодження транспортної інфраструктури, а встановлення мети залякування населення та дестабілізації ситуації [10], що підтверджує можливість кваліфікації зовні «диверсійного» діяння як терористичного акту.

Аналіз літератури свідчить, що частина науковців розглядає співвідношення ст. 113 та ст. 258 КК України як конкуренцію частини і цілого [8], інші ж обґрунтовують можливість ідеальної сукупності, коли одним діянням одночасно досягаються дві цілі: ослаблення держави та залякування населення [11; 12].

В умовах збройної агресії значення такого підходу істотно зростає. Наприклад, підрив мосту або залізничної колії може одночасно: порушувати військову логістику; створювати паніку серед цивільного населення; зривати евакуаційні маршрути; чинити психологічний тиск на органи державної влади.

У такому випадку механічне застосування лише однієї норми може призвести до неповної кримінально-правової оцінки. З викладеного слід зробити висновок, що для правильної кваліфікації необхідно застосовувати багаторівневий аналітичний алгоритм, який включає: встановлення безпосереднього об'єкта посягання; визначення домінуючої спеціальної мети; оцінку реального кримінально-правового наслідку; перевірку наявності ознак ідеальної сукупності.

Проведене дослідження дає підстави для висновку, що проблема розмежування терористичного акту та диверсії в умовах збройної агресії належить до найбільш складних у сучасній теорії та практиці кримінального права України. Її складність зумовлена, з одного боку, зовнішньою подібністю форм прояву відповідних кримінальних правопорушень, а з іншого – суттєвою відмінністю їх кримінально-правової природи, безпосереднього об'єкта посягання та функціонального призначення в системі кримінально-правових заборон.

Аналіз наукової літератури свідчить про поступову трансформацію дослідницьких підходів: від класичного догматичного аналізу елементів складу кримінального правопорушення до функціонально-телеологічної моделі, в центрі якої перебуває спеціальна мета та домінуючий кримінально-правовий ефект діяння. Сучасні наукові тенденції підтверджують, що формального співставлення об'єктивної сторони недостатньо для належної кваліфікації, особливо в умовах воєнного стану, коли одна й та сама дія може одночасно впливати як на громадську, так і на національну безпеку.

Узагальнення та постанови Верховного Суду фактично сформували практичний стандарт розмежування цих складів. Провідним критерієм визнається спеціальна мета: для терористичного акту – залякування населення, вплив на органи державної влади, провокація суспільної паніки; для диверсії – ослаблення держави, підрив обороноздатності, руйнування стратегічної інфраструктури та порушення військової логістики.

Висновки. Підсумовуючи результати проведеного дослідження, доцільно зазначити, що для належного розмежування складів кримінальних правопорушень, передбачених ст. 113 та ст. 258 КК України, обґрунтованим видається застосування комплексного трикомпонентного критерію, який охоплює: *визначення безпосереднього об'єкта посягання* (громадська безпека або основи національної безпеки), *встановлення спеціальної мети діяння* (залякування населення, вплив на органи влади чи ослаблення держави), а також *оцінку домінуючого кримінально-правового ефекту* (суспільно-психологічного або військово-стратегічного).

Застосування запропонованого підходу сприяє зниженню ризику помилкової кримінально-правової кваліфікації у провадженнях, пов'язаних із підпалами, вибухами, пошкодженням об'єктів критичної інфраструктури та іншими діяннями, вчиненими в умовах збройної агресії, особливо під час розслідування посягань, які одночасно впливають на обороноздатність держави та психологічний стан цивільного населення, формуючи атмосферу страху й суспільної нестабільності; при цьому в умовах збройного конфлікту не виключається ідеальна сукупність ознак диверсії та терористичного акту, коли одним діянням досягаються дві самостійні кримінально-правові цілі, що зумовлює необхідність ґрунтувати правозастосовну практику не на формальному виборі однієї норми, а на всебічному аналізі фактичних обставин, спрямованості умислу, способу вчинення діяння та його реального суспільно небезпечного ефекту.

Література:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 03.03.2026).
2. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20.03.2003 № 638-IV. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15> (дата звернення: 03.03.2026).

3. Ємельянов В. П. Тероризм, злочини терористичної спрямованості, злочини з ознаками тероризування: поняття і співвідношення. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2002. Вип. 19. С. 131–135.

4. Єлаєв Ю. Л., Ємельянов Р. О. Деякі питання кримінально-правового дослідження злочинів терористичної спрямованості. *Правовий часопис Донбасу*. 2024. № 1. С. 55–59. DOI: 10.32782/2523-4269-2024-86-55-59.

5. Лісько Т. Д., Шилова К. Р. Злочини терористичної спрямованості за КК України: кримінально-правовий аналіз. *Юридичний вісник*. 2023. № 2 (67). С. 203–209. DOI: 10.18372/2307-9061.67.17862.

6. Давидов Д. Г. Тероризм: історичні витоки і генеза кримінально-правового поняття. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Вип. 85, ч. 3. С. 266–272. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.85.3.42.

7. Яремко Г. З. Асоціація норм про злочини терористичного характеру у Кримінальному кодексі України. *Право і суспільство*. 2020. № 1, ч. 2. С. 148–155.

8. Климосюк А. С. Співвідношення диверсії (ст. 113 КК України) і терористичного акту (ст. 258 КК України). *Проблеми законності*. 2018. Вип. 140. С. 78–92. DOI: 10.21564/2414-990X.140.122125. URL: <https://plaw.nlu.edu.ua/article/view/122125>

9. Зайцев Г. В., Коломієць Н. В. Диверсія та терористичний акт: проблеми кваліфікації. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 6. С. 395–399. DOI: 10.24144/2788-6018.2023.06.100. URL: <https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/294809>

10. Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень терористичної спрямованості : рішення, внесені до ЄДРСР за період з 2018 року по серпень 2021 року. Верховний Суд. Київ, 2021. 31 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Oglyad_KKS_06_12_2021.pdf

11. Нагорна К. Г. Розмежування диверсії і терористичного акту (ст. 113 і ст. 258 КК України). *Всеукраїнський саміт приватних детективів : матеріали доповідей*. Дніпро : ДДУВС, 2018. С. 145–151. URL: <https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/1619>

12. Степанова Ю. П. Спільність і відмінність об'єктивних ознак терористичного акту та диверсії. *Матеріали науково-практичної конференції*. Харків : ХНУВС, 2019. С. 88–92.

References:

1. Kryminalnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 05.04.2001 No 2341-III [The Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine dated 05 April 2001 No 2341-III]. Verkhovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (accessed: 03.03.2026) [in Ukrainian].

2. Pro borotbu z teroryzom: Zakon Ukrainy vid 20.03.2003 No 638-IV [On Combating Terrorism: Law of Ukraine dated 20 March 2003 No 638-IV]. Verkhovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15> (accessed: 03.03.2026) [in Ukrainian].

3. Yemelianov, V.P. (2002). Teroryzm, zlochyyny terorystychnoi spriamovanosti, zlochyyny z oznakamy teroryzuvannia: poniattia i spivvidnoshennia [Terrorism, terrorist crimes, crimes with signs of intimidation: concepts and correlation]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav*, Issue 19, pp. 131–135 [in Ukrainian].

4. Yelaiev, Yu.L., & Yemelianov, R.O. (2024). Deiaki pytannia kryminalno-pravovoho doslidzhennia zlochyyniv terorystychnoi spriamovanosti [Some issues of criminal law research of terrorist crimes]. *Pravovyi chasopys Donbasu*, No. 1, pp. 55–59. <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2024-86-55-59> [in Ukrainian].

5. Lisko, T.D., & Shylova, K.R. (2023). Zlochyyny terorystychnoi spriamovanosti za KK Ukrainy: kryminalno-pravovyi analiz [Crimes of terrorist orientation under the Criminal Code of Ukraine: criminal law analysis]. *Yurydychnyi visnyk*, No. 2 (67), pp. 203–209. <https://doi.org/10.18372/2307-9061.67.17862> [in Ukrainian].

6. Davydov, D.H. (2024). Teroryzm: istorychni vytoky i heneza kryminalno-pravovoho poniattia [Terrorism: historical origins and genesis of the criminal law concept]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pravo*, Issue 85, Part 3, pp. 266–272. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.3.42> [in Ukrainian].

7. Yaremko, H.Z. (2020). Asotsiatsiia norm pro zlochyyny terorystychnoho kharakteru u Kryminalnomu kodeksi Ukrainy [Association of norms on crimes of terrorist nature in the Criminal Code of Ukraine]. *Pravo i suspilstvo*, No. 1, Part 2, pp. 148–155 [in Ukrainian].

8. Klymosiuk, A.S. (2018). Spivvidnoshennia dyversii (st. 113 KK Ukrainy) i terorystychnoho aktu (st. 258 KK Ukrainy) [Correlation between sabotage (Art. 113 of the Criminal Code of Ukraine) and terrorist act (Art. 258 of the Criminal Code of Ukraine)]. *Problemy zakonnosti*, Issue 140, pp. 78–92. <https://doi.org/10.21564/2414-990X.140.122125> [in Ukrainian].

9. Zaitsev, H.V., & Kolomiets, N.V. (2023). Dyversii ta terorystychnyi akt: problemy kvalifikatsii [Sabotage and terrorist act: issues of qualification]. *Analitichno-porivnialne pravoznavstvo*, No. 6, pp. 395–399. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.06.100> [in Ukrainian].

10. Ohliad sudovoi praktyky Kasatsiinoho kryminalnogo sudu u skladi Verkhovnoho Sudu u kryminalnykh provadzhenniakh shchodo kryminalnykh pravoporushen terorystychnoi spriamovanosti: rishennia, vneseni do YeDRSR za period z 2018 roku po serpen 2021 roku [Review of judicial practice of the Criminal Cassation Court within the Supreme Court in criminal proceedings concerning terrorist criminal offenses: decisions entered into the Unified State Register of Court Decisions for the period from 2018 to August 2021]. Верховний Суд України. Kyiv, 2021. 31 p. Retrieved from: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Oglyad_KKS_06_12_2021.pdf [in Ukrainian].

11. Nahorna, K.H. (2018). Rozmezhuвання dyversii i terorystychnoho aktu (st. 113 i st. 258 KK Ukrainy) [Differentiation between sabotage and terrorist act (Art. 113 and Art. 258 of the Criminal Code of Ukraine)]. *Vseukrainskyi samit pryvatnykh detektyviv: materialy dopovidei*. Dnipro: DDUVS, pp. 145–151. Retrieved from: <https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/1619> [in Ukrainian].

12. Stepanova, Yu.P. (2019). Spilnist i vidminnist obiektyvnykh oznak terorystychnoho aktu ta dyversii [Common and distinctive objective features of terrorist act and sabotage]. *Materialy naukovo-praktychnoi konferentsii*. Kharkiv: KhNUVS, pp. 88–92 [in Ukrainian].

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Дата першого надходження статті до видання: 31.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 21.04.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.05.2026

УДК 347.4

DOI [https://doi.org/10.32782/2304-1587/2026-28-1\(42\)-7](https://doi.org/10.32782/2304-1587/2026-28-1(42)-7)

ОСОБЛИВОСТІ КЛАСИФІКАЦІЇ РЕКЛАМИ ЯК ВИДУ ПОСЛУГ

Криворучко Володимир Володимирович,

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти

спеціальності 081 Право

кафедри цивільно-правових дисциплін

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-5243-1248>

Кожне правове явище можна класифікувати за певними критеріями, в залежності від мети класифікації та виду самого об'єкту. Реклама також може бути предметом класифікації, про що, в першу чергу, свідчать норми діючого законодавства у сфері рекламної діяльності. Слід підкреслити, що реклама є окремим об'єктом цивільного права, що володіє особливими ознаками й характеристиками. Насамперед слід визначити, що реклама є видом послуг як об'єктів цивільного права. Також з урахуванням особливостей даного виду послуг слід виділяти такі його критерії, які дозволять відокремити його від інших послуг. Це потрібно для того, щоб надалі чітко визначити рекламу як предмет договору на надання послуг.

Рекламні послуги сьогодні мають досить широке охоплення і самі по собі розподіляються на безліч видів. Що саме собою являють рекламні послуги у сучасному світі, можна дискутувати дуже довго, але найважливіше – це те, що всі ці послуги мають спрямованість донесення інформації до споживача, що у свою чергу визначає рівень потреби у товарі чи послугі, які рекламуються. Класифікація реклами має прямий стосунок до повноцінного розуміння її природи як виду послуг, оскільки від цього потенційно може залежати рівень відповідальності суб'єктів рекламного ринку, обсяг правомочностей та зобов'язань, оцінка кінцевого результату, вартість продукту і т.д. Крім того, реклама розглядається не лише як предмет договору на надання послуг. Рекламу можна розглядати як твір (об'єкт авторського права), як торговельну марку (засіб індивідуалізації суб'єктів громадянського обороту), як промисловий зразок (об'єкт патентного права). Отже, реклама досить складне правове явище, що потребує окремих досліджень саме з точки зору правової науки, а не тільки з точки зору соціології, психології, економіки та інших соціальних наук. Саме із цього погляду у статті проаналізовані основні доктринальні підходи до класифікації реклами, їх співвідношення із положеннями діючого закону, а також виявлені недоліки нормативного регулювання класифікації реклами як особливого виду послуг.

Ключові слова: реклама, послуги, класифікація, критерії, суб'єкти.

Kryvoruchko Volodymyr. Peculiarities of classifying advertising as a type of service

Each legal phenomenon can be classified according to certain criteria, depending on the purpose of the classification and the type of the object itself. Advertising can also be the subject of classification, as evidenced primarily by the norms of current legislation in the field of advertising. It should be emphasized that advertising is a separate object of civil law, which has special features and characteristics. First of all, it should be determined that advertising is a type of service as an object of civil law. Also, taking into account the features of this type of service, it is necessary to highlight its criteria that will allow it to be separated from other services. This is necessary in order to further clearly define advertising as the subject of a service contract.

Advertising services today have a fairly wide scope and are themselves divided into many types. What exactly are advertising services in the modern world, you can discuss for a very long time, but the most important thing is that all these services are aimed at conveying information to the consumer, which in turn determines the level of need for the product or service being advertised. The classification of advertising is directly related to a full understanding of its nature as a type of service, since the level of responsibility of advertising market entities, the scope of powers and obligations, the assessment of the final result, the cost of the product, etc. may potentially depend on this. In addition, advertising is considered not only as the subject of a service contract. Advertising can be considered as a work (object of copyright), as a trademark (a means of individualizing subjects of civil turnover), as an industrial design (object of patent law). Therefore, advertising is a rather complex legal phenomenon that requires separate research from the point of view of legal science, and not only from the point of view of sociology, psychology, economics and other social sciences. It is from this point of view that the article analyzes the main doctrinal approaches to the classification of advertising, their correlation with the provisions of the current law, and also identifies shortcomings in the regulatory regulation of the classification of advertising as a special type of service.

Key words: advertising, services, classification, criteria, subjects

Вступ. У зв'язку з тим, що у сучасному суспільстві найбільш споживаними є рекламні послуги, то чітке розуміння даного виду послуг важливе як з теоретичної, так і практичної точок зору. Правильне розуміння правової природи реклами як об'єкта цивільного права неможливе без проведення її класифікації та виокремлення ключових характеристик кожного виду реклами, її потенційного впливу на цільову аудиторію та отримання кінцевого результату. Правові засади класифікації реклами як особливого об'єкту цивільного права мають значення не лише у контексті здійснення господарської діяльності, вони обумовлюють удосконалення правового регулювання цього виду послуг, направленого на забезпечення економічної конкуренції, прозорості та відсутності маніпуляцій із думкою споживачів.

Матеріали та методи. Наукове дослідження виконане на основі праць вітчизняних вчених, а саме: Капінус Є.В. Ківелюк Д. А., Кузнєцова З. В., Стрельников А. В. та інші. Методологічною основою написання статті є сукупність методів і прийомів наукового пізнання. Так, на основі діалектичного методу досліджуються тенденції й закономірності становлення класифікації рекламних послуг. Системно-структурний метод покладений в основу дослідження реклами як виду послуг та визначення їх класифікації. Метод формально-логічного синтезу використовувався при дослідженні термінології у сфері реклами як виду послуг. Використання комплексного методу забезпечило формування ряду наукових пропозицій та висновків.

Мета статті полягає в тому, щоб встановити класифікацію рекламних послуг за різними критеріями.

Результати. Закон України «Про рекламу» (далі – Закон) не містить єдиної статті, яка б визначала всі види реклами централізовано, проте по всьому тексту цього нормативного акту визначаються специфічні характеристики окремих видів реклами.

Насамперед правильним буде визначити, що таке класифікація із загальнотеоретичної точки зору. Класифікація необхідна для виявлення загальних ознак тих або інших об'єктів. Так, у юридичній літературі визначається, що об'єкти цивільних прав діляться на кілька категорій, кожна з яких має унікальні характеристики та правовий статус. У контексті даної статті нами не будуть розглянуті загальні критерії класифікації об'єктів цивільного права. Зупинимося саме на класифікації реклами як одного з видів послуг.

Цивільний кодекс України не визначає поняття «послуг» і не перераховує види даного об'єкта цивільного права, і як наслідок – у ЦК відсутнє визначення рекламних послуг. Однак спеціальний закон, що регулює відносини, пов'язані з наданням рекламних послуг, визначає поняття «реклами» і перераховує окремі її види. Так, ч.15 ст.1 Закону України «Про рекламу» встановлює, що реклама – інформація про особу, ідею та/або товар, розповсюджена за грошову чи іншу винагороду або з метою самореклами в будь-якій формі та в будь-який спосіб і призначена, щоб сформулювати або підтримати в прямий (пряма реклама, телепродаж) або непрямий (спонсорство, розміщення товару (продакт-плейсмент) спосіб обізнаність споживачів реклами та їх інтерес щодо таких особи, ідеї та/або товару [1, ст.1].

Види реклами, які перераховані в Законі, містяться в ряді його статей: ч.ч. 4, 9, 13, 16, 22 ст. 1 Закону, у яких зокрема вказується на так звану «антирекламу» або «псевдорекламу», тобто таку рекламу, яку не можна розглядати як відповідну до ознак належної реклами. У ч.ч. 5, 11, 14 ст.11 Закону визначаються види «несумлінної», «дискримінаційної», «прихованої» реклами. Зі змісту даних положень випливає, що подібну рекламу необхідно розглядати зі «знаком мінус». Подібна реклама не відповідає правовій сутності сумлінної реклами. Наведені та інші статті Закону підтверджують наведену на початку тези щодо того, що виділяючи окремі види реклами, Закон не визначає систему цих видів. Інакше кажучи, законодавець не встановлює легітимних критеріїв, що дозволяють класифікувати види реклами.

У літературі можна знайти наступну класифікацію реклами: «1) залежно від маркетингових цілей: інформаційна – застосовується переважно для створення попиту на етапі виведення нового продукту на ринок; переконувальна – проводиться на етапі зростання життєвого продукту для того, щоб переконати споживачів у його перевагах і сприяти збільшенню обсягу продаж; 2) за призначенням: реклама товарів і послуг – покликана допомогти підприємствам з вигодою продати товари та послуги, а покупцю – з користю їх придбати; реклама заходів просування – для оголошення розпродажу за зниженими цінами, заходів подієвого характеру, спонсорської допомоги тощо; корпоративна реклама – створює образ підприємства або сприятливе уявлення про нього; роз'яснювальна-пропагандистська реклама – для відстоювання та розповсюдження конкретної ідеї; соціальна реклама – направлена на пропагування загальнолюдських цінностей, боротьбу з громадськими вадами, а також розповсюдження інформації, що виражає суспільні державні інтереси; 3) залежно від способів поширення інформації: пряма реклама – розсилається поштою або вручається особисто у формі рекламних матеріалів, інформаційних листів, прес-листів тощо; реклама в пресі – розміщується у газетах, журналах, довідниках, бюлетенях, телефонних книгах тощо; друкована реклама – розповсюджується через проспекти, каталоги, буклети, листівки, плакати, календарі тощо; екранна реклама – кіно, телебачення, слайди; зовнішня реклама – розміщується на рекламних щитах (біг-бордах), плакатах зовнішнього розклеювання, світлових екранах, сіті-лайтах, у рядках, що біжать, світлових вивісках, об'ємних конструкціях тощо; реклама на транспорті – розміщується в салонах і на бортах транспорту (автобусів, маршрутних таксі, трамваїв, потягів тощо)» [2].

Також, досліджуючи питання про класифікацію видів реклами, у якості критеріїв розглядають наступні: вид реклами; спосіб передавання інформації; метод розповсюдження; характер емоційного впливу; спосіб подання рекламного звернення; характер взаємодії; предмет реклами; суб'єкт рекламування; цілі рекламування; інтенсивність [2].

Класифікувати рекламні послуги можна залежно від цілеспрямованості впливу. За такого підходу у якості основного критерію розглядається мета, яка ставиться перед рекламодавцем: соціальна або комерційна. Згідно ч.22 ст.1 Закону, соціальною рекламою є вид реклами, що охоплює суспільно корисну інформацію,

спрямовану на розвиток особистості та суспільства, на популяризацію загальнолюдських цінностей, здорового способу життя, інклюзивного суспільства, на охорону природи, збереження енергоресурсів, профілактику правопорушень, на забезпечення державного суверенітету, безпеки та оборони, патріотичного виховання, освіти, науки, культури, фізичної культури, спорту, історії тощо, розповсюдження якої не має на меті отримання прибутку та/або не спонукає виборців голосувати за або проти певного суб'єкта виборчого процесу [1, ст.22]. До комерційної реклами відноситься реклама різного роду товарів, робіт та послуг. Законодавець не дає поняття саме «комерційної реклами», але виходячи від зворотнього, на відміну від соціальної реклами, можна встановити, що комерційна реклама – це такий вид реклами, який, по-перше, ставить за мету отримання прибутку, по-друге, сприяє розповсюдженню того чи іншого товару, роботі, послуги, по-третє – націлена на демонстрацію споживачам переваг перед іншими товарами/роботами/послугами, які пропонуються на ринку конкурентами, та спонукає їх до придбання саме цього продукту.

Класифікувати рекламу можливо також на основі такого критерію, як форма передачі інформації про рекламований продукт (роботи, товари, послуги) до споживача: внутрішня й зовнішня реклама; аудіальна й аудіовізуальна реклама; друкована реклама; реклама з використанням електронних комунікацій. У цьому контексті слід погодитись із К. Г. Поповичем, який окремо виділяє Інтернет-рекламу, зазначаючи: «Крім класичних видів реклами, таких як зовнішня реклама, друкована та телевізійна реклама, набирає поширення реклама в Інтернеті. Реклама в Інтернеті сьогодні є одним із найефективніших засобів поширення інформації та відносно популярним способом надання рекламних послуг. Інтернет-реклама – це реклама, яка розміщується в Інтернеті і являє собою презентацію товару, послуги або компанії в Інтернеті, яка орієнтована на масового споживача і має переконливий характер» [3, с. 218]. При цьому автор справедливо зазначає, що «реклама в мережі Інтернет немає в Україні окремого правового регулювання і підпорядковується вимогам Закону України «Про рекламу». Проте, Закон України «Про рекламу» містить лише декілька норм, які згадує Інтернет» [3, с. 218], що ще раз підкреслює недосконалість діючої правової бази у сфері реклами.

Також класифікація реклами здійснюється залежно від суб'єктів, які беруть участь у процесі її надання: активні (надають рекламні послуги) і пасивні (споживачі рекламної продукції); рекламодавець (виготовлювач або продавець товару або інше, що визначило об'єкт рекламування); рекламовиробник (особа, що здійснює повністю або частково приведення інформації в готову для поширення у вигляді реклами форму); рекламорозповсюджувач (особа, що здійснює поширення реклами будь-яким способом, у будь-якій формі із застосуванням будь-яких коштів); споживач реклами (як фізичні, так і юридичні особи); суб'єкти надання рекламних послуг у сфері медіа.

Наступним критерієм класифікації реклами є її просторове поширення: локальна (на території підприємства, організації, установи); місцева (регіональна) (на території адміністративно-територіальної одиниці України); загальнореспубліканська (на території всієї держави); міжнародна (на території інших держав).

Рекламу як вид послуг можна класифікувати залежно від терміну дії її для споживача: діє короткий проміжок часу (конкретний захід, після проведення якого реклама не має змісту); поширюється без визначення строку (реклама будь-якого товару, роботи, послуги).

У літературі пропонується також класифікувати рекламу залежно від емоційного впливу: раціональна (предметна) реклама – інформує, звертається до розуму потенційного покупця, базується на переконливих аргументах, на підтвердження яких рекламодавець може використовувати малюнки, креслення, схеми, фотознімки тощо; емоційна (асоціативна) реклама – звертається до почуттів, емоцій підсвідомості, у якості засобів переконання використовує художні елементи – малюнки, відеозображення, звуки. Логіка тексту в емоційній рекламі, як правило, відіграє допоміжну роль. Рекламні звертання рідко бувають суто раціональними чи емоційними. Звичайно в них комбінують обидва види впливу [2].

Припустимо класифікувати рекламу також в залежності від способу залучення споживача: безальтернативна (спрямована на повідомлення інформації про рекламний продукт як єдино необхідний для споживача); порівняльна (це реклама, яка містить порівняння з іншими особами й/або товарами (діяльністю) іншої особи, а також прямо або побічно ідентифікує конкурента або товари/послуги, пропоновані конкурентом [1, ст.11]).

У якості самостійного критерію класифікації реклами розглядається її предмет: рекламований продукт (товари, роботи, послуги); рекламована діяльність юридичної особи або фізичної особи-підприємця; змішана реклама. Додатковою підставою для класифікації реклами може виступати її оплатність: безкоштовна, умовно безкоштовна й оплатна.

Має сенс класифікувати рекламу залежно від її сприйняття споживачем: візуальна реклама; аудіальна реклама; за допомогою нюху (наприклад, парфумерна продукція); за допомогою дотику; за допомогою смакових відчуттів та ін.

Реклама як вид послуг класифікується залежно від можливості її відчуття: невлічима (наприклад, реклама на вивісках); відчутна (наприклад, який-небудь виріб).

Висновки. На підставі викладеного слід зробити висновок про те, що рекламу як самостійний вид послуг можливо класифікувати залежно від критеріїв, які припустимо використовувати тільки для даного об'єкта цивільного права, а також такі критерії, які властиві послугам у цілому, що вказує на місце реклами в загальній системі послуг.

З змісту Закону України «Про рекламу» можна виокремити види негативної чи неправомірної реклами, яка розповсюджується неналежним чином або за змістом не відповідає вимогам діючого законодавства: дискримінаційна реклама (така, що містить чи використовує твердження та/або зображення, які є дискримінаційними за ознакою раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного чи соціального походження, громадянства, сімейного чи майнового стану, місця проживання, за мовою або іншими ознаками стосовно особи та/або групи осіб); несумлінна реклама (така, що вводить або може ввести в оману споживачів реклами, завдати шкоди особам, державі чи суспільству внаслідок неточності, недостовірності, двозначності, перебільшення, замовчування, порушення вимог щодо години, місця й способу розповсюдження); прихована реклама (яка розповсюджується у вигляді інформації про особу, ідею та/або товар за грошову чи іншу винагороду в програмі аудіального чи аудіовізуального медіа, інших матеріалах, за допомогою інших рекламних засобів, якщо така інформація слугує рекламним цілям і може ввести в оману споживачів реклами щодо справжньої мети таких програм чи інших матеріалів).

Недоліком діючого профільного закону у сфері рекламної діяльності можна вважати той факт, що він не встановлює чіткої класифікації видів рекламних послуг, безсистемно регулює окремі види реклами, так само як і рекламу окремих специфічних видів об'єктів (як-то лікарських засобів, зброї, азартних ігор та ін.). Цей недолік разом із іншими суттєвими прогалинами зазначеного Закону (наприклад, відсутність правового регулювання самого поняття «рекламна діяльність», так само як й поняття «рекламні послуги», відсутність специфіки Інтернет-реклами та ін.) свідчить про те, наскільки назрілими є питання щодо вдосконалення діючого закону та нагального його реформування у контексті нових викликів здійснення рекламної діяльності, пов'язаних з істотним розповсюдженням Інтернет-технологій, соціальних мереж і т.д.

Література:

1. Про рекламу: Закон України від 3 липня 1996 року № 270/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 39. ст. 181. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/96-вр#Text> (дата звернення: 20.03.2026).
2. Основні класифікаційні ознаки реклами: [матеріали до вивчення]. *StudFiles: інтернет-портал*. URL: <https://studfile.net/preview/9734698/> (дата звернення: 20.03.2026).
3. Попович В. Г. Правове регулювання реклами (цивілістичний аспект). *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2023. Випуск 78: частина 1. С. 216–220. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.1.35>

References:

1. Pro reklamu: Zakon Ukrainy vid 3 lyupnia 1996 roku № 270/96-BP. [On Advertising: Law of Ukraine of July 3, 1996 № 270/96-BP]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1996. № 39. st. 181. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/96-вр#Text> (accessed: 20.03.2026) [in Ukrainian].
2. Osnovni klasyfikatsiini oznaky reklamy: [materialy do vyvchennia]. [Main classification features of advertising]. *StudFiles: internet-portal*. URL: <https://studfile.net/preview/9734698/> (accessed: 20.03.2026) [in Ukrainian].
3. Popovych V. H. (2023). Pravove rehuliuвання reklamy (tsyvilistychnyi aspekt) [Legal regulation of advertising (civil aspect)]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. Serii PRAVO*. Vypusk 78: chastyna 1. S. 216–220. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.1.35>

УДК 343.13

DOI [https://doi.org/10.32782/2304-1587/2026-28-1\(42\)-8](https://doi.org/10.32782/2304-1587/2026-28-1(42)-8)

ПРИМИРНІ ПРОЦЕДУРИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ

Орловський Богдан Михайлович

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри кримінального права, кримінального процесу та криміналістики,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9161-2904>

Стаття присвячена комплексному дослідженню кримінально-процесуальних аспектів реалізації примирних процедур у кримінальному провадженні. Автором здійснено теоретичне розмежування інституту угоди про примирення (ст. 469 КПК) та звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК), визначено їхню правову природу, характерні ознаки та сукупність імперативних умов для застосування кожного з цих механізмів з акцентом на спільності ознак добровільності згоди сторін та реституційного порядку відшкодування шкоди.

Автором встановлено ключові розбіжності між цими примирними процедурами за наступними критеріями: правовою природою та кінцевими наслідками для особи (обвинувальний вирок та судимість проти ухвали про закриття справи); підставами та умовами застосування; процесуальною стадією застосування та ініціативою; роллю сторін та змістом домовленостей.

Особливу увагу приділено практичним проблемам, що виникають у діяльності слідчого та дізнавача при отриманні клопотань про примирення, зокрема дилемі між обов'язком повного доказування за ст. 91 КПК та принципом процесуальної економії. Обгрунтовано недоцільність проведення судових експертиз та подальших слідчих дій у провадженнях, де сторони досягли примирного консенсусу. Проаналізовано актуальну судову практику Верховного Суду щодо розподілу процесуальних витрат, яка констатує неможливість їх стягнення з особи у разі закриття провадження, що підтверджує необхідність оптимізації витрат державного бюджету на стадії досудового розслідування.

Наголошується на важливості запровадження в КПК України чіткого процесуального механізму у випадку виявлення примирних процедур на стадії досудового розслідування. Такий механізм дозволяє слідчому (дізнавачу) спрямувати кримінальне провадження до суду за наявності поданого підозрюваним та потерпілим клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із примиренням або ж укладеної угоди про примирення, без проведення повноцінного досудового розслідування задля забезпечення економії кримінально-процесуальних ресурсів держави на здійснення кримінального переслідування.

Ключові слова: примирні процедури, угода про примирення, звільнення від кримінальної відповідальності, примирення винного з потерпілим, процесуальна економія, досудове розслідування, факт примирення.

Orlovskiy Bogdan. Conciliation procedures in criminal proceedings: legal regulation and specific features

The article is devoted to a comprehensive study of the criminal procedural aspects of implementing conciliation procedures in criminal proceedings. The author carries out a theoretical differentiation between the institute of a conciliation agreement (Art. 469 of the CPC) and exemption from criminal liability in connection with the reconciliation of the perpetrator with the victim (Art. 46 of the CC). Their legal nature, characteristic features, and the set of imperative conditions for the application of each mechanism are determined, emphasizing the common features of voluntary consent of the parties and the restitutive nature of damage compensation.

The author establishes key differences between these conciliation procedures based on the following criteria: legal nature and legal consequences for the individual (conviction and criminal record versus a court order to dismiss the proceedings); grounds and conditions for application; the procedural stage of application and initiative; and the role of the parties and the content of the agreements.

Special attention is paid to practical problems arising in the activities of investigators and inquiry officers upon receiving motions for reconciliation, particularly the dilemma between the duty of comprehensive evidentiary proof under Art. 91 of the CPC and the principle of procedural economy. The author substantiates the inexpediency of conducting forensic examinations and further investigative actions in proceedings where the parties have reached a conciliation consensus. The current judicial practice of the Supreme Court regarding the allocation of procedural costs is analyzed, which confirms the impossibility of recovering such costs from an individual in the event of dismissal of the proceedings, thereby reinforcing the need to optimize state budget expenditures at the pre-trial investigation stage.

The importance of introducing a clear procedural mechanism into the Criminal Procedural Code of Ukraine for cases where conciliation procedures are identified at the pre-trial investigation stage is emphasized. Such a mechanism would allow the investigator (inquiry officer) to refer criminal proceedings to the court upon the submission of a motion by the suspect and

the victim for exemption from criminal liability due to reconciliation or a concluded conciliation agreement, without conducting a full-scale pre-trial investigation, in order to ensure the economy of the state's criminal procedural resources in exercising criminal prosecution.

Key words: *conciliation procedures, conciliation agreement, exemption from criminal liability, reconciliation of the culprit with the victim, procedural economy, pre-trial investigation, fact of reconciliation.*

Вступ. На сучасному етапі розвитку українського кримінального законодавства все більшу увагу привертає проблема ефективного співвідношення між каральною функцією держави та диспозитивними механізмами врегулювання конфліктів. Удосконалення процедурних аспектів примирення сторін є не лише вимогою часу, а й необхідною умовою для розвантаження системи досудового розслідування та забезпечення оперативності правосуддя. Саме у цьому ракурсі виникає питання про застосування примирних процедур у кримінальному провадженні, які здатні не лише мінімізувати негативні наслідки правопорушення для потерпілого, а й виступати дієвим інструментом процесуальної економії.

Актуальність дослідження інституту примирення в кримінальному процесі зумовлена стратегічним вектором гуманізації вітчизняного законодавства та впровадженням засад відновного правосуддя. На сучасному етапі реформування правоохоронної системи особливої ваги набуває пошук балансу між інтересами держави, потерпілого та підозрюваного. Проте, незважаючи на законодавче закріплення механізмів досягнення компромісу, практична реалізація норм щодо угоди про примирення (ст. 469 КПК України) та звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням (ст. 46 КК України) породжує численні процесуальні колізії. Дискусійність теми підсилюється відсутністю уніфікованого алгоритму дій слідчого та дізнавача при отриманні клопотань про примирення на стадії досудового розслідування. Питання про те, чи має орган досудового розслідування продовжувати активний збір доказів, призначати вартісні експертизи та проводити слідчі дії після фіксації факту примирення сторін, залишається відкритим як у доктрині, так і у правозастосовній практиці. Зазначене обумовлює необхідність проведення комплексного правового дослідження у цьому напрямку.

Матеріали та методи. Теоретичною основою цього дослідження виступають ключові положення Кримінального процесуального кодексу України (ст. 122, 124, 284, 286, 469) [1] та Кримінального кодексу України (ст. 46) [2], які регламентують інститут звільнення від кримінальної відповідальності, порядок укладення примирних угод, а також процедуру розподілу процесуальних витрат. Фундаментальне значення для формування правових позицій автора мають матеріали судової практики, зокрема висновки Верховного Суду, що усувають суперечності у застосуванні норм права. До аналізу залучено Постанову Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 12 вересня 2022 року (справа № 203/241/17), Постанову Першої судової палати Касаційного кримінального суду ВС від 22 серпня 2023 року (справа № 450/1007/18) та Постанову Третьої судової палати Касаційного кримінального суду ВС від 22 лютого 2023 року (справа № 379/1366/20), які констатують неможливість стягнення витрат за експертизи з особи у разі закриття провадження.

Дослідження ґрунтується на науковому доробку провідних українських вчених, які присвятили свої праці проблемам відновного правосуддя та диференціації кримінальних процедур: Ю. П. Аленіна, О. В. Капліної, Л. М. Лобойка, В. І. Мариніва, Ю. В. Меркулова, К. О. Панкратова, К. Є. Поджаренко, М. А. Погорецького, О. С. Саїнчина, С. М. Стахівського, О. Г. Шило, М. Є. Шумила та інших. Аналіз їхніх поглядів дозволив окреслити проблемне поле щодо визначення меж доказування у «примирних» провадженнях.

У процесі роботи застосовано комплекс методів наукового пізнання: діалектичний – для вивчення динаміки розвитку інституту примирення; системно-структурний – для визначення місця угоди у системі підстав закриття справи; формально-юридичний (догматичний) – для тлумачення змісту ст. 469 КПК України; та порівняльно-правовий метод – для розмежування процесуальних наслідків застосування ст. 46 КК та ст. 469 КПК України. Використання цих методів забезпечило об'єктивність аналізу правової природи та змісту примирних процедур у кримінальному провадженні.

Метою статті є комплексне дослідження правової природи угоди про примирення та інституту звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим; аналіз кримінально-процесуальних аспектів діяльності слідчого та дізнавача при отриманні клопотань про примирення, а також розробка науково обґрунтованих пропозицій щодо покращення кримінально-процесуального механізму реалізації примирних процедур.

Результати. Дослідження правової природи примирних процедур потребує чіткого розмежування двох споріднених, але автономних інститутів: угоди про примирення та звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим. Попри спільну мету – досягнення компромісу між сторонами конфлікту, ці інструменти мають принципово різну матеріально-правову основу та процесуальні наслідки для сторін кримінального провадження.

Угода про примирення, регламентована нормами Глави 35 КПК України (зокрема ст. 469), є специфічною формою спрощеного провадження, в основі якої лежить процесуальний консенсус. Даний інститут реалізується як домовленість між потерпілим та підозрюваним (обвинуваченим), де сторони самостійно узгоджують правову кваліфікацію діяння, обсяг обвинувачення, розмір завданої шкоди та, що є найважливішим, вид і міру покарання [1]. Сфера застосування угоди чітко обмежена законом: вона допустима у провадженнях щодо кримінальних проступків, нетяжких злочинів, а також у справах приватного обвинувачення.

Визначальною ознакою угоди про примирення є її підсумковий результат – винесення судом обвинувального вироку. Навіть за умови досягнення повної згоди та відшкодування шкоди, особа не звільняється від кримінальної відповідальності [3, с. 95]. Суд, перевібивши угоду на відповідність закону, затверджує її та призначає узгоджене покарання, яке може передбачати як реальне виконання, так і звільнення від його відбування з випробуванням. Як наслідок, особа отримує статус засудженої та судимість. Угода про примирення спрямована передусім на процесуальну економію та гарантоване задоволення інтересів потерпілого в обмін на прогнозованість покарання для винного.

Натомість, звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим, передбачене ст. 46 КК України, є інститутом матеріального права, що виступає підставою для повного та остаточного припинення кримінального переслідування без ухвалення обвинувального вироку [2]. Застосування цієї норми анулює саму можливість призначення покарання і містить свій процесуальний механізм, пов'язаний із можливістю закриття кримінального провадження судом за наявності відповідних правових підстав (п. 1 ч. 2 ст. 284 КПК України).

Для можливості легітимного застосування ст. 46 КК України судом законодавець встановлює імперативну сукупність чотирьох обов'язкових умов:

1) суб'єктивна ознака, яка вказує на необхідність вчинення кримінального правопорушення особою вперше. Це означає відсутність у особи попередніх судимостей за скоєння кримінальних правопорушень або відсутність фактів звільнення від відповідальності за аналогічними підставами у минулому [4, с. 313];

2) об'єктивна ознака, яка вказує на тяжкість скоєного діяння, що повинно кваліфікуватися як кримінальний проступок або необережний нетяжкий злочин. При цьому важливо зауважити, що закон встановлює жорсткі винятки із цих правил, коли зазначений механізм не працює у справах про корупційні правопорушення, злочини, пов'язані з корупцією, а також у випадках порушення правил безпеки дорожнього руху особами у стані сп'яніння [2];

3) наявність факту примирення, що передбачає саме добровільну та щиру згоду потерпілого на припинення переслідування винного, висловлену у відповідній формі (заяви, виступ у судовому засіданні тощо);

4) наявність факту відшкодування шкоди, який вказує на реальне та повне усунення заподіяних потерпілому збитків (компенсацію витрат на лікування, компенсацію витрат на придбання нового аналогічного майна тощо) або виконання дій, що нівелюють завдану шкоду (відновлення речі тощо).

Для глибокого розуміння примирних процедур необхідно провести детальний компаративістський аналіз угоди про примирення (ст. 469 КПК України) та звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням (ст. 46 КК України). Хоча обидва інститути базуються на ідеї реституції та диспозитивності, відмінність між ними можна розглянути за наступними ключовими критеріями:

1) правовою природою та кінцевими наслідками для особи. Головна розбіжність полягає у юридичному результаті розгляду справи судом. При застосуванні угоди про примирення суд постановляє обвинувальний вирок. Це означає, що держава офіційно визнає особу винною у вчиненні злочину та призначає їй узгоджене сторонами покарання. Як наслідок, особа набуває статусу засудженої та має судимість, що тягне за собою відповідні правові обмеження у майбутньому. Натомість звільнення за ст. 46 КК України передбачає повну відмову держави від застосування кримінального примусу. Суд постановляє ухвалу про закриття провадження, особа не несе кримінальної відповідальності, а факт вчинення діяння не тягне за собою судимості.

2) підставами та умовами застосування. За ст. 46 КК України законодавець висуває жорсткі превентивні вимоги до особи кримінального правопорушника про те, що його правопорушення має бути вчинене вперше, а категорія діяння обмежена кримінальними проступками або необережними нетяжкими злочинами. При цьому обов'язковою умовою також виступає реальне відшкодування збитків. В той же час угода про примирення за ст. 469 КПК України має ширші межі застосування. Вона можлива щодо будь-яких нетяжких злочинів (не лише необережних), кримінальних проступків та у провадженнях у формі приватного обвинувачення (де категорія тяжкості може бути вищою) [5, с. 138]. Умова «вчинення вперше» для угоди про примирення не є імперативною, що робить її доступною для осіб, які вже мали проблеми із законом.

3) процесуальною стадією застосування та ініціативою. Так, угода про примирення може бути ініційована та укладена на будь-якому етапі: від моменту повідомлення про підозру, що відбувається на стадії досудового розслідування, до моменту виходу суду до нарадчої кімнати, що завершує судовий розгляд справи у суді першої інстанції. В той же час клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності на

підставі ст. 46 КК України, як правило, подається на етапі досудового розслідування або під час підготовчого судового засідання, оскільки його метою є максимально швидке припинення кримінального переслідування та закриття справи.

4) роллю сторін та змістом домовленостей. В угоді про примирення за змістом ст. 469 КПК України сторони детально прописують не лише сам факт примирення, а й формулювання підозри, правову кваліфікацію та, що найважливіше, конкретну міру покарання, яка має бути застосована до обвинуваченого. В той же час, за змістом ст. 46 КК України у випадку звільнення особи від кримінальної відповідальності питання про призначення покарання взагалі не стоїть, оскільки сторони кримінального провадження домовляються про повне прощення обвинуваченого в обмін на компенсацію заподіяної шкоди та примирення, що фактично нівелює потребу у каральному впливі держави.

В той же час, попри суттєві відмінності, обидва перелічені кримінально-процесуальні інститути мають набір спільних рис, які дозволяють об'єднати їх у єдиний «механізм примирення», а саме:

а) добровільність – передбачається обов'язкова вільна згода потерпілого та підозрюваного на укладання угоди або ж подання чи підтримання клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності, без будь-якого тиску з боку слідчого, дізнавача чи прокурора [4, с. 314].

б) матеріальне відшкодування заподіяної шкоди потерпілому – є ключовим елементом для застосування у кожному з перелічених примирних інститутів, або чіткий план її відшкодування.

в) судовий контроль – передбачає прийняття остаточного рішення в обох процедурах виключно судом, який перевіряє добровільність сторін та законність підстав для примирення.

Таким чином, перелічені примирні механізми співвідносяться як альтернативні шляхи вирішення кримінально-правового конфлікту, де ст. 46 КК є більш лояльною до кримінального правопорушника, оскільки передбачає «повне прощення», а ст. 469 КПК – компромісом між визнанням провини та пом'якшенням відповідальності (свого роду «компромісне покарання»).

В той же час треба відмітити певні недоліки, що наявні у кримінально-процесуальному механізмі реалізації перелічених примирних інститутів. По-перше виникає питання у механізмі процесуальної діяльності слідчого (дізнавача), який отримав клопотання сторони кримінального провадження про звільнення від кримінальної відповідальності або угоду про примирення. З одного боку, ч. 1 ст. 91 КПК України вимагає від слідчого (дізнавача) довести обставини, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, а саме: подію кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення) та винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення (форму вини, мотив і мету скоєння правопорушення) тощо [1]. Для реалізації цих завдань слідчий (дізнавач) має провести повноцінне досудове розслідування у кримінальному провадженні, а саме: здійснити виклик та допит свідків, потерпілого, обвинуваченого; замовити та отримати результати судових експертиз; виконати огляди, обшуки та інші слідчі дії. З іншого боку ставиться питання про ефективність подальшого проведення досудового розслідування у справі та про економію заходів кримінального переслідування держави – адже після досягнення примирення між обвинуваченим та потерпілим втрачається необхідність продовження активної процесуальної діяльності сторони обвинувачення (слідчого, дізнавача, прокурора) і зазначені посадові особи, що фактично ведуть кримінальний процес, можуть бути залучені до кримінально-процесуальної діяльності щодо розслідування інших важливих злочинів замість виконання шаблонної роботи по оформленню поточного кримінального провадження.

По-друге виникає питання у економії саме процесуальних засобів доказування, результати спрацювання яких потім покладаються на видатки державного бюджету. Зокрема мова йде про доцільність проведення судових експертиз, які є досить затратними та обов'язково виникають у певних категоріях справ, де проведення експертиз є обов'язковим (наприклад, автотехнічні, трасологічні дослідження або експертизи обставин ДТП). Це такі експертизи як «Дослідження технічного стану транспортних засобів», «Транспортно-трасологічні дослідження», «Дослідження обставин і механізму дорожньо-транспортних пригод» тощо. В Україні сформувалася стала та однозначна судова практика, яка виключає можливість стягнення витрат за проведення експертиз з особи у разі її звільнення від відповідальності за ст. 46 КК України та закриття кримінального провадження з цих підстав. Зокрема, у Постанові Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 12 вересня 2022 року по справі № 203/241/17, Постанові суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 22 серпня 2023 року по справі № 450/1007/18, Постанові суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 22 лютого 2023 року по справі № 379/1366/20, Верховний Суд послідовно скасовував рішення судів першої та апеляційної інстанцій у частині стягнення експертних витрат з обвинувачених. Правова позиція найвищої судової інстанції базується на тому, що оскільки ініціатором проведення експертиз виступав орган досудового розслідування, а провадження закривається без ухвалення обвинувального вироку, то згідно зі ст.ст. 122, 124 КПК України такі витрати мають бути віднесені виключно на рахунок держави [1]. Таким чином, продовження активного розслідування (зокрема призначення нових експертиз) після фактичного

примирення сторін призводить до непотрібного навантаження на державний бюджет, оскільки ці видатки є безповоротними. Це диктує необхідність перегляду стандартів «достатності» доказів у провадженнях, що завершуються на засадах примирних процедур.

Висновки. Підсумовуючи результати проведеного дослідження, слід констатувати, що існуючий процесуальний дуалізм між обов'язком всебічного доказування (ст. 91 КПК) та фактичним досягненням примирення сторін створює необґрунтоване навантаження на систему досудового розслідування та державний бюджет. У зв'язку з цим виглядає раціональним запровадження в КПК України чіткого процесуального механізму, що дозволяє слідчому (дознавачу) спрямувати кримінальне провадження до суду за наявності поданого підозрюваним та потерпілим клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із примиренням або ж укладеної угоди про примирення, без проведення повноцінного досудового розслідування та з винесенням постанови про відмову у призначенні експертиз. Задачами слідчого (дознавача) в такому випадку мають виступати фіксація добровільності бажання підозрюваного та потерпілого реалізувати примирні процедури та проведення допиту сторін виключно щодо обставин примирення та добровільності їх намірів. Після реалізації таких дій необхідно спрямувати справу до суду для закриття кримінального провадження, що дозволить не лише зафіксувати примирні процедури, але й забезпечить економію кримінально-процесуальних ресурсів держави на здійснення кримінального переслідування та оптимізацію витрат держави у кримінальному провадженні.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 15.03.2026).
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 15.03.2026).
3. Поджаренко К. Є. Особливості укладення угоди в кримінальному процесі. *Розвиток освіти, науки, економіки в умовах інтеграційних процесів*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Вінниця, 20 квітня 2017 року). Вінниця: ВННІЕ ТНЕУ, 2017. Т. 1: Ч. 2. С. 94-96.
4. Панкратова К. О., Єна І. В. Примирення винного з потерпілим як підстава звільнення від кримінальної відповідальності: матеріальний та процесуальний аспекти. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія «Право»*. 2024. № 86. Ч. 4. С. 311–316. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.1.4.47>
5. Меркулова Ю. В. Процесуальні та психологічні особливості укладання угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним (обвинуваченим) у кримінальному провадженні. *Європейський політичний та правовий дискурс*. 2016. № 3. С. 135–141.

References:

1. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 13.04.2012 r. № 4651-VI [Criminal Procedure Code of Ukraine: Law of Ukraine from 13 April 2012]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> [in Ukrainian].
2. Kryminalnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 05.04.2001 r. № 2341-III [The Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine from 05 April 2001]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> [in Ukrainian].
3. Podzharenko, K. Ye. (2017). Osoblyvosti ukladennia uhody v kryminalnomu protsesi [Features of concluding a plea bargain in criminal proceedings]. *Rozvytok osvity, nauky, ekonomiky v umovakh intehratsiinykh protsesiv: materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii*. Vinnytsia: VNNIE TNEU, 1(2), 94-96 [in Ukrainian].
4. Pankratova, K. O., Yena, I. V. (2024). Prymyrennia vynnoho z poterpylym yak pidstava zvilnennia vid kryminalnoi vidpovidalnosti: materialnyi ta protsesualnyi aspekty [Reconciliation of the guilty party with the victim as a basis for exemption from criminal liability: material and procedural aspects]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law*, 86(4), 311–316. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.1.4.47> [in Ukrainian].
5. Merkulova, Yu. V. (2016). Protseualni ta psykholohichni osoblyvosti ukladannia uhody pro prymyrennia mizh poterpylym ta pidozriuvanym (obvynuvachenym) u kryminalnomu provadzhenni [Procedural and psychological features of concluding a reconciliation agreement between the victim and the suspect (accused) in criminal proceedings]. *European political and law discourse*. 3, 135–141 [in Ukrainian].

УДК 343.2.01:34.01

DOI [https://doi.org/10.32782/2304-1587/2026-28-1\(42\)-9](https://doi.org/10.32782/2304-1587/2026-28-1(42)-9)

САНКЦІЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ НОРМИ: ПРАВОВА ПРИРОДА ТА ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО ВИЗНАЧЕННЯ

Павлова Тетяна Олександрівна,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права, кримінального процесу та криміналістики,

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2558-823X>Web of Science Researcher ID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/ADI-6059-2022>

У статті здійснено комплексний аналіз санкції кримінально-правової норми як ключового елементу норми Особливої частини Кримінального кодексу України, розкрито її правову природу, сутність та функціональне призначення. Особливу увагу приділено теоретичним підходам до розуміння санкції в теорії права, її співвідношенню з диспозицією кримінально-правової норми, а також ролі санкції у механізмі кримінально-правового регулювання. Досліджено деякі сучасні проблеми законодавчого визначення санкцій кримінально-правових норм.

Проаналізовано види санкцій у доктрині кримінального права, новий принцип побудови санкцій у проекті Кримінального кодексу. Звернено увагу на те, що чинний Кримінальний кодекс України в цілому відповідає міжнародним та європейським стандартам, хоча слід визнати наявність певної заідеологізованості його норм, наприклад, щодо визначення кримінального покарання та мети покарання.

Обґрунтовано необхідність удосконалення законодавчого підходу до визначення санкцій кримінально-правових норм з урахуванням принципів верховенства права, правової визначеності та гуманізму. Запропоновано напрями вдосконалення кримінального законодавства у цій сфері, зокрема шляхом чіткого структуривання санкцій, забезпечення їх відповідності тяжкості правопорушень та уніфікації підходів до їх визначення. Зроблено висновок про доцільність подальших наукових досліджень з метою підвищення ефективності санкцій кримінально-правових норм.

Ключові слова: санкція, теорія права, правова система України, кримінальне право, Кримінальний кодекс України, санкція кримінально-правової норми, Кримінально-виконавчий кодекс України, кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, кримінально-правова охорона кримінальне покарання, ресоціалізація засуджених.

Pavlova Tetiana. Sanction of a criminal law norm: Legal Nature and Challenges of Statutory Definition

The article provides a comprehensive analysis of the sanction of a criminal law norm provision as a key element of the provisions of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine, exploring its legal nature, essence, and functional purpose. Particular attention is paid to theoretical approaches to understanding sanctions within the theory of law, their relationship with the disposition of a criminal law provision, and the role of the sanction in the mechanism of criminal law regulation. The study examines certain contemporary issues regarding the legislative definition of sanctions within criminal law provisions.

The article analyzes the types of sanction of a criminal law norm doctrine and the new principle of structuring sanctions in the draft Criminal Code. It is noted that the effective Criminal Code of Ukraine generally complies with international and European standards, although the certain ideological nature of its provisions – specifically regarding the definition and purposes of criminal punishment – must be acknowledged.

The article substantiates the necessity of refining the legislative approach to defining sanctions within criminal law provisions, taking into account the principles of the rule of law, legal certainty, and humanism. It proposes directions for improving criminal legislation in this field, specifically through the clear structuring of sanctions, ensuring their proportionality to the gravity of offenses, and unifying the approaches to their formulation. The study concludes that further scientific research is essential to enhance the effectiveness of sanctions within criminal law provisions.

Key words: sanction, legal theory, legal system of Ukraine, criminal law, Criminal Code of Ukraine, sanction of a criminal law norm, Criminal Executive Code of Ukraine, criminal responsibility, criminal offense, criminal law protection, criminal punishment, re-socialisation of convicts.

Вступ. Сучасний етап розвитку доктрини кримінального права в структурі правовій системі України характеризується переглядом карального підходу, що був домінуючим у ХХ сторіччі. Центральним елементом цієї трансформації є санкція, як полісемантичне поняття, яке розуміється в теорії права, на думку Т. В. Міхайліної, Ю. В. Гоцуляк, А. П. Гель, щонайменше: 1) як частина правової норми; 2) як обмежувальний захід; 3) як юридична відповідальність [1, с. 289].

У кримінально-правовій доктрині санкція кримінально-правової норми тривалий час сприймалася виключно як інструмент державної репресії та відплати, а кара й досі залишається однією з цілей покарання (ч. 2 ст. 50 Кримінального кодексу України) [2], попри гуманізацію системи покарань. Однак у контексті євроінтеграції, реформування вітчизняної правової системи та кримінального законодавства окремо, виникає необхідність переосмислення санкції як багаторівневого механізму правового впливу.

Питання, пов'язані з правовою природою та видами кримінально-правових санкцій, межами та принципами побудови, і досі залишаються дискусійними як у науці кримінального права, так і в правозастосовній практиці. Актуальність даної теми зумовлена постійними змінами чинного Кримінального кодексу України, відсутністю єдиного підходу щодо їх розуміння та класифікації, що призводить до помилок під час кваліфікації кримінальних правопорушень, встановлення міри покарання, а також індивідуалізації кримінальної відповідальності та кримінального покарання.

Матеріали та методи. У теорії права дослідженням санкцій займалися такі вчені як А. П. Гель, Ю. В. Гоцуляк, Н. М. Крестовська, Т. В. Михайліна, Л. А. Луць, Н. М. Оніщенко тощо. Проблематику санкцій кримінально-правових норм досліджували такі науковці як М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, О. П. Горох, Т. А. Денисова, О. М. Джужа, О. О. Дудоров, О. О. Книженко, А. С. Кобзіна, М. Г. Корабель, М. І. Мельник, Н. А. Мирошніченко, Н. А. Орловська, М. І. Панов, Ю. А. Пономаренко, М. В. Сийплові, В. В. Сташис, М. І. Хавронюк, П. В. Хряпінський, Ю. В. Шинкарєв, В. Я. Тацій, Ю. О. Ткачук та інші вчені. Зазначені наукові праці стали теоретичною базою дослідження. Водночас безсистемні зміни, що вносяться в чинний Кримінальний кодекс України, розробка проекту нового Кримінального кодексу та нові підходи, щодо їх побудови, свідчать про необхідність подальшого дослідження поставленої проблеми. Методологія наукової роботи базується на поєднанні низки загальнонаукових та спеціальних юридичних методів пізнання, як-то: структурно-логічний, системно-функціональний, порівняльно-правовий, метод юридичного аналізу та ін.

Метою статті є розгляд місця санкції у структурі норми права; дослідження правової природи санкцій кримінально-правових норм; аналіз деяких проблем законодавчого визначення санкцій в нормах Особливої частини Кримінального кодексу України.

Результати. У теорії права «санкція – це елемент норми права, що встановлює невігідні наслідки на випадок порушення правила, встановленого в диспозиції» [3, с. 118].

В юридичних словниках санкцію (лат. *sanctio* – «непорушна постанова») визначають як «складову частину норми права, яка на випадок невиконання норми визначає заходи державного впливу, головним чином у формі примусу. Призначення санкції полягає в забезпеченні правовими засобами точного й неухильного додержання й виконання правових норм. Це досягається тим, що санкція утворює невігідні наслідки особистого, майнового чи громадського характеру для осіб, які порушили вимогу певної правової норми, а також застерігає інших осіб від правопорушень. Санкція формулюється не в кожній статті закону, але вона завжди є в даному законі або в законодавстві в цілому. Право застосовувати санкції надано лише установам чи службовим особам, компетенцію яких щодо цього визначено в законах» [4, с. 727].

Виходячи з двох основних функцій права – регулятивної та охоронної, слід зазначити, що більшість норм права мають основною функцією регулювання суспільних відносин у певній сфері соціального життя. Особливістю кримінально-правових норм є те, що вони мають охоронну функцію, через визначення певних заборон та встановлення кримінальної відповідальності та кримінального покарання за їх порушення. Розглянемо дискусії у науці кримінального права щодо правової природи санкцій кримінально-правових норм та деякі проблеми їх законодавчого визначення.

О.О. Дудоров та М.І. Хавронюк пишуть, що «Загальна та Особлива частини КК є підсистемами єдиної системи норм кримінального законодавства, спрямованих на виконання завдання у вигляді правового забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України та інших об'єктів кримінально-правової охорони від злочинних посягань, а також запобігання злочинам» [5, с. 32]. Далі вчені зазначають, що «норми Загальної частини мають описовий характер (наприклад, ст. 11 містить визначення злочину, а ст. 50 – покарання). У статтях Особливої частини КК традиційно виокремлюють дві складові – диспозицію і санкцію (це не стосується норм-визначень і норм, які передбачають звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення окремих злочинів)» [5, с. 33–34]. Ми погоджуємося з точкою зору вчених та вважаємо, що норми Загальної частини КК України мають допоміжний характер, та визнаються у теорії права спеціалізованими.

Т.А. Денисова пропонує під санкцією розуміти «обов'язковий елемент статті (або частини статті) Особливої частини КК України, що містить у собі модель виду та обсягу покарання, адекватного суспільній небезпечності вчиненого діяння» [6, с. 135].

О.О. Книженко вважає, що «кримінально-правову санкцію слід розглядати як частину кримінально-правової норми у широкому сенсі та у вузькому – як санкцію статті Особливої частини КК. Санкція статті визначає типове покарання за скоєння передбаченого даною статтею злочину, а санкції кримінально-правових норм включають окремі положення Загальної частини кримінального закону» [7, с. 51].

Н.А. Орловська пише, що в «формально-юридичному контексті санкція являє собою обов'язковий структурний елемент кримінально-правової норми, який забезпечує виконання вимог, що містяться в нормі шляхом закріплення переліку кримінально-правових заходів, які стимулюють належну поведінку та/або перешкоджають девіантним проявам. Санкцію кримінально-правової норми не може бути зведено до інших

її структурних елементів. Вона може бути опосередкована тільки в санкціях норм (статей/частин статті) Загальної та Особливої частин КК» [8, с. 12]. Далі авторка стверджує, що «примусові санкції передбачають дві форми примусового кримінально-правового впливу: покарання та інші примусові заходи, в деяких випадках законодавець допускає об'єднання у примусовій санкції конкретного виду покарання і таких примусових заходів кримінально-правового впливу як спеціальна конфіскація та спеціальна конфіскація, поєднана зі знищенням зазначених у законі предметів. Інші ж примусові заходи кримінально-правового впливу – примусові заходи медичного характеру та примусові заходи виховного характеру – виключають поєднання з покаранням (окрім надання амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку)» [8, с. 14].

Поряд із примусовими санкціями у науці кримінального права виділяються й заохочувальні санкції. Заохочувальний зміст певних санкцій підтримують Н.А. Орловська, М.І. Панов, П.В. Хряпінський. На думку Н.А. Орловської «зміст заохочувальних кримінально-правових санкцій утворюють заходи, які актуалізуються у разі вчинення злочину та відображають позитивну оцінку державою певної посткримінальної поведінки індивіда, що тягне надання йому певних благ шляхом повного або часткового усунення правових обтяжень. У заохочувальних санкціях опосередковується кримінально-правове заохочення, яке як форма поєднує два заходи: звільнення від кримінальної відповідальності та звільнення від покарання [8, с. 14]. П.В. Хряпінський вважає, що «в заохочувальних санкціях відображається правомірність та суспільна корисність кримінально-правової поведінки, що відповідною мірою заохочується державою. Критерієм класифікації заохочувальних санкцій є зміст кримінально-правового обтяження, що мінімізується у визначений законом спосіб» [9, с. 93]. Вчений пише, що «Заохочувальні санкції треба поділити на три види: 1) виключення суспільної небезпечності та протиправності діяння; 2) звільнення від кримінальної відповідальності та покарання; 3) пом'якшення призначеного покарання або його відбування» [10, с. 69–70]. Зокрема, М.І. Панов зазначає, що «санкцією норми кримінального права є та частина норми кримінального права, яка передбачає покарання й інші заходи кримінально-правового характеру, що підлягають застосуванню до осіб, які вчинили суспільно небезпечне діяння, визначене у диспозиції як злочин» [11, с. 180].

Отже, санкція кримінально-правової норми є логічно завершеним елементом, який визначає характер і масштаб державного примусу, що застосовується до особи у разі вчинення нею кримінального правопорушення. Сутність санкції кримінально-правової норми проявляється в тому, що вона є законодавчою формою публічного осуду як суб'єкта, який вчинив правопорушення, так і його діяння. Саме через санкцію, як законодавчу модель, реалізується державний примус, який проявляється через правообмеження (кару), що проявляється через призначення судом певного виду та розміру покарання (або покарань, якщо мова йде про призначення додаткового кримінального покарання), за правилами, закріпленими в Розділі XI Загальної частини КК України – «Призначення покарання». Саме через призначення певної міри покарання, яке пов'язано з певним характером правообмежень, визначених в законі, реалізуються санкція норми-заборони Особливої частини Кримінального кодексу України. Через санкцію об'єктивується державно-правовий примус, який є реакцією на вчинення кримінального правопорушення, тому вважаємо, що санкція за своєю правовою природою не може бути заохочувальною, оскільки держава не може заохочувати вчинення кримінальних правопорушень. Аналізуючи зміст кримінального покарання, слід звернути увагу й на його мету, яка передбачена в ч. 2 ст. 50 КК України [2]. Слід констатувати невідповідність положень вказаної норми положенням ст. 1 Кримінально-виконавчого кодексу України, який застосовується з метою виправлення, ресоціалізації та запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами [12]. Іншою складовою санкції кримінально-правової норми є морально-політична складова. Суть якої проявляється не лише в тому, щоб застосувати певне правообмеження, а в тому, щоб публічно визнати особу винною у вчиненому кримінальному правопорушенні, засудивши її, через що, як наслідок, обвинувачений визнається засудженим, який з дня набрання законної сили обвинувальним вироком і до погашення або зняття судимості вважається таким, що має судимість (ч. 1 ст. 88 КК України) [2].

Вважаємо, що проблеми визначення санкцій кримінально-правових норм породжують у свою чергу проблеми їх застосування. На нашу думку, правила побудови санкцій конкретизують яким чином у вказаній частині норми-заборони Особливої частини Кримінального кодексу України встановлюються вид та обсяг примусу, межі кримінального покарання.

Слід погодитися з М.Г. Корабель як пише, що «санкція має бути узгоджена із санкціями за вчинення схожих за видом і характером злочинів... Санкція має давати можливість індивідуалізувати покарання, враховуючи принципи та загальні засади призначення покарань... Санкції мають будуватися на принципах доцільності, обґрунтованості, законності, рівності громадян перед законом, гуманізму, вини, справедливості, невідворотності кримінальної відповідальності, індивідуалізації покарання та економії заходів кримінально-правового впливу» [13, с. 289].

Якісно новий підхід щодо побудови санкцій кримінально-правових норм висловлено в проєкті нового Кримінального кодексу, в якому пропонується інституційно нова концепція санкцій – «правила визначення

покарання» [14]. Відмова від санкцій у Спеціальній частині проєкту КК, на думку його розробників, є закономірною еволюцією української доктрини, спрямованої на системність і пропорційність. Поряд із перевагами, на нашу думку, запропонована модель побудови санкцій має певні недоліки, зокрема: а) надмірне розширення судового розсуду, що за відсутності офіційних методичних рекомендацій може призвести до формування суперечливої судової практики; б) вилучення санкцій із норм Особливої частини КК України, що ускладнює розуміння правових наслідків порушення кримінально-правової заборони; в) необхідність формування принципово нової судової практики. На нашу думку, реалізація цього підходу потребує свого подальшого доопрацювання та розробки певного алгоритму дій, які можуть потребувати застосування штучного інтелекту на практиці.

Вважаємо, що чинний Кримінальний кодекс України в цілому на сьогодні відповідає міжнародним та європейським стандартам, хоча слід визнати наявність певної заідеологізованості його норм, наприклад, щодо визначення кримінального покарання, мети покарання, безсистемності та непропорційності встановлення санкцій кримінально-правових норм. Європейські та міжнародні стандарти вимагають, щоб при побудові санкцій кримінально-правових норм законодавець дотримувався наступних основоположних вимог: пропорційність; індивідуалізація; ефективність та стримуючий ефект; гуманізм; за наявністю певних підстав та умов, визначених у КК України, можливості призначення, перш за все, покарань, що є альтернативними ув'язненню тощо.

Висновки. Санкція кримінально-правової норми – це передбачена в нормах-заборонах Особливої частини Кримінальному кодексу України законодавча модель можливої реакції держави на кримінальне правопорушення. Санкції кримінально-правових норм мають ґрунтуватися на положеннях Конституції України та загально визначених принципах і нормах міжнародного права. Проєкт нового Кримінального кодексу запроваджує інституційно нову концепцію санкцій – «правила визначення покарання», яка потребує свого доопрацювання. Вважаємо, що санкція кримінально-правової норми Особливої частини КК України перебуває у тісному взаємозв'язку з диспозицією, в якій визначено об'єктивні та суб'єктивні ознаки конкретного кримінального правопорушення. На нашу думку, таке твердження є логічно обґрунтованим, оскільки санкція зазвичай передбачає несприятливі кримінально-правові наслідки, які, як правило, підлягають застосуванню до винної особи. Відтак, з цієї позиції, заохочувальні норми Загальної частини Кримінального кодексу України не можуть розглядатися як санкції, а виступають спеціалізованими заохочувальними нормами виняткового характеру, що застосовуються лише за наявності підстав і умов, передбачених відповідними нормами Кримінального кодексу України.

Література:

1. Міхайліна Т. В., Гоцуляк Ю. В., Гель А. П. Щодо проблем розуміння категорії «санкція» у теорії права та галузевому правознавстві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2021. Вип. 66. С. 288–293. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.66.49>.
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Дата оновлення: 17.07.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 28.03.2026).
3. Теорія держави і права в схемах та таблицях: навчальний посібник. Кол. авт.; за заг. ред. Л. Р. Наливайко. К.: «Хай-Тек Прес», 2020. 296 с. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/1bac_pravo/TDP-skhemu-2020.pdf
4. Юридичний словник / уклад. І. П. Бутко, Р. І. Гришук; за ред. Б. М. Бабія, Ф. Г. Бурчака, В. М. Корецького, В. В. Цветкова. 2-ге вид., перероб. і допов. К.: Голов. ред. Укр. Рад. Енцикл., 1983. 871 с.
5. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право: навчальний посібник / За заг. ред. М. І. Хавронюка. К.: Ваіте, 2014. 944 с.
6. Денисова Т. А. Покарання: кримінально-правовий, кримінологічний та кримінально-виконавчий аналіз: монографія. Запоріжжя: Вид-во КПУ, 2007. 340 с.
7. Книженко О. О. Теоретичні засади встановлення санкцій у кримінальному праві: монографія. Харків: Акта, 2013. 384 с.
8. Орловська Н. А. Санкції кримінально-правових норм: засади та принципи формування: автореф. дис. д-р. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2012. 39 с.
9. Хряпінський П. В. Заохочувальні санкції в системі заходів кримінально-правового характеру. *Держава та регіони. Серія. «Право»*. 2016. № 2(52). С. 90–96.
10. Хряпінський П. В. Заохочувальні норми у кримінальному законодавстві України: монографія. Харків: Харків юридичний, 2009. 840 с.
11. Панов М. І. Проблеми методології науки кримінального права: вибр. наук. пр. / укл.: Г. М. Анісімов, В. В. Гальцова; передм. О. В. Петришина, В. І. Борисова. Харків: Право, 2018. 472 с.
12. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. Дата оновлення: 12.09.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (дата звернення: 28.03.2026).

13. Корабель М. Правовий аналіз формування санкцій кримінально-правової норми. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 2. С. 287–291. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.2.48>.
14. Текст проекту нового Кримінального кодексу України. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2026/02/24/kryminalnyj-kodeks-22-02-2026-ukr.pdf>

References:

1. Mikhailina, T. V., Hotsuliak, Yu. V., & Hel, A. P. (2021). Shchodo problem rozuminnia katehorii «sanktsiia» u teorii prava ta haluzevomu pravoznavstvi [Regarding the problems of understanding the category of «sanction» in legal theory and branch jurisprudence]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Pravo [Uzhhorod National University Herald. Series: Law]*, 66, 288–293. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.66.49> [in Ukrainian].
2. Kryminalnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 05.04.2001 r. № 2341-III. [The Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine from 05 April 2001]. Data onovlennia: 17.05.2025. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (accessed 28.03.2026) [in Ukrainian].
3. Nalyvaiko, L. R. (Ed.). (2020). *Teoriia derzhavy i prava v skhemakh ta tablytsiakh: navchalnyi posibnyk [Theory of state and law in schemes and tables: A training manual]*. Hi-Tech Press. Retrieved from: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/1bac_pravo/TDP-skhemy-2020.pdf [in Ukrainian].
4. Butko, I. P., & Hryshchuk, R. I. (1983). *Yurydychnyi slovnyk [Legal dictionary]* (B. M. Babii, F. H. Burchak, V. M. Koretskyi, & V. V. Tsvietkov, eds.; 2nd ed.). Main Editorial Office of the Ukrainian Soviet Encyclopedia. 871 p. [in Ukrainian].
5. Dudorov, O. O., & Khavroniuk, M. I. (2014). *Kryminalne pravo: navchalnyi posibnyk [Criminal law: A training manual]* (M. I. Khavroniuk, Ed.). Vaite. 944 p. [in Ukrainian].
6. Denysova, T. A. (2007). *Pokarannia: kryminalno-pravovy, kryminolohichni ta kryminalno-vykonavchiy analiz: monohrafiia [Punishment: Criminal-law, criminological, and criminal-executive analysis: A monograph]*. KPU Publishing House. 340 p. [in Ukrainian].
7. Knyzhenko, O. O. (2013). *Teoretychni zasady vstanovlennia sanktsii u kryminalnomu pravi: monohrafiia [Theoretical foundations of establishing sanctions in criminal law: A monograph]*. Akta. 384 p. [in Ukrainian].
8. Orlovska, N. A. (2012). *Sanktsii kryminalno-pravovykh norm: zasady ta pryntsyipy formuvannia [Sanctions of a criminal law norm: Foundations and principles of formation]* [Doctoral dissertation abstract, Odesa]. [in Ukrainian].
9. Khryapinskyi, V. P. (2016). *Za zaokhuvalni sanktsii v systemi zakhodiv kryminalno-pravovoho kharakteru [Incentive sanctions in the system of criminal law measures]*. *Derzhava ta rehiony. Seriya: Pravo [State and Regions. Series: Law]*, 2(52), 90–96. [in Ukrainian].
10. Khryapinskyi, P. V. (2009). *Za zaokhuvalni normy u kryminalnomu zakonodavstvi Ukrainy: monohrafiia [Incentive provisions in the criminal legislation of Ukraine: A monograph]*. Kharkiv Yurydychnyi. 840 p. [in Ukrainian].
11. Panov, M. I. (2018). *Problemy metodolohii nauky kryminalnoho prava: vybrani naukovi pratsi [Problems of the methodology of the science of criminal law: Selected works]* (H. M. Anisimov & V. V. Haltsova, Comps.). Pravo. 472 p. [in Ukrainian].
12. *Kryminalno-vykonavchiy kodeks Ukrainy [Criminal Executive Code of Ukraine]*. Law of Ukraine No. 1129-IV (2003, July 11). (Updated 2025, September 12). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (accessed: 28.03.2026) [in Ukrainian].
13. Korabel, M. (2020). *Pravovyi analiz formuvannia sanktsii kryminalno-pravovoi normy [Legal analysis of the formation of sanctions of a criminal law provision]*. DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.2.48>. [in Ukrainian].
14. *Proekt Kryminalnoho kodeksu Ukrainy [Draft Criminal Code of Ukraine]*. Retrieved from: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2026/02/24/kryminalnyj-kodeks-22-02-2026-ukr.pdf> [in Ukrainian].

УДК 349.2:352

DOI [https://doi.org/10.32782/2304-1587/2026-28-1\(42\)-10](https://doi.org/10.32782/2304-1587/2026-28-1(42)-10)

ГАРАНТІЇ ТРУДОВИХ ПРАВ ПОСАДОВИХ ОСІБ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ: ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Папуч Юрій Віталійович,

аспірант кафедри трудового права,

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-8587-4635>

У статті здійснено комплексне дослідження гарантій трудових прав посадових осіб органів місцевого самоврядування як складової їх спеціального правового статусу. Обґрунтовано, що вказані гарантії мають подвійну правову природу, оскільки формуються на перетині трудового, муніципального, адміністративного та соціального законодавства. Визначено, що трудові права посадових осіб органів місцевого самоврядування не обмежуються загальними правами працівника, передбаченими Конституцією України та Кодексом законів про працю України, а конкретизуються спеціальними гарантіями проходження служби, стабільності правового статусу, належної оплати праці, професійного розвитку, соціального забезпечення, відпочинку, захисту від незаконного звільнення та ефективного оскарження кадрових рішень. Доведено, що чинне нормативне регулювання гарантій трудових прав посадових осіб органів місцевого самоврядування є фрагментарним і не забезпечує достатнього рівня правової визначеності. Така фрагментарність зумовлена одночасним застосуванням положень Конституції України, Кодексу законів про працю України, Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування», підзаконних актів щодо оплати праці та спеціальних норм, ухвалених на період дії воєнного стану. Окреслено основні проблеми реалізації гарантій трудових прав: невизначеність співвідношення загального трудового і спеціального службового законодавства; нестабільність матеріальних гарантій та надмірна залежність оплати праці від підзаконного регулювання; недостатня чіткість процедур кадрових рішень; слабкість превентивних і відновлювальних механізмів захисту; вплив воєнного стану на обсяг окремих трудових гарантій. Запропоновано авторську класифікацію гарантій трудових прав посадових осіб органів місцевого самоврядування на нормативно-правові, організаційно-службові, матеріально-фінансові, соціально-забезпечувальні та процедурно-захисні. Зроблено висновок про необхідність систематизації законодавства, чіткого закріплення меж застосування Кодексу законів про працю України до службових відносин в органах місцевого самоврядування, удосконалення моделі оплати праці, посилення процедурних гарантій при прийнятті, проходженні та припиненні служби, а також гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами місцевої демократії та публічної служби.

Ключові слова: гарантії трудових прав, посадова особа, органи місцевого самоврядування, служба в органах місцевого самоврядування, муніципальна служба, оплата праці, соціальний захист, трудові спори.

Papuch Yurii. Guarantees of labour rights of local self-government officials: problems of implementation and prospects for improvement

The article presents a comprehensive study of the guarantees of labour rights of local self-government officials as an integral element of their special legal status. It is argued that these guarantees have a dual legal nature, because they are formed at the intersection of labour, municipal, administrative and social legislation. Labour rights of local self-government officials are not limited to the general rights of an employee guaranteed by the Constitution of Ukraine and the Labour Code of Ukraine; they are specified through special guarantees related to access to service, stability of official status, fair remuneration, professional development, social security, rest, protection against unlawful dismissal and effective challenge of personnel decisions. The article proves that the current legal regulation of labour-right guarantees for local self-government officials remains fragmented and does not ensure a sufficient level of legal certainty. This fragmentation results from the simultaneous application of the Constitution of Ukraine, the Labour Code of Ukraine, the Law of Ukraine 'On Local Self-Government in Ukraine', the Law of Ukraine 'On Service in Local Self-Government Bodies', subordinate legislation on remuneration and special norms adopted for the period of martial law. The main implementation problems are identified as follows: uncertain correlation between general labour law and special service legislation; instability of material guarantees and excessive dependence of remuneration on subordinate regulation; insufficient procedural clarity of personnel decisions; weakness of preventive and restorative remedies; and the impact of martial law on the scope of certain labour guarantees. The author proposes a classification of guarantees of labour rights of local self-government officials into normative-legal, organisational-service, material-financial, social-security and procedural-protective guarantees. It is concluded that there is a need for legislative systematisation, a clearer determination of the limits of application of the Labour Code of Ukraine to service relations in local self-government bodies, improvement of the remuneration model, strengthening of procedural guarantees at the stages of recruitment, service and dismissal, as well as harmonisation of national regulation with European standards of local democracy and public service.

Key words: guarantees of labor rights, local self-government official, local self-government bodies, service in local self-government bodies, municipal service, remuneration, social protection, labor disputes.

Вступ. У сучасних умовах реформування публічної влади, децентралізації та дії воєнного стану питання гарантій трудових прав посадових осіб органів місцевого самоврядування набуває не лише теоретичного, а й прикладного значення. Конституція України закріплює право на працю, належні умови праці, своєчасне одержання винагороди за працю та право на судовий захист [1]. Водночас Закон України «Про службу в органах місцевого самоврядування» визначає службу в органах місцевого самоврядування як професійну, на постійній основі діяльність громадян України, спрямовану на реалізацію територіальною громадою права на місцеве самоврядування [2]. Це свідчить про особливу природу відповідних правовідносин, у яких поєднуються трудові та публічно-службові елементи.

Значення цієї проблематики посилюється тим, що в умовах повномасштабної війни органи місцевого самоврядування забезпечують життєдіяльність територіальних громад і безперервність базових послуг. У науковій літературі підкреслюється, що саме місцеве самоврядування стало одним із найбільш адаптивних рівнів публічного управління, а отже кадрова стійкість органів місцевого самоврядування прямо пов'язана з належним рівнем трудових гарантій їх посадових осіб [3, с. 26–27].

Міжнародним орієнтиром у цій сфері виступає Європейська хартія місцевого самоврядування, стаття 6 якої вимагає формувати такі умови служби працівників органів місцевого самоврядування, які дозволяють залучати висококваліфікований персонал і забезпечувати належні можливості професійної підготовки, винагороди та просування по службі [4]. Таким чином, гарантії трудових прав у сфері місцевого самоврядування мають включати не лише захист від порушень, а й позитивні умови для стабільної професійної діяльності.

У доктрині вже досліджувалися юридичні гарантії у сфері зайнятості, конституційні гарантії трудових прав, правова природа служби в органах місцевого самоврядування, питання оплати праці в органах місцевого самоврядування та окремі аспекти захисту трудових прав спеціальних категорій працівників. Проте комплексний аналіз саме гарантій трудових прав посадових осіб органів місцевого самоврядування з урахуванням воєнного стану, кадрової нестабільності та відкладеної законодавчої модернізації залишається актуальним.

Матеріали та методи. Методологічну основу дослідження становить сукупність загальнонаукових і спеціально-юридичних методів, використаних під час аналізу Конституції України, Кодексу законів про працю України, законодавства про службу в органах місцевого самоврядування та спеціальних актів воєнного часу. Застосування зазначених методів дало змогу визначити місце відповідних гарантій у структурі правового статусу посадової особи та зіставити загально-трудова і спеціальні службові гарантії.

Метою статті є комплексний аналіз гарантій трудових прав посадових осіб органів місцевого самоврядування, виявлення ключових проблем їх реалізації та обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення законодавства у відповідній сфері.

Результати. Гарантії трудових прав посадових осіб органів місцевого самоврядування доцільно визначати як систему встановлених законом і організаційно забезпечених правових, матеріально-фінансових та процедурних засобів, які уможливають реальне здійснення права на службу, стабільне проходження служби, належну оплату праці, професійний розвиток та захист від незаконних кадрових рішень. Таке розуміння відповідає загальнодоктринальному підходу, за яким юридичні гарантії є засобами реалізації, охорони та захисту прав.

У структурі цих гарантій можна виокремити кілька видів. По-перше, нормативно-змістовні гарантії – це конституційне та законодавче закріплення трудових прав, принципів служби, правил рівного доступу до служби, основ правового статусу посадової особи. По-друге, організаційно-службові гарантії – це процедури вступу на службу, проходження служби, оцінювання, просування, переведення, припинення служби, а також правила добору та кадрового резерву. По-третє, матеріально-фінансові гарантії – належний рівень і структура оплати праці, інші виплати, гарантії часу відпочинку, відпусток, соціально-побутового забезпечення. По-четверте, професійно-розвивальні гарантії – можливості професійного навчання, підвищення кваліфікації, кар'єрного зростання, реалізації службового потенціалу. По-п'яте, процедурно-захисні гарантії – право на мотивоване кадрове рішення, на оскарження, на судовий захист, на поновлення порушеного права та компенсацію шкоди [5, с. 230–231].

Правова основа гарантій трудових прав посадових осіб органів місцевого самоврядування базується насамперед на статті 43 Конституції України, яка охоплює право на працю, заборону примусової праці, право на безпечні й здорові умови праці, гарантії своєчасної та не нижчої від визначеної законом оплати праці, а також захист від незаконного звільнення [1]. У зв'язку з цим гарантії трудових прав посадових осіб органів місцевого самоврядування не можуть розглядатися ізольовано від загальних конституційних гарантій праці, однак їх зміст не вичерпується ними, оскільки в межах служби в органах місцевого самоврядування виникають додаткові вимоги до порядку вступу на службу, кар'єрного просування, дисциплінарної відповідальності, підстав і процедур припинення служби, а також до професійної етики та підзвітності.

При цьому служба в органах місцевого самоврядування є видом публічної служби і має особливий правовий режим. У науковій літературі підкреслюється, що вона поєднує професійну службову діяльність,

виконання завдань публічної влади та наділення особи владними повноваженнями [6, с. 18–19]. Однак ця особливість не усуває трудової природи значної частини правовідносин, пов'язаних з робочим часом, оплатою праці, відпустками, гарантіями при звільненні та захистом прав. Саме тому принципово важливим є чітке розмежування того, коли застосовується спеціальне службове регулювання, а коли – загальні положення трудового права.

Першою системною проблемою є фрагментарність нормативного регулювання. Гарантії трудових прав посадових осіб органів місцевого самоврядування розміщені у великій кількості джерел: Конституції України, Кодексу законів про працю України, законі про службу в органах місцевого самоврядування, підзаконних актах про оплату праці та спеціальному законодавстві воєнного часу. Така розпорошеність знижує рівень правової визначеності. У доктрині слушно наголошується, що несистемність законодавства про публічну службу ускладнює однакове застосування норм і послаблює ефективність правозахисту. Для посадових осіб органів місцевого самоврядування це означає, що фактичний обсяг гарантій нерідко залежить від тлумачення конкретного суб'єкта владних повноважень.

Другою проблемою є нечітке співвідношення загального трудового законодавства і спеціального законодавства про службу в органах місцевого самоврядування. З одного боку, служба в органах місцевого самоврядування є видом публічної служби, отже, природно, що на неї поширюються спеціальні правила. З іншого боку, ця спеціальність не усуває трудової природи значної частини правовідносин, пов'язаних із робочим часом, відпочинком, оплатою праці, відпустками, гарантіями при звільненні тощо [6, с. 18]. Однак спеціальний закон не містить вичерпної відповіді на питання, в яких випадках і в якому порядку норми Кодексу законів про працю України підлягають субсидіарному застосуванню. У результаті в правозастосуванні виникає нестійка ситуація: загальні трудові гарантії формально зберігаються, але механізм їх реалізації для службовців органів місцевого самоврядування залишається недостатньо визначеним.

Третім проблемним блоком є матеріально-фінансові гарантії. Сучасні дослідження у сфері оплати праці в органах місцевого самоврядування переконливо доводять, що стабільність кадрового складу, мотивація та добросовісність службовців безпосередньо пов'язані з прозорою й справедливою моделлю заробітної плати [7, с. 347–349]. Разом із тим чинна система суттєво залежить від підзаконного регулювання, насамперед постанови Кабінету Міністрів України від 09 березня 2006 року за № 268 «Про упорядкування структури та умов оплати праці працівників апарату органів виконавчої влади, органів прокуратури, судів та інших органів» [8]. Коли значна частина фактичного доходу формується за рахунок премій та надбавок, гарантія передбачуваної винагороди за працю послаблюється, а фіксований оклад втрачає роль головного гарантійного елементу.

Четверту групу проблем становлять процедурно-захисні гарантії. У законодавстві недостатньо чітко врегульовані питання мотивування в окремих кадрових актах, стандарти повідомлення працівника, способи фіксації його ознайомлення з рішенням, процедура врахування заперечень чи пояснень, внутрішні механізми перегляду кадрового рішення до звернення до суду. Унаслідок цього навіть за формального існування права на захист працівник нерідко опиняється у менш вигідному становищі через складність доведення порушення процедури. Дослідження захисту трудових прав спеціальних категорій працівників показують, що саме процедурні порушення часто зумовлюють незаконні звільнення та судові спори [9, ст. 328].

П'ятою проблемою є трансформація гарантій трудових прав в умовах воєнного стану. Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» поширив спеціальний режим трудового регулювання також на проходження служби в органах місцевого самоврядування [10]. Паралельно законодавство про воєнний стан допустило призначення на окремі посади без конкурсного відбору на період дії особливого режиму. Такі рішення були обумовлені потребою оперативного кадрового комплектування, однак вони послабили класичні гарантії рівного доступу до служби, відкритості процедур та передбачуваності службового статусу. Це формує тимчасовий, нестабільний статус службовця, який не сприяє довгостроковій кадровій мотивації й у певних випадках може суперечити завданню збереження інституційної пам'яті та професійної наступності у місцевому самоврядуванні.

Окремим чинником невизначеності залишається відкладене введення в дію нового Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування» 2023 року [11]. З одного боку, його прийняття засвідчує прагнення модернізувати муніципальну службу. З іншого – фактичне продовження дії моделі 2001 року при одночасному існуванні нового, але не введеного в дію закону, ускладнює прогнозованість кадрового регулювання. Це знижує стабільність правового статусу посадових осіб і відтерміновує системне оновлення гарантій трудових прав.

Удосконалення правового регулювання має здійснюватися за кількома напрямками. Необхідно законодавчо закріпити чіткий механізм співвідношення КЗпП України і спеціального законодавства про службу в органах місцевого самоврядування, виходячи з презумпції субсидіарного застосування загального трудового законодавства у всіх випадках, коли спеціальний закон прямо не встановлює інший режим. Таке рішення сприятиме правовій визначеності, зменшить кількість колізій та забезпечить єдність судової практики.

Також, доцільно посилити матеріально-фінансові гарантії. Структура заробітної плати посадових осіб органів місцевого самоврядування має бути більш прогнозованою, зрозумілою та менш залежною від надмірної дискреції керівництва. З урахуванням сучасних наукових висновків доцільно підтримати таку модель оплати праці, за якої переважає гарантована фіксована частина, а стимулюючі виплати виконують дійсно заохочувальну, а не компенсаторну функцію [7, с. 354–355].

Необхідною є також деталізація кадрових процедур і розвиток гарантій професійного навчання та просування по службі відповідно до Європейської хартії місцевого самоврядування [4].

Висновки. Проведене дослідження дає підстави дійти висновку, що гарантії трудових прав посадових осіб органів місцевого самоврядування є складним багаторівневим елементом їх правового статусу, який поєднує конституційні, трудові, службові та процедурні компоненти.

Нормативне регулювання цих гарантій має міжгалузевий характер, однак його ефективність знижується через фрагментарність джерел, нечіткість співвідношення загального трудового і спеціального службового законодавства, а також значну залежність матеріально-фінансових гарантій від підзаконного регулювання.

Найбільш актуальними проблемами є недостатня визначеність процедурних стандартів у кадровій сфері, нестабільність системи оплати праці, трансформація класичних гарантій у період воєнного стану та відкладене введення в дію нового Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування» 2023 року № 3077-IX.

Перспективи вдосконалення пов'язані із систематизацією законодавства, закріпленням прямого правила субсидіарного застосування Кодексу законів про працю України, посиленням гарантованої частини заробітної плати та нормативною деталізацією кадрових процедур.

Література:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr> (дата звернення: 31.03.2026).
2. Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України від 07.06.2001 р. № 2493-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2493-14> (дата звернення: 31.03.2026).
3. Рижук Ю. М. Забезпечення органами місцевого самоврядування прав людини в умовах воєнного стану. *Київський часопис права*. 2022. № 4. С. 25-30. DOI: <https://doi.org/10.32782/klj/2022.4.3>.
4. Європейська хартія місцевого самоврядування від 15.10.1985 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036 (дата звернення: 31.03.2026).
5. Шелудяков Р. С., Артюх Н. Г. Поняття та класифікація юридичних гарантій у сфері зайнятості населення. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія: Право*. 2025. Вип. 90, ч. 2. С. 230-236. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.2.33>.
6. Гусейнов К. А. Служба в органах місцевого самоврядування: до питання вдосконалення дефініції. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2021. Т. 32 (71), № 3. С. 18-21. DOI: <https://doi.org/10.32838/TNU-2707-0581/2021.3/04>.
7. Сисюк С. В., Шагай Н. В. Нормативно-правові й організаційні основи оплати праці та її обліку в органах місцевого самоврядування. *Бізнес Інформ*. 2024. № 10. С. 346-355. DOI: <https://doi.org/10.32983/222-4459-2024-10-346-355>.
8. Про упорядкування структури та умов оплати праці працівників апарату органів виконавчої влади, органів прокуратури, судів та інших органів: постанова Кабінету Міністрів України від 09.03.2006 р. № 268. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/268-2006-p> (дата звернення: 31.03.2026).
9. Батанов О. Місцеве самоврядування в Україні в умовах воєнного стану. *Право України*. 2024. № 6. С. 9-13.
10. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 р. № 2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20> (дата звернення: 31.03.2026).
11. Про службу в органах місцевого самоврядування : Закон України від 02.05.2023 р. № 3077-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3077-20> (дата звернення: 31.03.2026).

References:

1. Konstitutsiia Ukrainy vid 28.06.1996 r. No. 254k/96-VR [Constitution of Ukraine of June 28, 1996, No. 254k/96-VR]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].
2. Pro sluzhbu v orhanakh mistsevoho samovriaduvannia: Zakon Ukrainy vid 07.06.2001 r. No. 2493-III [On Service in Local Self-Government Bodies: Law of Ukraine of June 7, 2001, No. 2493-III]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2493-14> [in Ukrainian].

3. Ryzhuk, Yu. M. (2022). Zabezpechennia orhanamy mistsevoho samovriaduvannia prav liudyny v umovakh voiennoho stanu [Ensuring human rights by local self-government bodies under martial law]. *Kyivskyi chasopys prava*, 4, pp. 25–30. <https://doi.org/10.32782/klj/2022.4.3> [in Ukrainian].
4. Yevropeiska khartiia mistsevoho samovriaduvannia vid 15 zhovtnia 1985 r. [European Charter of Local Self-Government of October 15, 1985]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036 [in Ukrainian].
5. Sheludiakov, R. S., & Artiukh, N. H. (2025). Poniattia ta klasyfikatsiia yurydychnykh harantii u sferi zainiatosti naselennia [The concept and classification of legal guarantees in the field of employment]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. Seriya: Pravo*, 90(2), pp. 230-236. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.2.33> [in Ukrainian].
6. Huseinov, K. A. (2021). Sluzhba v orhanakh mistsevoho samovriaduvannia: do pytannia vdoskonalennia definitsii [Service in local self-government bodies: on the issue of improving the definition]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriya: Yurydychni nauky*, 32(71), 3, pp. 18-21. <https://doi.org/10.32838/TNU-2707-0581/2021.3/04> [in Ukrainian].
7. Sysiuk, S. V., & Shahai, N. V. (2024). Normatyvno-pravovi y orhanizatsiini osnovy opłaty pratsi ta yii obliku v orhanakh mistsevoho samovriaduvannia [Normative, legal and organizational foundations of remuneration and its accounting in local self-government bodies]. *Biznes Inform*, 10, pp. 346-355. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-10-346-355> [in Ukrainian].
8. Pro uporiadkuvannia struktury ta umov opłaty pratsi pratsivnykiv aparatu orhaniv vykonavchoi vlady, orhaniv prokuratury, sudiv ta inshykh orhaniv: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 09.03.2006 r. No. 268 [On streamlining the structure and conditions of remuneration of employees of the staff of executive authorities, prosecutor's offices, courts, and other bodies: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of March 9, 2006, No. 268]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/268-2006-%D0%BF> [in Ukrainian].
9. Batanov, O. (2024). Mistseve samovriaduvannia v Ukraini v umovakh voiennoho stanu [Local self-government in Ukraine under martial law]. *Pravo Ukrainy*, 6, pp. 9-13 [in Ukrainian].
10. Pro orhanizatsiiu trudovykh vidnosyn v umovakh voiennoho stanu: Zakon Ukrainy vid 15.03.2022 r. No. 2136-IX [On the organization of labor relations under martial law: Law of Ukraine of March 15, 2022, No. 2136-IX]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20> [in Ukrainian].
11. Pro sluzhbu v orhanakh mistsevoho samovriaduvannia: Zakon Ukrainy vid 02.05.2023 r. No. 3077-IX [On Service in Local Self-Government Bodies: Law of Ukraine of May 2, 2023, No. 3077-IX]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3077-20> [in Ukrainian].

УДК 342.1.25 (477)

DOI [https://doi.org/10.32782/2304-1587/2026-28-1\(42\)-11](https://doi.org/10.32782/2304-1587/2026-28-1(42)-11)

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Прієшкіна Ольга Василівна,

доктор юридичних наук, професор,

Заслужений юрист України,

професор кафедри конституційного права та правосуддя,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-6528-4382>

У статті здійснено всебічний аналіз проблеми забезпечення прав і свобод людини в Україні в контексті глобалізаційних процесів, трансформації державного управління, запровадження воєнного стану та посилення міжнародно-правових впливів. Основний акцент зроблено на формуванні правової держави, здатної гарантувати не лише формальне, а й фактичне дотримання прав і свобод людини. Обґрунтовано, що однією з визначальних засад сучасного конституціоаналізу є принцип людської гідності, який в українських реаліях набуває нового змісту в умовах європейської інтеграції та гармонізації національного законодавства з правом Європейського Союзу.

Розкрито проблеми, пов'язані з фрагментарністю нормативно-правового регулювання, недостатньою ефективністю механізмів реалізації та захисту прав у правозастосовній практиці, низьким рівнем довіри громадян до інститутів державної влади, а також недосконалістю судової системи. Проаналізовано інститут конституційної скарги як новітній механізм індивідуального захисту конституційних прав, який здійснюється Конституційним Судом України. Підкреслено, що запровадження конституційної скарги суттєво розширило можливості особи щодо оскарження неконституційних положень законів, однак на практиці цей інструмент залишається обмеженим через складність процедур, вузьке тлумачення предмета скарги та проблеми виконання рішень Суду.

Проаналізовано вплив міжнародно-правових стандартів, зокрема положень Загальної декларації прав людини, Міжнародних пактів та Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод на розвиток національного механізму захисту прав людини. Окремо наголошено на викликах забезпечення прав і свобод в умовах воєнного стану, коли питання національної безпеки вимагають чіткого дотримання принципів пропорційності, законності та недопущення свавільних обмежень прав людини.

У результаті дослідження сформульовано пропозиції щодо вдосконалення механізмів забезпечення прав і свобод людини, зокрема шляхом підвищення ефективності інституту конституційної скарги, посилення ролі Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, забезпечення реального доступу до правосуддя та подальшої адаптації законодавства України до стандартів Ради Європи та Європейського Союзу. Обґрунтовано позицію, що без комплексних інституційних і правових змін, підвищення рівня правосвідомості громадян та деполітизації правозахисної діяльності профільних органів державної влади процес забезпечення прав та свобод людини залишатиметься переважно декларативним.

Ключові слова: права людини, глобалізація, Конституція України, конституційна скарга, Конституційний Суд України, міжнародне право, людська гідність, правова держава, омбудсман.

Prieshkina Olga. Ensuring human rights and freedoms in Ukraine in the context of globalization

The article provides a comprehensive analysis of the issue of ensuring human rights and freedoms in Ukraine in the context of globalization processes, the transformation of public administration, the introduction of martial law, and the strengthening of international legal influence. The main emphasis is placed on the formation of a rule-of-law state capable of guaranteeing not only the formal but also the effective observance of human rights and freedoms. It is substantiated that one of the defining principles of modern constitutionalism is human dignity, which in the Ukrainian context acquires new meaning under the conditions of European integration and the harmonization of national legislation with the law of the European Union.

The article identifies problems related to the fragmented nature of regulatory and legal framework, the insufficient effectiveness of mechanisms for the implementation and protection of rights in law enforcement practice, the low level of public trust in state institutions, as well as the imperfection of the judicial system. Particular attention is paid to the analysis of the constitutional complaint as a modern mechanism for the individual protection of constitutional rights operating within the framework of the Constitutional Court of Ukraine. It is emphasized that the introduction of the constitutional complaint has significantly expanded individuals' opportunities to challenge unconstitutional provisions of laws; however, in practice, this instrument remains limited due to procedural complexity, a narrow interpretation of the subject matter of complaints, and difficulties in enforcing the Court's decisions.

The influence of international legal standards, in particular the provisions of the Universal Declaration of Human Rights, the International Covenants, and the European Convention on Human Rights, on the development of the national mechanism for the protection of human rights is analyzed. Special attention is devoted to the challenges of ensuring rights and freedoms under martial law, where the need to safeguard national security requires strict adherence to the principles of proportionality, legality, and the prohibition of arbitrary restrictions on human rights.

As a result of the study, proposals are formulated to improve mechanisms for ensuring human rights and freedoms, in particular by enhancing the effectiveness of the constitutional complaint, strengthening the role of the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights (Ombudsman), ensuring genuine access to justice, and further adapting Ukrainian legislation to the standards of the Council of Europe and the European Union. It is concluded that without comprehensive institutional and legal reforms, increased legal awareness among citizens, and the depoliticization of human rights activities, the effective protection of human rights will remain largely declarative.

Key words: human rights, globalization, Constitution of Ukraine, constitutional complaint, Constitutional Court of Ukraine, international law, human dignity, rule of law, ombudsman.

Вступ. Проблема забезпечення прав і свобод людини наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття набула особливої актуальності та стала однією з ключових для розвитку як національних, так і міжнародних правових систем. У центрі сучасного конституціоналізму перебуває людина, а саме її гідність, свобода, безпека та права як невід’ємні цінності демократичного суспільства. Права людини визначають не лише стратегічні напрями державної політики, а й логіку функціонування всієї правової системи, виступаючи показником ефективності органів публічної влади. Як влучно зазначав Жан-Поль Сартр, «людина приречена бути вільною», підкреслюючи фундаментальний характер свободи як природного стану особистості [1, с. 191].

Прийняття Загальної декларації прав людини [2] Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року стало визначальним етапом формування глобальної системи захисту прав людини. Цей документ заклав універсальні стандарти прав і свобод, що згодом були конкретизовані та розвинені у міжнародно-правових актах, зокрема в Міжнародному пакті про громадянські та політичні права (1966 р.) [3], Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.) [4], а також у регіональних договорах, насамперед Європейській конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.) [5].

Зазначені міжнародні акти сформували підґрунтя для побудови цілісної правозахисної системи, яка суттєво впливає на розвиток національних правових систем, у тому числі України. Водночас глобалізаційні процеси та європейська інтеграція актуалізують питання не лише формального закріплення прав людини, а й створення ефективних внутрішньодержавних механізмів їх захисту. У цьому контексті особливого значення набуває інститут конституційної скарги, запроваджений як новела конституційного законодавства України та покликаний забезпечити індивідуальний захист прав і свобод шляхом оскарження неконституційних положень законів, застосованих у конкретній справі.

Разом із тим практика реалізації права на конституційну скаргу засвідчує наявність низки проблем, пов’язаних із процедурною складністю звернення до Конституційного Суду України, обмеженим предметом конституційного контролю та труднощами виконання його рішень. Це зумовлює необхідність наукового переосмислення ролі конституційної скарги в системі національного правозахисту та її співвідношення з міжнародними механізмами забезпечення прав людини, особливо в умовах воєнного стану та трансформації правового порядку.

Матеріали та методи. Проблеми забезпечення прав і свобод людини в Україні перебувають у центрі уваги сучасних наукових і прикладних досліджень, викликаючи інтерес не лише серед юристів-теоретиків, а й серед практиків у сфері конституційного, адміністративного та міжнародного права. В основу дослідження були покладені теоретичні напрацювання таких провідних науковців, як Білозьоров Є. В., Смоляр В. В., Чермних В., Шемшученко Ю. С., Шишкін В. та ін. Емпіричну базу дослідження склали положення основних міжнародних документів у галузі прав людини, а також положення національного законодавства та практика Конституційного Суду України.

Методологія дослідження базується на поєднанні діалектичного, структурно-функціонального, системного та порівняльно-правового методів наукового пізнання. Так, за допомогою діалектичного методу проаналізовано суперечність між конституційно-правовими нормами щодо прав та свобод людини та практикою їх реалізації. Структурно-функціональний та системний методи пізнання дозволили розглянути різні елементи механізму захисту прав людини у їх інституційному поєднанні, тоді як порівняльно-правовий метод дозволив виокремити особливості національного та міжнародного правозахисту. Окремо слід виділити метод юридичного прогнозування, завдяки якому стало можливим сформувати перспективні пропозиції щодо вдосконалення національної системи забезпечення та захисту прав людини в умовах глобалізації.

Метою статті є комплексний аналіз механізмів забезпечення та захисту прав людини в умовах глобалізації та викликів воєнного часу; визначення перспектив розвитку окремих правозахисних інститутів у сучасних умовах; дослідження ролі та місця конституційної скарги у системі захисту прав людини на національному рівні.

Результати. Права і свободи людини є фундаментом демократичного устрою держави. У статті 3 Конституції України проголошено, що «людина, її життя, здоров’я, честь і гідність, недоторканність та безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [6]. Передусім це не просто декларація, а ключовий

принцип, що визначає напрям розвитку державної політики, законодавства та діяльності всіх органів публічної влади.

Прийняття Конституції України 1996 року стало важливим етапом у становленні правової держави. Саме цей документ вперше закріпив на рівні Основного Закону обов'язок держави не лише визнавати, а й гарантувати права та свободи кожного. Відтак, конституційний устрій України базується на визнанні людини як найвищої цінності, а забезпечення, реалізація та захист прав та свобод людини визначають зміст і напрями діяльності всіх державних інституцій.

Однак попри прогресивні положення Конституції, в українському суспільстві залишається невирішеною проблема реального, а не лише формального забезпечення прав людини. Відсутність дієвих механізмів реалізації гарантій, правова невизначеність, недостатній рівень правової культури та довіри до інституцій зумовлюють серйозні труднощі у впровадженні правових норм на практиці. Особливо це проявляється в умовах воєнного стану, соціально-економічної нестабільності та інституційної слабкості держави.

Конституція України узгоджена з основними міжнародно-правовими актами у сфері прав людини, зокрема із Загальною декларацією прав людини (1948), Міжнародним пактом про громадянські та політичні права (1966) та Міжнародним пактом про економічні, соціальні і культурні права (1966), що складають так звану Міжнародну хартію прав людини. Водночас сучасний розвиток правозахисної парадигми передбачає розширення переліку прав людини за рахунок так званих прав «четвертого покоління»: право на мир, на безпечне довкілля, на репродуктивне самовизначення, на генетичну недоторканність, тощо.

Законодавча база України у сфері прав людини суттєво розширилась. Прийнято низку важливих законів, серед яких: «Про біженців», «Про громадянство України», «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства». Ухвалення законів «Про Конституційний Суд України» та «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» стало інституційною основою для створення органів, які прямо покликані захищати права і свободи громадян.

Проте повноцінна реалізація прав людини можлива лише за наявності ефективної системи гарантій. До основних інституційних механізмів, які покликані забезпечувати реалізацію прав людини в Україні, належать: Президент України, Уповноважений Верховної Ради з прав людини (омбудсман), судова система, органи прокуратури, а також виконавчі органи державної влади. Значущим є й те, що, згідно з частиною четвертою статті 55 Конституції України, кожна особа має право звертатися за захистом своїх прав до міжнародних судових інстанцій, якщо вичерпано всі національні засоби захисту.

Незважаючи на важливість діяльності кожного із зазначених суб'єктів, найбільш ефективним засобом захисту прав людини у будь-якій демократичній державі світу вважається судовий захист. На жаль, в Україні правосуддя перебуває під тиском багатьох викликів: перевантаження судів, дефіцит довіри до суддів, формалізм у вирішенні справ, що безпосередньо впливає на доступність і справедливість захисту прав громадян.

Суттєвої трансформації у механізмі захисту прав людини зазнала роль Конституційного Суду України у зв'язку із запровадженням інституту конституційної скарги. Відповідно до чинного законодавства, Конституційний Суд України наділений повноваженнями розглядати індивідуальні звернення осіб щодо перевірки конституційності закону, застосованого в остаточному судовому рішенні у конкретній справі [7, с. 80]. Отже, цей інструмент надав особі можливість безпосередньо ініціювати конституційний контроль у разі застосування в остаточному судовому рішенні закону, що, на її думку, суперечить Конституції України. У такий спосіб конституційна скарга наблизила національну модель правозахисту до європейських стандартів, посиливши роль Конституційного Суду України як інституції, покликаній не лише гарантувати верховенство Конституції, а й синхронізувати її верховенство із пріоритетом основних прав людини.

Разом із тим ефективність інституту конституційної скарги в Україні залишається предметом наукових дискусій. На практиці значна частина скарг визнається неприйнятними з формальних підстав, що зумовлено складністю процесуальних вимог та обмеженим тлумаченням предмета конституційного контролю. Більше того, рішення Конституційного Суду України за результатами розгляду конституційних скарг не завжди забезпечують повне відновлення порушених прав заявника, що свідчить про потребу подальшого вдосконалення законодавчого регулювання та практики застосування цього механізму [8, с. 81].

Окремо слід підкреслити, що інститут конституційної скарги посідає провідне місце у контексті принципу вичерпання національних засобів правового захисту перед зверненням до Європейського суду з прав людини. Саме тому її належне функціонування здатне не лише підвищити ефективність внутрішнього правозахисного механізму, а й зменшити кількість звернень проти України до міжнародних судових інстанцій.

Конституційний Суд України в одному зі своїх рішень наголосив, що права і свободи людини підлягають захисту не лише від приватних осіб, а й від держави та її органів. Насамперед це підтверджує актуальність проблеми – формальне закріплення прав у Конституції не гарантує їх реального втілення.

Прикладами масштабних порушень прав людини є високий рівень бідності, низький рівень пенсійного забезпечення, порушення прав затриманих, скорочення доступу до безоплатної освіти та медицини, а також

часті порушення виборчих прав громадян. Зазначені реалії породжують зневіру населення в ефективність державної політики.

Суттєвою перешкодою є недосконалість законодавства про місцеве самоврядування. Потрібне розширення участі громад у бюджетному процесі, зміцнення матеріально-фінансової бази громад та реальне втілення принципу «бюджету знизу». Більше того, варто реформувати систему адміністративної юстиції, аби забезпечити належний правовий захист як інтересів громад, так і окремих громадян [7, с. 82].

Необхідним кроком має стати розроблення і впровадження Національної програми адаптації українського законодавства до міжнародних стандартів у сфері прав людини. Верховна Рада України, як вищий законодавчий орган, відіграє ключову роль у законотворчості та парламентському контролі за дотриманням прав людини.

Можна стверджувати, що Україна має широкий арсенал формальних механізмів захисту прав людини. Проте без належного рівня реалізації, гарантій та ефективного правозастосування, особливо у сфері соціально-економічних прав, вони залишаються лише на папері. Лише за умови системного підходу з боку як держави, так і громадянського суспільства можна досягти справжньої правозахисної трансформації.

Висновки. Комплексний аналіз стану забезпечення прав і свобод людини в Україні у світлі глобалізаційних трансформацій засвідчує, що, незважаючи на задекларовану в Конституції України цінність людської гідності, її практична реалізація залишається фрагментарною та значною мірою залежною від політичної, соціально-економічної й правової нестабільності. Теорія визнання людської гідності як інтегральної ознаки сучасної правової держави повинна втілюватися не лише на концептуальному рівні, а й через ефективні, юридично визначені механізми захисту основоположних прав і свобод людини.

Надання Україні статусу держави-кандидата на вступ до Європейського Союзу відкриває нові можливості для розвитку інституту прав людини, однак реальний прогрес можливий лише за умови комплексних реформ – законодавчих, інституційних та освітніх. Зокрема, актуальним є розроблення та впровадження цілісної Національної стратегії у сфері прав людини, яка б охоплювала сучасні виклики, пов'язані з цифровізацією, біоетичними проблемами, екологічною безпекою та захистом прав людини в умовах воєнного стану.

З огляду на викладене, пропонується:

- удосконалити конституційне та галузеве законодавство з урахуванням міжнародних стандартів і практики Європейського суду з прав людини;
- підвищити ефективність інституту конституційної скарги шляхом спрощення процесуальних вимог та розширення можливостей відновлення порушених прав заявника;
- забезпечити реальний доступ громадян до правосуддя через реформування судової системи та розвиток адміністративної юстиції;
- посилити інституційний контроль за дотриманням прав людини, зокрема шляхом зміцнення ролі парламентського омбудсмена;
- підвищити рівень правової освіти та інформаційної політики у сфері прав людини;
- адаптувати нормативну базу до новітніх прав (цифрових, інформаційних, генетичних, екологічних тощо).

Таким чином, лише за умов реального, а не декларативного забезпечення прав і свобод людини можлива побудова демократичної, соціальної та правової держави. Держава повинна не лише проголошувати людину найвищою соціальною цінністю, а й створювати ефективні правові механізми реалізації та захисту її прав як у мирний час, так і в умовах кризових ситуацій, зокрема збройного конфлікту.

Література:

1. Смоляр В. В. Поняття свободи та відповідальності у філософських поглядах Ж.-П. Сартра. *Науково-практична конференція (м. Полтава, 27–28 трав. 2022 р.)*. Полтава, 2022. С. 191–193. URL: <https://ndeks.lviv.ua/pdf/16.pdf>
2. Загальна декларація прав людини, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р., резолюція 217 А (III). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 20.02.2026)
3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 20.02.2026).
4. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення: 20.02.2026).
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р.: ратифікована Законом України від 17 липня 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 20.02.2026).
6. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. з наст. змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 20.02.2026).

7. Білозьоров Є. В. Права людини в умовах глобалізації: доктринальний підхід. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 18: Економіка і право*. 2012. Вип. 18. С. 79–84. URL: <https://enpuihb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/10f14023-6ed9-4770-8e7c-b97b2c90a85a/content>

8. Федоренко В. Політичні права та свободи людини і громадянина в Україні: поняття, види, характеристика. *Історико-правовий часопис: журнал*. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2016. № 1 (7). С. 80–87. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/10805/1/%d1%84%d0%b5%d0%b4%d0%be%d1%80%d0%b5%d0%bd%d0%ba%d0%be.pdf>

References:

1. Smoliar, V. V. (2022). Poniattia svobody ta vidpovidalnosti u filosofskykh pohliadakh Zh. -P. Sartra [The Concept of Freedom and Responsibility in the Philosophical Views of J.-P. Sartre]. *Scientific and Practical Conference (Poltava, 27–28 May)*. pp. 191–193. URL: <https://ndekc.lviv.ua/pdf/16.pdf> [in Ukrainian].

2. Zahalna deklaratsiia prav liudyny, pryiniata Heneralnoiu Asambleieiu OON 10 hrudnia 1948 r., rezoliutsiia 217 A (III) [Universal Declaration of Human Rights: international instrument adopted by the UN General Assembly on 10 December 1948, Resolution 217 A (III)]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (accessed: 20.02.2026) [in Ukrainian].

3. Mizhnarodnyi pakt pro hromadianski i politychni prava vid 16 hrudnia 1966 roku [International Covenant on Civil and Political Rights of 16 December 1966]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (accessed: 20.02.2026) [in Ukrainian].

4. Mizhnarodnyi pakt pro ekonomichni, sotsialni i kulturni prava vid 16 hrudnia 1966 roku [International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights of 16 December 1966]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (accessed: 20.02.2026) [in Ukrainian].

5. Konventsiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod vid 4 lystopada 1950 r.: ratyfikovana Zakonom Ukrainy vid 17 lypnia 1997 r. [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 4 November 1950, ratified by Ukraine on 17 July 1997]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (accessed: 20.02.2026) [in Ukrainian].

6. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28 chervnia 1996 r. z nast. Zminamy [Constitution of Ukraine: Law of Ukraine of 28 June 1996]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (accessed: 20.02.2026) [in Ukrainian].

7. Bilozorov, Ye. V. (2012). Prava liudyny v umovakh hlobalizatsii: doktrynalnyi pidkhid [Human Rights in the Context of Globalization: A Doctrinal Approach]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova. Seriiia 18: Ekonomika i pravo*. pp. 79-84. URL: <https://enpuihb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/10f14023-6ed9-4770-8e7c-b97b2c90a85a/content> [in Ukrainian].

8. Fedorenko, V. (2016). Politychni prava ta svobody liudyny i hromadianyna v Ukraini: poniattia, vydy, kharakterystyka [Political Rights and Freedoms of the Individual and the Citizen in Ukraine: Concept, Types, Characteristics]. *Istoryko-pravovyi chasopys: zhurnal*. Lutsk: Lesya Ukrainka Eastern European National University, No. 1 (7). pp. 80–87. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/10805/1/%d1%84%d0%b5%d0%b4%d0%be%d1%80%d0%b5%d0%bd%d0%ba%d0%be.pdf> [in Ukrainian].

УДК 342.5; 352; 353

DOI [https://doi.org/10.32782/2304-1587/2026-28-1\(42\)-12](https://doi.org/10.32782/2304-1587/2026-28-1(42)-12)

ВЗАЄМОДІЯ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ¹

Стогова Ольга Володимирівна,

кандидат політичних наук, доцент,

доцент кафедри фундаментальної юриспруденції та конституційного права,

Сумський державний університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7010-556X>

У статті досліджено теоретичні засади та практичні аспекти взаємодії органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування в умовах правового режиму воєнного стану в Україні. Обґрунтовано, що сучасні безпекові виклики та повномасштабна збройна агресія зумовили трансформацію системи публічного управління, що проявляється у зміні функціонального навантаження суб'єктів владних повноважень та посиленні координаційної складової їх діяльності. Проаналізовано наукові підходи до визначення сутності поняття «взаємодія» та виокремлено основні принципи взаємодії органів публічної влади, зокрема принципи автономії, субсидіарності, координації, прозорості та розмежування повноважень. Визначено особливості функціонування системи територіальної організації влади в умовах воєнного стану, зокрема роль військових адміністрацій як тимчасових державних органів з розширеними повноваженнями у сфері безпеки та оборони. Досліджено специфіку взаємодії військових адміністрацій з органами місцевого самоврядування, яка базується на поєднанні елементів централізації та збереження автономії територіальних громад. Встановлено, що в умовах воєнного стану відбувається часткове перерозподілення повноважень на користь військових адміністрацій, що обумовлює ризики виникнення управлінського дуалізму та конфліктів компетенцій. Окреслено основні проблеми взаємодії, серед яких дублювання функцій, недостатня міжвідомча координація, нерегульованість механізмів відповідальності військових адміністрацій перед територіальними громадами. Запропоновано напрями вдосконалення взаємодії органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, зокрема шляхом законодавчого уточнення розмежування повноважень, посилення координаційних механізмів та забезпечення балансу між безпековими потребами держави і принципами місцевої демократії.

Ключові слова: виконавчі органи, місцеве самоврядування, взаємодія, воєнний стан, військові адміністрації, територіальні громади, розподіл повноважень.

Stogova Olga. Cooperation between executive authorities and local government under martial law

The article examines the theoretical foundations and practical aspects of the interaction between executive authorities and local self-government bodies under the legal regime of martial law in Ukraine. It is substantiated that contemporary security challenges and the full-scale armed aggression have led to a transformation of the public administration system, manifested in changes to the functional roles of public authorities and the strengthening of the coordination component of their activities. Scientific approaches to defining the essence of the concept of "interaction" are analyzed, and the main principles of interaction between public authorities are identified, including the principles of autonomy, subsidiarity, coordination, transparency, and the delineation of powers. The specific features of the functioning of the system of territorial organization of power under martial law are determined, in particular the role of military administrations as temporary state bodies with expanded powers in the field of security and defense. The peculiarities of interaction between military administrations and local self-government bodies are explored, which is based on a combination of elements of centralization and the preservation of the autonomy of territorial communities. It is established that under martial law there is a partial redistribution of powers in favor of military administrations, which creates risks of administrative dualism and conflicts of competence. The main problems of such interaction are outlined, including duplication of functions, insufficient interagency coordination, and the lack of clearly regulated mechanisms of accountability of military administrations to territorial communities. Directions for improving the interaction between executive authorities and local self-government bodies are proposed, in particular through legislative clarification of the delineation of powers, strengthening coordination mechanisms, and ensuring a balance between the security needs of the state and the principles of local democracy.

Key words: executive authorities, local self-government, interaction, martial law, military administrations, territorial communities, distribution of powers.

Вступ. Сучасний етап розвитку української державності характеризується безпрецедентним поєднанням геополітичних викликів, що вимагає від публічної влади високого ступеня адаптивності та здатності до оперативного реагування не лише на внутрішні трансформації, а й на зовнішні ризики. Повномасштабне

¹ Статтю опубліковано в рамках виконання науково-дослідної теми "Інституційна консолідація через правову синергію: забезпечення національної безпеки в кризових умовах" (номер державної реєстрації 0125U001542).

вторгнення 24 лютого 2022 року стало каталізатором, що актуалізував потребу в ефективній взаємодії органів виконавчої влади та місцевого самоврядування для забезпечення згуртованості навколо захисту національних цінностей та територіальної цілісності. На місцях державна стійкість забезпечується ефективним функціонуванням територіальних громад, тому особливого значення набуває взаємодія виконавчих органів та органів місцевого самоврядування.

Матеріали та методи. Проблема взаємодії органів державної влади та місцевого самоврядування традиційно перебуває у центрі уваги вітчизняних та зарубіжних науковців. Теоретико-методологічне підґрунтя дослідження такої взаємодії закладено у праці І. Литвина [1], який акцентує увагу на принципі зворотного впливу. Окрема група досліджень присвячена специфіці діяльності публічної влади в умовах воєнного стану. Функціонування військових адміністрацій та їх взаємодію з громадами досліджували В. Дулгер [2], А. Захарченко [3], В. Іваненко, В. Куперін [4]. Особливості муніципального управління під час війни аналізувалися у працях М. Баймуратова, Б. Кофмана [5], О. Чепеля [6], І. Міщука [7]. Міжнародні практики цивільно-військових відносин та роль місцевої влади у постконфліктних країнах висвітлені у працях Ф. Занфір [8], К. Демір [9], Ч. Перес [10].

Попри значні наукові напрацювання, більшість з них зосереджена на загальних аспектах взаємодії органів виконавчої влади та місцевого самоврядування або теоретичних засадах воєнного стану. Поза увагою дослідників залишаються особливості взаємодії органів публічної влади в умовах воєнного стану.

Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові методи пізнання (аналіз і синтез, індукція та дедукція) для визначення сутності взаємодії виконавчих органів влади та органів місцевого самоврядування України, а також формально-юридичний і порівняльно-правовий методи для аналізу компетенцій місцевих державних адміністрацій, військових адміністрацій та органів місцевого самоврядування.

Метою статті є визначення теоретичних засад та практичних аспектів взаємодії виконавчих органів та органів місцевого самоврядування в умовах правового режиму воєнного стану, виявлення ключових проблем та розробка пропозицій щодо вдосконалення цієї взаємодії.

Результати. Для ґрунтовного аналізу взаємодії між виконавчими органами влади та місцевим самоврядуванням необхідно визначити сутність категорії «взаємодія». Розглядаючи поняття «взаємодія», О. Черкас зазначає, що воно суттєво відрізняється від таких термінів, як «партнерство», яке є формою організації взаємовигідної діяльності суб'єктів на основі об'єднання ресурсів та спільного керування, та «співпраця», яка встановлюється через спільну практичну й духовну діяльність [11, с. 228]. Взаємодія – узгоджені за метою, завданням, місцем, часом та способом виконання завдань дії підрозділів для досягнення мети. На думку І. Литвина, основними принципами взаємодії виконавчих органів з органами місцевого самоврядування є: роздільність предметів відання залежно від юридично-правової природи органу публічного управління; взаємне делегування повноважень; фіксованість самостійності кожного з органів шляхом законодавчого закріплення; можливість судового врегулювання суперечок і розбіжностей, які виникають під час виконання повноважень [1, с. 10].

Взаємодію між органами державної влади та органами місцевого самоврядування можна визначити як спільну діяльність у межах встановленої законодавством компетенції з метою виконання покладених на них повноважень та здійснення контролю за дотриманням законності, прав і свобод людини і громадянина. До основних принципів взаємодії органів державної влади та органів місцевого самоврядування можна віднести: самостійність органів місцевого самоврядування у питаннях їх компетенції (принцип автономії); чітке розмежування повноважень (принцип юридичної визначеності та законності); співпраця при вирішенні питань, що належать до спільної компетенції (принцип координації); принцип децентралізації; принцип субсидіарності; принцип прозорості та підзвітності; взаємне делегування повноважень. Загалом принципи взаємодії органів державної влади і місцевого самоврядування діалектично пов'язані між собою і складають систему, тому мають втілюватися комплексно [7].

Законодавчо в Україні передбачено змішану систему територіальної організації влади, за якою управління на регіональному рівні здійснюється як органами місцевого самоврядування (обласними та районними радами), так і органами державної виконавчої влади (обласними та районними державними адміністраціями), що обумовлює необхідність координації їх діяльності [12, с. 188]. Тому виконавчі органи активно використовують різноманітні форми співробітництва, консультацій та інших координаційних дій з органами місцевого самоврядування з метою вироблення ефективніших механізмів для здійснення державної політики на регіональному рівні. До них відносяться: утворення спеціальних органів для реалізації спільних програм, проведення координаційних нарад та засідань, реалізація спільних дій з розподілом обов'язків між учасниками. Слід відмітити, що ключову роль у забезпеченні взаємодії з органами місцевого самоврядування відіграють місцеві державні адміністрації (п. 6 ч. 1 ст. 119 Конституції України). У процесі взаємодії органів державної влади та органів місцевого самоврядування виникає проблема узгодженості розподілу повноважень

[7, с. 19]. Зміст проблеми полягає у дублюванні функцій і повноважень між органами державної влади та місцевого самоврядування. Однією з причин є те, що, згідно з Конституцією, районні та обласні ради визначаються як органи місцевого самоврядування, які представляють спільні інтереси територіальних громад (ч. 4 ст. 140 Конституції України), проте без власних виконавчих органів. Внаслідок цього, свої виконавчі функції ради делегують відповідним МДА [13], що призводить до суперечностей у реалізації державної політики на місцях, а також створює можливості для зловживань або неефективного використання ресурсів. Цю проблему можна вирішити законодавчим закріпленням чіткого визначення повноважень місцевих органів або шляхом судового розгляду. Проблемою взаємодії органів державної влади та органів місцевого самоврядування також є недостатня міжвідомча координація. Вирішити її можливо шляхом створення постійних комісій для обговорення ключових питань, що стосуються розвитку регіонів; налагодження системи електронного документообігу; регулярних зустрічей представників центральної і місцевої влади.

Повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022 року зумовило трансформацію системи територіальної організації влади. Згідно із Законом України «Про правовий режим воєнного стану» [14], на базі державних адміністрацій були створені військові адміністрації (ВА) – тимчасові державні органи з елементами військової організації. ВА в областях та районах фактично набули статусу органів виконавчої влади «екстра»-реагування. Їхні повноваження частково дублюють функції МДА, але з акцентом на безпеку, оборону та цивільний захист. При цьому, на відміну від МДА, військові адміністрації мають розширені регуляторні права. ВА населених пунктів здійснюють повноваження, що зазвичай належать виконавчим органам рад, забезпечуючи безперервність управління в умовах, коли місцеві ради не виконують свої функції.

Незважаючи на законодавче врегулювання реалізації публічної влади в умовах воєнного стану, практика висвітлює низку деструктивних факторів: дублювання функцій рад та ВА через відсутність власних виконавчих органів у районних та обласних радах, різний рівень кваліфікації працівників у невеликих громадах порівняно з центральними структурами, ризики суперечностей між центральною владою (в особі ВА) та обраними керівниками громад (найбільш гостро проявилось на прикладі Києва).

У період воєнного стану виконавчі органи влади представлені військовими адміністраціями та військово-цивільними адміністраціями. Обидва види адміністрації є державними органами, сформованими відповідно до Указу Президента України, що тимчасово діють на території України з елементами військової організації управління для забезпечення правопорядку та безпеки під час дії воєнного стану. Поряд із цим існують відмінності у функціонуванні цих органів. Так, військові цивільні адміністрації функціонують на підставі Закону України «Про військово-цивільні адміністрації» від 03.02.2015 № 141- VIII [15]. Повноваження військово-цивільних адміністрацій населених пунктів, районних, обласних військово-цивільних адміністрацій припиняються в день відкриття першої сесії новообраної ради, а також згідно із Законом України «Про правовий режим воєнного стану» у випадку утворення відповідної військової адміністрації. У свою чергу на підставі ст. 4 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» на територіях, на яких запроваджено воєнний стан можуть утворюватися тимчасові державні органи – військові адміністрації. Верховна Рада України внесла зміни до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану», згідно з яким були утворені військові адміністрації населених пунктів у межах території територіальних громад, у яких сільські, селищні, міські ради та/або їхні виконавчі органи, та/або сільські, селищні, міські голови не здійснюють покладені на них Конституцією та законами України повноваження, а також в інших випадках, передбачених Законом. Указом Президента України «Про утворення військових адміністрацій» № 68/2022 від 24 лютого 2022 р. на всій території України утворено 25 військових адміністрацій [16]. Обласні та Київська МДА набули статусу відповідних військових адміністрацій, а голови цих державних адміністрацій – посади начальників військових адміністрацій. Аналогічно на базі районних державних адміністрацій було утворено відповідні районні військові адміністрації. Беручи до уваги необхідність оперативного реагування, Законом було розширено компетенцію сільських, селищних, міських голів на час дії воєнного стану та надано їм одноособові повноваження із прийняття життєво необхідних рішень.

Взаємодія ВА та ОМС в умовах воєнного стану базується на моделі цивільно-військового партнерства. ВА є тимчасовими державними органами, що утворюються для забезпечення конституційного ладу, оборони та громадської безпеки. ОМС продовжують здійснювати власні повноваження, тоді як ВА концентруються на делегованих повноваженнях виконавчої влади та завданнях оборонного характеру. Проте постає питання розмежування компетенцій у випадках, коли ВА та ОМС функціонують на одній території одночасно.

Впровадження військових адміністрацій (ВА) як тимчасових органів «екстра»-реагування дозволило забезпечити безперервність державної влади, але створило потребу в чіткому розмежуванні їхніх повноважень із повноваженнями ОМС для уникнення управлінського дуалізму та конфліктів компетенцій.

Аналіз чинного законодавства України дозволяє зробити висновок, що органи місцевого самоврядування не припиняють свою діяльність у зв'язку з введенням правового режиму воєнного стану. Закон України

№ 389-VIII визначає випадки та правові умови створення військових адміністрацій [14]. Однак їх утворення не завжди й не автоматично тягне за собою припинення діяльності органів місцевого самоврядування; таке припинення є винятком, а не правилом. Водночас закон містить окремі положення, які регулюють правові основи взаємодії військових адміністрацій з органами місцевого самоврядування. На період воєнного стану Закон України № 389-VIII тимчасово передає військовим адміністраціям окремі повноваження інститутів місцевого самоврядування та місцевих державних адміністрацій. Із запровадженням воєнного стану Верховна Рада України ухвалила законодавчі акти, що посилили роль військових адміністрацій за рахунок обмеження компетенцій органів місцевого самоврядування. Так, повноваження органів місцевого самоврядування передаються начальникам військових адміністрацій, що призводить до надмірної централізації влади та згорання місцевого самоврядування. Недостатньо врегульованою залишається взаємодія органів місцевого самоврядування з військовими адміністраціями, військовим командуванням та керівництвом силових структур у сфері організації територіальної оборони, протидії тероризму, а також виконання спільних завдань у кризових ситуаціях. Закон України № 389-VIII містить перелік інституцій, діяльність яких у період воєнного стану не може бути припинена, проте органи місцевого самоврядування до нього не включено (ч. 1. ст. 10). Водночас аналіз положень цього Закону свідчить про наявність окремих норм, які забороняють припинення функціонування органів місцевого самоврядування, гарантують їм існування та визначають правові засади взаємодії з військовими адміністраціями. До таких норм можна віднести: Преамбулу Закону України № 389-VIII, відповідно до якої цей Закон визначає правові засади діяльності органів державної влади, військового командування, військових адміністрацій, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій у воєнний стан.

Указ Президента України про введення воєнного стану [17] містить завдання військового командування, військових адміністрацій, органів державної влади та місцевого самоврядування щодо впровадження та реалізації заходів правового режиму воєнного стану. Згідно з частиною 2 статті 9 Закону України № 389-VIII, у воєнний стан Кабінет Міністрів України, інші органи державної влади, військове командування, військові адміністрації, ВР АПК, РМ АПК, органи місцевого самоврядування здійснюють повноваження, надані Конституцією України, цим та іншими законами. Військові адміністрації населених пунктів на відповідній території здійснюють повноваження з взаємодії з органами державної влади, силами оборони й безпеки, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами й організаціями (ч. 2 ст. 15 Закону України № 389-VIII). Військові адміністрації населених пунктів здійснюють делеговані повноваження органів виконавчої влади, надані органам місцевого самоврядування законами України (ч. 2 ст. 15 Закону України № 389-VIII).

Особливої актуальності в умовах воєнного стану набуло питання спроможності територіальних громад, тому пріоритетом є визначення першочергових завдань для органів місцевого самоврядування, аби, з одного боку, максимально використати ресурсний потенціал територій для ефективного публічного адміністрування, а з іншого – координувати діяльність усіх владних інституцій для своєчасного задоволення потреб фронту та відновлення економіки. Закон України від 12 травня 2022 року № 2259-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану» [18] суттєво розширив положення Закону України № 389-VIII в частині взаємодії військових адміністрацій з органами місцевого самоврядування як суб'єктами публічного адміністрування в умовах воєнного стану, закріпивши засади нового правового регулювання. Водночас законодавство не містить правових засад відповідальності військових адміністрацій перед територіальною громадою, адже начальники військових адміністрацій при здійсненні повноважень несуть відповідальність перед Президентом України та Кабінетом Міністрів України, що впливає на ефективність взаємодії з органами місцевого самоврядування.

Висновки. Взаємодію органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування можна визначити як спільну діяльність у межах встановленої законодавством компетенції з метою виконання покладених на них повноважень та здійснення контролю за дотриманням законності, прав і свобод людини і громадянина. Перемога у війні та подальша відбудова країни залежать у тому числі і від здатності держави зберегти демократичні засади взаємодії органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, адаптувавши їх до вимог безпеки.

Література:

1. Литвин І. І. Характер і види взаємодії місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2007. № 4. С. 9–12.
2. Дулгер В. В. Військові адміністрації як тимчасові державні органи з елементами військової організації управління у складі сектору безпеки й оборони України. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2018. Вип. 4. Ч. 2. С. 33–37.

3. Захарченко А. М. Повноваження військових адміністрацій у сфері забезпечення громадської безпеки і порядку. *Правовий часопис Донбасу*. 2024. № 1(4). С. 78–84. DOI: <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2022-81-4-1-78-84>
4. Іваненко В. С., Курепін В. М. Місцеві органи влади в умовах воєнного стану: повноваження та співпраця військових адміністрацій з органами місцевого самоврядування. *Правові засади організації та здійснення публічної влади : матеріали наукового заходу*. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2022. С. 148–149.
5. Баймуратов М. О., Кофман Б. Я. Мілітарний конституціоналізм: до питання про ставлення, розуміння і оформлення профільної феноменології через локальну демократію. *Конституціоналізм в умовах війни : збірник матеріалів*. Львів, 2022. С. 61–70.
6. Чепель О. Військові адміністрації та військово-цивільні адміністрації України: що в них спільного та відмінного в умовах воєнного стану? URL: <https://law.chnu.edu.ua/viiskovi-administratsii-ta-viiskovo-tsyvilni-administratsii/> (дата звернення: 24.03.2026).
7. Міщук І. В. Взаємодія органів місцевого самоврядування з органами державної влади. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2023. № 61. С. 18-21. DOI: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2023.61.4>
8. Zafir F. Civil military relations in crisis management. *Revista Academiei Fortelor Terestre*. 2012. Vol. 17, Issue 4(68). P. 380–385. URL: https://www.armyacademy.ro/cercetare/rev4_2012.pdf (дата звернення: 24.03.2026)
9. Demir C. K. Professionalization, local military context, and reconstruction of the army in Afghanistan. *All Azimuth: A Journal of Foreign Policy and Peace*. 2021. Vol. 10, Issue 1. P. 81–97. DOI: <https://doi.org/10.20991/allazimuth.707703>
10. Perez C. Tactical jus ad bellum: The practice and ethics of military designations of friend and foe. *Journal of Military Ethics*. 2021. Vol. 20, Issue 3–4. P. 217–236. DOI: <https://doi.org/10.1080/15027570.2021.2016454>
11. Черкас О. Г. Взаємодія Верховної Ради України з місцевими радами: інформаційно-комунікаційний аспект. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2020. № 2(25). С. 226–232. DOI: <https://doi.org/10.32836/2310-9653-2020-2.39>
12. Челомбитко Л. В. Правові основи взаємодії державної влади та місцевого самоврядування в Україні. *Актуальні проблеми державного будівництва та місцевого самоврядування в контексті конституційної модернізації*. Харків, 2016. С. 187–190. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/11523/1/Chelombitko.pdf> (дата звернення: 24.03.2026).
13. Про місцеві державні адміністрації : Закон України від 09.04.1999 № 586-XIV. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text> (дата звернення: 24.03.2026).
14. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 24.03.2026).
15. Про військово-цивільні адміністрації : Закон України від 03.02.2015 № 141-VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/141-19#Text> (дата звернення: 24.03.2026).
16. Про утворення військових адміністрацій : Указ Президента України від 24.02.2022 № 68/2022. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2022#Text> (дата звернення: 24.03.2026).
17. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 26.11.2018 № 393/2018. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/2018#Text> (дата звернення: 24.03.2026).
18. Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану : Закон України від 12.05.2022 № 2259-IX. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2259-20#Text> (дата звернення: 24.03.2026).

References:

1. Lytvyn, I. I. (2007). Kharakter i vydy vzaiemodii mistsevykh orhaniv vykonavchoi vlady ta orhaniv mistsevoho samovriaduvannia [The nature and types of interaction between local executive authorities and local self-government bodies]. *Pivdennoukrainskyi pravnychi chasopys*, (4), 9–12. [in Ukrainian].
2. Dulher, V. V. (2018). Viiskovi administratsii yak tymchasovi derzhavni orhany z elementamy viiskovoi orhanizatsii upravlinnia u skladi sektoru bezpeky u oborony Ukrainy [Military administrations as temporary state bodies with elements of military management organization within the security and defense sector of Ukraine]. *Pivdennoukrainskyi pravnychi chasopys*, 4(2), 33–37. [in Ukrainian].

3. Zakharchenko, A. M. (2024). Povnovazhennia viiskovykh administratsii u sferi zabezpechennia hromadskoi bezpeky i poriadku [Powers of military administrations in the field of ensuring public security and order]. *Pravovyi chasopys Donbasu*, 1(4), 78–84. DOI: <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2022-81-4-1-78-84> [in Ukrainian].
4. Ivanenko, V. S., & Kurepin, V. M. (2022). Mistsevi orhany vlady v umovakh voiennoho stanu: povnovazhennia ta spivpratsia viiskovykh administratsii z orhanamy mistsevoho samovriaduvannia [Local authorities under martial law: powers and cooperation of military administrations with local governments]. In *Pravovi zasady orhanizatsii ta zdiisnennia publichnoi vlady*, 148–149. Khmelnytskyi. [in Ukrainian].
5. Baimuratov, M. O., & Kofman, B. Ya. (2022). Militaryni konstytutsionalizm: do pytannia pro stavlennia, rozuminnia i oformlennia profilnoi fenomenolohii cherez lokalnu demokratiiu [Military constitutionalism: to the question of attitude, understanding and design of profile phenomenology through local democracy]. In *Konstytutsionalizm v umovakh viiny*. Lviv. [in Ukrainian].
6. Chepel, O. Viiskovi administratsii ta viiskovo-tsyvilni administratsii Ukrainy: sheho v nykh spilnogo ta vidminnogo v umovakh voiennoho stanu? [Military administrations and military-civilian administrations of Ukraine: what do they have in common and what are their differences under martial law?]. Retrieved March 24, 2026, from <https://law.chnu.edu.ua/viiskovi-administratsii-ta-viiskovotsyvilni-administratsii/> [in Ukrainian].
7. Mishchuk, I. V. (2023). Vzaiemodiia orhaniv mistsevoho samovriaduvannia z orhanamy derzhavnoi vlady [Interaction of local governments with state authorities]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya: Yurysprudentsiia*, (61), 18–21. DOI: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2023.61.4> [in Ukrainian].
8. Zafir, F. (2012). Civil military relations in crisis management II. *Revista Academiei Fortelor Terestre*, 17(4), 380–385. Retrieved from https://www.armyacademy.ro/cercetare/rev4_2012.pdf.
9. Demir, C. K. (2021). Professionalization, local military context, and reconstruction of the army in Afghanistan. *All Azimuth: A Journal of Foreign Policy and Peace*, 10(1), 81–97. DOI: <https://doi.org/10.20991/allazimuth.707703>.
10. Perez, C. (2021). Tactical jus ad bellum: The practice and ethics of military designations of friend and foe. *Journal of Military Ethics*, 20(3–4), 217–236. DOI: <https://doi.org/10.1080/15027570.2021.2016454>.
11. Cherkas, O. H. (2020). Vzaiemodiia Verkhovnoi Rady Ukrainy z mistsevymy radamy: informatsiino-komunikatsiinyi aspekt [Interaction of the Verkhovna Rada of Ukraine with local councils: information and communication aspect]. *Public administration and customs administration*, 2(25), 226–232. DOI: <https://doi.org/10.32836/2310-9653-2020-2.39> [in Ukrainian].
12. Chelombitko, L. V. (2016). Pravovi osnovy vzaiemodii derzhavnoi vlady ta mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini [Legal basis for the interaction of state authorities and local self-government in Ukraine]. In *Aktualni problemy derzhavnoho budivnytstva ta mistsevoho samovriaduvannia v konteksti konstytutsiinoi modernizatsii* (187–190). Kharkiv. Retrieved from <https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/11523/1/Chelombitko.pdf> [in Ukrainian].
13. Zakon Ukrainy “Pro mistsevi derzhavni administratsii” [The Law of Ukraine “On local state administrations”] (1999, April 09). *Verkhovna Rada of Ukraine. Legislation of Ukraine*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text> [in Ukrainian].
14. Zakon Ukrainy “Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu” [The Law of Ukraine “On the legal regime of martial law”] (2015 May 12) *Verkhovna Rada of Ukraine. Legislation of Ukraine*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> [in Ukrainian].
15. Zakon Ukrainy “Pro viiskovo-tsyvilni administratsii” [The Law of Ukraine “On the military-civilian administrations”] (2015 February 3) *Verkhovna Rada of Ukraine. Legislation of Ukraine*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/141-19#Text> [in Ukrainian].
16. Ukaz Prezydenta Ukrainy “Pro utvorennia viiskovykh administratsii” [The Law of Ukraine “On the formation of military administrations”] (2022 February 24). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2022#Text> [in Ukrainian].
17. Ukaz Prezydenta Ukrainy “Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini” [The Law of Ukraine “On the introduction of martial law in Ukraine”] (2018 November 26). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/2018#Text> [in Ukrainian].
18. Verkhovna Rada Ukrainy “Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo funktsionuvannia derzhavnoi sluzhby ta mistsevoho samovriaduvannia u period dii voiennoho stanu” [The Law of Ukraine “On Amendments to Certain Laws of Ukraine Regarding the Functioning of the Civil Service and Local Self-Government During the Period of Martial Law”] (2022 May 12). *Verkhovna Rada of Ukraine. Legislation of Ukraine*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2259-20#Text> [in Ukrainian].

УДК 343.16

DOI [https://doi.org/10.32782/2304-1587/2026-28-1\(42\)-13](https://doi.org/10.32782/2304-1587/2026-28-1(42)-13)

ПРОКУРОР ЯК ГАРАНТ ЗАКОННОСТІ ТА ПРАВ ЛЮДИНИ У ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ

Тарасюк Сергій Миколайович,
доктор філософії у галузі права,
керуючий партнер АО «Тарасюк і Партнери»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1165-5398>

У статті досліджено процесуальне керівництво прокурора як форму реалізації нагляду за дотриманням законів під час досудового розслідування. Обґрунтовано, що сучасна модель участі прокурора у кримінальному провадженні передбачає поєднання наглядової та організаційно-розпорядчої діяльності, які здійснюються виключно процесуальними засобами. Встановлено, що процесуальне керівництво спрямоване на забезпечення законності дії органів досудового розслідування, а також на дотримання прав і свобод учасників кримінального провадження. При цьому діяльність прокурора має безперервний характер і охоплює всі етапи досудового розслідування.

Розкрито зміст повноважень прокурора, зокрема щодо надання письмових вказівок, скасування незаконних та необґрунтованих рішень слідчого, погодження клопотань про застосування заходів процесуального примусу та звернення до слідчого судді. Обґрунтовано, що реалізація зазначених повноважень забезпечує перевірку обґрунтованості процесуальних рішень, наявності достатніх доказів і відповідності втручання у права особи принципу пропорційності. Особливу увагу приділено ролі прокурора у процедурі ініціювання заходів процесуального примусу, де його погодження виступає необхідною процесуальною передумовою звернення до суду. Водночас таке погодження має передбачати не формальне схвалення, а змістовну оцінку підстав і доцільності відповідного процесуального рішення.

Доведено, що діяльність прокурора не обмежується етапом погодження процесуальних документів, а охоплює також контроль за законністю виконання судових рішень та дотриманням прав особи під час фактичної реалізації заходів процесуального примусу. Встановлено, що прокурор забезпечує як попередню, так і подальшу перевірку законності обмеження прав і свобод людини. Зроблено висновок, що ефективність процесуального керівництва визначається не формальним погодженням процесуальних рішень, а повнотою та обґрунтованістю їх перевірки, що має вирішальне значення для забезпечення законності досудового розслідування.

Ключові слова: процесуальне керівництво, прокурор, досудове розслідування, нагляд за дотриманням законів, права людини, заходи процесуального примусу, законність, кримінальне провадження.

Tarasiuk Sergii. The prosecutor as guarantor of the legality and human rights in preliminary investigations

This article examines the prosecutor's procedural guidance as a means of ensuring compliance with the law during the pre-trial investigation. It is argued that the current model of the prosecutor's participation in criminal proceedings involves a combination of supervisory and organisational-administrative activities, which are carried out exclusively through procedural means. It is established that procedural supervision is aimed at ensuring the legality of the actions of pre-trial investigation authorities, as well as at protecting the rights and freedoms of participants in criminal proceedings. At the same time, the prosecutor's activities are continuous in nature and cover all stages of the pre-trial investigation.

The content of the prosecutor's powers is revealed, in particular regarding the issuance of written instructions, the overturning of unlawful and unfounded decisions by the investigator, the approval of applications for the application of procedural coercive measures, and appeals to the investigating judge. It is argued that the exercise of these powers ensures that procedural decisions are reviewed for their validity, that there is sufficient evidence, and that any interference with a person's rights complies with the principle of proportionality. Particular attention is paid to the role of the prosecutor in the procedure for initiating measures of procedural coercion, where the prosecutor's approval is a necessary procedural prerequisite for applying to the court. At the same time, such approval must entail not merely a formal endorsement, but a substantive assessment of the grounds and appropriateness of the relevant procedural decision.

It has been established that the prosecutor's role is not limited to the stage of approving procedural documents, but also encompasses monitoring the lawfulness of the enforcement of court decisions and the observance of individual rights during the actual implementation of procedural coercive measures. It has been established that the prosecutor ensures both preliminary and subsequent verification of the legality of restrictions on human rights and freedoms. It has been concluded that the effectiveness of procedural supervision is determined not by the formal approval of procedural decisions, but by the thoroughness and soundness of their verification, which is of decisive importance for ensuring the legality of the pre-trial investigation.

Key words: procedural control, prosecutor, pre-trial investigation, supervision of compliance with the law, human rights, coercive measures, legality, criminal proceedings.

Вступ. Стадія досудового розслідування пов'язана із прийняттям значної кількості процесуальних рішень, які можуть істотно впливати на реалізацію прав і свобод людини. У цих умовах особливого значення набуває діяльність прокурора, який відповідно до кримінального процесуального законодавства України здійснює нагляд за додержанням законів у формі процесуального керівництва. Така модель передбачає, що забезпечення законності не є зовнішнім контролем, а реалізується безпосередньо в межах процесуальної діяльності шляхом використання передбачених законом повноважень.

Особливість процесуального керівництва полягає у його комплексному характері, що поєднує організаційні, контрольні та правозахисні елементи. Прокурор, не підміняючи слідчого чи слідчого суддю, здійснює перевірку обґрунтованості процесуальних рішень, погоджує клопотання про застосування заходів процесуального примусу, скасовує незаконні постанови та реагує на порушення вимог кримінального процесуального закону. При цьому саме на стадії досудового розслідування закладаються передумови допустимості доказів і законності подальшого судового розгляду, що зумовлює необхідність належного процесуального впливу з боку прокурора.

Водночас на практиці реалізація повноважень прокурора не завжди супроводжується належною змістовною перевіркою процесуальних рішень, що знижує ефективність забезпечення прав людини. Це зумовлює необхідність наукового аналізу процесуального керівництва як форми нагляду, визначення його змісту, меж та ролі у забезпеченні законності під час досудового розслідування.

Матеріали та методи. Матеріалом дослідження є положення кримінального процесуального законодавства України, зокрема норми, що регулюють повноваження прокурора у межах здійснення процесуального керівництва, а також нормативні акти, що визначають стандарти діяльності прокурора у сфері забезпечення прав людини. Крім того, використано наукові праці вітчизняних дослідників, присвячені проблематиці прокурорського нагляду, процесуального керівництва та забезпечення прав і свобод людини у кримінальному провадженні, а також узагальнені дані практики діяльності органів прокуратури.

Методологічну основу дослідження становить сукупність загальнонаукових і спеціально-юридичних методів. Діалектичний метод застосовано для з'ясування сутності процесуального керівництва та його ролі у кримінальному провадженні. Системно-структурний метод використано для визначення місця діяльності прокурора у системі забезпечення законності на стадії досудового розслідування. Формально-юридичний метод дозволив проаналізувати норми кримінального процесуального законодавства, що регулюють повноваження прокурора. Логіко-юридичний метод застосовано для узагальнення наукових підходів і формулювання висновків щодо змісту та значення процесуального керівництва. Метод узагальнення використано для формування підсумкових положень дослідження.

Метою статті є дослідження процесуального керівництва прокурора як форми реалізації нагляду за додержанням законів на стадії досудового розслідування, а також визначення його значення у забезпеченні прав і свобод людини під час застосування заходів процесуального примусу.

Результати. Відповідно до ч. 2 ст. 36 КПК України прокурор здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва. Дана норма визначає сучасну модель участі прокурора в кримінальному провадженні, за якої наглядова функція не являє собою зовнішній чи позапроцесуальний контроль, а реалізується безпосередньо в межах процесуальної діяльності. Таким чином, законодавець закріпив норму, згідно з якою забезпечення законності інтегроване в сам механізм досудового розслідування та здійснюється завдяки передбаченим КПК України процесуальним повноваженням прокурора.

Крім того, прокурор є не лише суб'єктом, який підтримує обвинувачення в суді, а й відповідає за якість та ефективність досудового розслідування. З цього приводу Г. А. Ніколайчук зауважив, що сформована в Україні нормативна модель прокурорської діяльності передбачає забезпечення охорони прав і законних інтересів учасників кримінального провадження, а також додержання законності слідчими та оперативними підрозділами. Надання прокурору широкого кола процесуальних повноважень дозволяє не лише формувати обвинувачення, а й запобігати порушенням прав людини під час досудового розслідування [1, с. 6].

Принциповим також є той факт, що нормами КПК України не розмежовуються функції нагляду і процесуального керівництва, вони здійснюються паралельно, тобто перевірка законності реалізується виключно процесуальними засобами, шляхом прийняття рішень, надання письмових вказівок, погодження клопотань, скасування незаконних постанов без застосування адміністративного чи відомчого впливу.

Чимало науковців також убачають сенс у комплексному характері процесуального керівництва. Зокрема, Ю. В. Бубир, вважає його формою нагляду, що одночасно забезпечує належне розслідування кримінального правопорушення та гарантує права і законні інтереси учасників провадження [2, с. 43]. М. О. Бібікова також обґрунтовує ефективність існування процесуального керівництва у вигляді наглядових та організаційно-розпорядчих повноважень, що спрямовуються на забезпечення законності обвинувачення та захист прав учасників процесу [3, с. 4]. І. І. Шульган підкреслює його багатоетапний характер та спрямованість на

ефективну організацію розслідування з використанням передбачених законом владних інструментів [4, с. 69]. Н. М. Колот зазначає щодо превентивного значення цієї діяльності, розглядаючи постійний контроль за процесуальними рішеннями як засіб запобігання зловживанням з боку органів досудового розслідування [5, с. 721]. Зазначені позиції науковців збігаються в тому, що процесуальне керівництво має водночас організаційну, контрольну та гарантійну спрямованість.

Доречно зауважити, що межі процесуального керівництва прокурором визначаються сукупністю об'єктивних критеріїв. По-перше, вони зумовлені предметом конкретного кримінального провадження та завданнями досудового розслідування. По-друге, їх формування відбувається на підставі засад кримінального провадження, зокрема законності, забезпечення права на захист і пропорційності втручання в права особи. По-третє, ці межі обумовлені чітким розподілом процесуальних повноважень між прокурором, слідчим і слідчим суддею. Прокурор не виконує повноважень слідчого, але має право оцінювати його процесуальні дії, їх необхідність і відповідність закону; він не виконує функцій судового контролю, але забезпечує попередню перевірку обґрунтованості звернення до суду. Таким чином, втручання прокурора обмежене процесуальними рамками та спрямоване на досягнення балансу між ефективністю розслідування і дотриманням прав учасників провадження.

Норми ч. 2 ст. 36 КПК України конкретизують сутність процесуального керівництва за допомогою чітко визначених процесуальних інструментів. Прокурор наділений правом надавати письмові вказівки слідчому (п. 4), скасовувати незаконні та необґрунтовані постанови (п. 7), ініціювати перед керівником органу досудового розслідування питання про відсторонення слідчого в разі неефективного розслідування (п. 8), погоджувати або відмовляти в погодженні клопотань до слідчого судді чи самостійно звертатися з такими клопотаннями (п. 10), а також здійснювати інші передбачені законом повноваження. Сукупність даних процесуальних можливостей створює внутрішній механізм забезпечення законності, що функціонує саме під час досудового розслідування.

Практична значущість зазначених повноважень доводиться результатами діяльності органів прокуратури. На думку В. Ключкова, ефективність діяльності прокуратури вимірюється досягненням стану захищеності інтересів людини, суспільства та держави, що виявляється у своєчасному запобіганні порушенням [6, с. 263]. Згідно зі статистичними даними, у 2025 р. завдяки прокурорському втручанням скасовано 39 999 незаконних та необґрунтованих постанов слідчих і дізнавачів, надано 193 854 письмові вказівки, забезпечено участь у 12 846 розглядах слідчим суддею клопотань щодо застосування ЗЗКП (крім запобіжних заходів) та у 8 098 розглядах клопотань щодо проведення обшуку. Окрім того, у межах здійснення нагляду за додержанням законів у разі застосування заходів, пов'язаних з обмеженням особистої свободи, було опрацьовано 3 905 документів прокурорського реагування; задоволено 1066 звернень, спрямованих на поновлення конституційних прав громадян під час досудового розслідування; ужито заходів реагування за 101 зверненням у провадженнях щодо катувань та неналежного поведіння з боку представників держави і працівників правоохоронних органів, а також розглянуто 27 240 інших звернень учасників кримінального провадження [7].

Зазначені вище показники доводять, що процесуальне керівництво не зводиться до декларативного характеру, а має реальний практичний зміст. Воно спрямовується на своєчасне виявлення порушень вимог кримінального процесуального закону та їх усунення ще на стадії проведення досудового розслідування. Реалізуючи повноваження щодо скасування незаконних рішень, надання обов'язкових письмових вказівок і перевірку обґрунтованості процесуальних дій, прокурор істотно знижує ймовірність використання недопустимих доказів, запобігає безпідставному обмеженню прав особи та мінімізує ризики виникнення процесуальних підстав для подальшого скасування судових рішень.

З огляду на викладене, доцільно звернути увагу на принципову норму, що поряд із здійсненням процесуального керівництва як форми нагляду, самостійним функціональним призначенням прокурора на стадії досудового розслідування є забезпечення захисту прав і законних інтересів учасників кримінального провадження. Даний обов'язок має системний характер та закріплюється ст. 1 Закону України «Про прокуратуру», у якій визначено захист прав і свобод людини одним з ключових завдань прокуратури. Водночас ст. 2 КПК України прямо відносить охорону прав, свобод і законних інтересів учасників провадження до основних завдань кримінального провадження.

Вищезазначене дозволяє стверджувати, що процесуальне керівництво та правозахисна функція прокурора не існують як паралельні напрями діяльності, а являють собою взаємопов'язані елементи єдиного гарантійного механізму. Реалізуючи свої процесуальні повноваження, прокурор забезпечує не лише ефективність кримінального переслідування, а й правову допустимість втручання в конституційні права особи, у зв'язку з чим його діяльність набуває характеру внутрішнього інституційного гаранта законності в межах кримінального провадження.

Розглянемо декілька наукових підходів, які відображають роль прокурора на досудовому розслідуванні не лише як процесуально-організаційну, а передусім як правозахисну. Зокрема, М. О. Бібікова на стадії

досудового розслідування визначає прокурора як гаранта додержання законності та прав людини [3, с. 2]. М. Колос і Л. Стрельбіцька на цій стадії прокурора визначають гарантом об'єктивності та змагальності в кримінальному процесі [8, с. 273]. І. В. Рогатюк вважає, що прокурор виконує свою функцію *ex-officio* від імені та в інтересах держави, реалізуючи її конституційний обов'язок утверджувати і забезпечувати права та свободи людини [9, с. 22].

Особливого значення дана гарантійна функція набуває у сфері застосування заходів процесуального примусу, оскільки ці заходи безпосередньо пов'язані з втручанням у сферу основоположних прав і свобод особи. У зв'язку з цим на прокурора покладається обов'язок здійснювати як превентивний, так і наступний контроль за законністю відповідних рішень. Зокрема, йдеться про перевірку відповідності клопотань вимогам кримінального процесуального закону, наявності належних і достатніх підстав для їх ініціювання, а також співмірності втручання в права та свободи особи із завданнями кримінального провадження. Прокурор шляхом погодження процесуальних документів, реагування на виявлені порушення та скасування незаконних актів фактично окреслює допустимі межі державного примусу в кожному конкретному провадженні.

Загалом діяльність прокурора об'єктивно підвищує значення внутрішніх стандартів прокурорської роботи як інструменту уніфікації правозастосовної практики. Так, наказом Генерального прокурора від 24 квітня 2024 р. № 84 «Про затвердження Стандартів діяльності прокурорів у сфері захисту інвестицій під час досудового розслідування» визначено орієнтири щодо недопущення безпідставного кримінального переслідування, забезпечення обґрунтованості та законності проведення обшуку, накладення арешту на майно, зберігання речових доказів і застосування ЗЗКП. У цьому контексті відповідні стандарти конкретизують зміст наглядової функції, надаючи їй чіткі критерії оцінки законності процесуальних рішень. Зокрема, з метою забезпечення права на свободу та особисту недоторканність, прокурор має перевіряти наявність законних підстав для затримання чи іншого обмеження особистої свободи, повноваження службової особи, яка здійснила затримання, дотримання встановленого порядку і строків, роз'яснення затриманому його прав та забезпечення їх реалізації. Крім того, прокурор повинен перевірити наявність і повноту протоколу затримання, своєчасність його складання, виконання обов'язків щодо доставлення особи до підрозділу органу досудового розслідування, інформування близьких осіб та забезпечення права на захист [10]. Вважаємо, що зазначена вище перевірка спрямована не лише на формальне додержання процедури, а й на реальне запобігання безпідставному або непропорційному втручанням у конституційні права і свободи особи.

Додаткові функції гарантійної діяльності прокурора визначено наказом Генерального прокурора від 29 грудня 2021 р. № 400 «Про організацію діяльності прокурорів з протидії порушенням прав людини у правоохоронній та пенітенціарній сферах». У даному нормативно-правовому акті акцентується увага на необхідності належного реагування на випадки смерті осіб під час їх затримання або перебування в місцях несвободи, протидії катуванням та іншим формам неналежного поведіння, а також забезпечення законності та обґрунтованості обмеження права на свободу та особисту недоторканність (п.п. 2.1–2.3) [11]. Таким чином, гарантійна функція прокурора не обмежується лише ухваленням процесуальних рішень, а охоплює також контроль за реальними умовами їх реалізації.

Доречно зауважити щодо гарантійної ролі прокурора в процедурі звернення до слідчого судді з клопотаннями про застосування заходів процесуального примусу. Саме на цьому етапі внутрішній інституційний контроль набуває значення процесуальної передумови здійснення судового контролю.

У більшості випадків ініціювання застосування заходів процесуального примусу є можливим лише за умов погодження з прокурором або за його безпосередньої ініціативи. Йдеться, зокрема, про клопотання щодо проведення обшуку, здійснення приводу, тимчасового обмеження в користуванні спеціальним правом та продовження його строку, відсторонення від посади, накладення арешту на майно, застосування, зміни та продовження строків запобіжних заходів, надання дозволу на затримання з метою приводу, направлення особи до медичного закладу для проведення стаціонарної психіатричної експертизи тощо. Зазначене доводить, що саме прокурор здійснює попередню правову оцінку достатності фактичних і юридичних підстав для звернення до суду. Разом з тим його погодження не повинно бути формальним, а має передбачати повноцінну перевірку обґрунтованості клопотання, відповідності його змісту вимогам закону та співмірності пропонованого втручання в права і свободи особи.

Водночас навіть ухвалення слідчим суддею рішення щодо дозволу на застосування заходу примусу не передбачає припинення прокурором своїх повноважень. На прокурора покладається обов'язок забезпечити законність подальшого виконання судового рішення уповноваженими службовими особами. Це стосується не лише дотримання порядку проведення обшуку чи реалізації арешту майна, а й додержання прав особи в разі застосування запобіжного заходу чи інших обмежень. Отже, його участь не вичерпується етапом погодження клопотання, а передбачає також контроль за фактичним виконанням заходу процесуального примусу.

Важливо зауважити, що будь-який вплив прокурора реалізується виключно у формах та межах, визначених законом, що гарантує правову визначеність, передбачуваність і відповідність його дій засаді законності.

Таким чином, процесуальне керівництво в частині застосування заходів процесуального примусу набуває ознак внутрішнього інституційного механізму, який є попереднім етапом до судового контролю, супроводжує його та забезпечує належне виконання прийнятих судових рішень.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що сутність процесуального керівництва прокурора під час досудового розслідування не обмежується здійсненням наглядової функції у традиційному розумінні, а проявляється у постійній залученості в процес прийняття та реалізації процесуальних рішень. У цьому контексті доцільно звернути увагу на те, що діяльність прокурора фактично інтегрована у саму логіку досудового розслідування, зокрема вона спрямована не лише на фіксацію порушень, а передусім на їх попередження, коригування процесуальних дій та забезпечення належного балансу між інтересами кримінального переслідування і правами людини. Саме через таку безперервну участь прокурор забезпечує перевірку обґрунтованості рішень, достатності доказів та відповідності втручання у права особи вимогам пропорційності.

Водночас, як убачається, найбільш концентровано гарантійна функція прокурора проявляється у сфері застосування заходів процесуального примусу. Зокрема, погодження відповідних клопотань слід розглядати не як формальний процесуальний етап, а як ключовий момент попередньої правової оцінки, у межах якої визначається допустимість подальшого звернення до суду. Разом з тим, важливо підкреслити, що на цьому етапі участь прокурора не завершується, а навпаки логічно продовжується у контролі за виконанням судових рішень та фактичним дотриманням прав особи під час реалізації заходів примусу. У цьому зв'язку ефективність процесуального керівництва доцільно оцінювати не за формальними показниками здійснення повноважень, а через їх змістовне наповнення, а саме глибину перевірки, послідовність реагування та здатність реально впливати на практику застосування кримінального процесуального законодавства. Саме за таких умов діяльність прокурора набуває значення внутрішнього інституційного механізму забезпечення законності, який функціонує не декларативно, а в реальному процесуальному вимірі.

Література:

1. Ніколайчук Г. А. Повноваження прокурора та їх реалізація у судовому провадженні : дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2019. 262 с.
2. Бубир Ю. В. Система гарантій прав підозрюваного під час застосування запобіжних заходів. *Форум права*. 2013. № 4. С. 40–46.
3. Бібікова М. О. Роль прокурора у забезпеченні швидкого, всебічного та об'єктивного досудового розслідування через процесуальне керівництво. *Академічні візії*. 2024. Вип. 33. С. 1–8. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13838498>.
4. Шульган І. І. Прокурор в кримінальному процесі : дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2020. 238 с.
5. Колот Н. М. Забезпечення прокурором законності під час закінчення досудового розслідування у формі звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 1. С. 719–724. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.01.120>.
6. Ключков В. Організація і процесуальне керівництво прокурором досудовим розслідуванням. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 3. С. 260–267. DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.3.43>.
7. Звіт про роботу органів прокуратури за 2025 рік. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-robotu-organiv-prokuraturi-2>
8. Колос М., Стрельбіцька Л. Статус прокурора на стадії досудового розслідування в контексті засади змагальності кримінального провадження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. Вип. 88, ч. 3. С. 269–276. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.3.40>.
9. Рогатюк І. В. Теоретичні, правові та праксеологічні основи кримінальної процесуальної діяльності прокурора у досудовому розслідуванні : дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2018. 604 с.
10. Про затвердження Стандартів діяльності прокурорів у сфері захисту інвестицій під час досудового розслідування : наказ Генерального прокурора від 24.04.2024 № 84. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0084905-24#Text>.
11. Про організацію діяльності прокурорів з протидії порушенням прав людини у правоохоронній та пенітенціарній сферах : наказ Офісу Генерального прокурора від 29.12.2021 № 400 (зі змінами). URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/nakazi-generalnogo-prokurora-z-osnovnih-napryamiv-prokurorskoyi-diyalnosti>.

References:

1. Nikolaichuk H. A. (2019). Povnoazhennia prokurora ta yikh realizatsiia u sudovomu provadzhenni [Powers of the prosecutor and their implementation in court proceedings]: dys. ... kand. yuryd. nauk. Lviv, 262 p. [in Ukrainian].

2. Bubyr Yu. V. (2013). Systema harantii prav pidozriuvanoho pid chas zastosuvannya zapobizhnykh zakhodiv [System of guarantees of the suspect's rights during the application of preventive measures]. *Forum prava*, № 4, P. 40–46. [in Ukrainian].
3. Bibikova M. O. (2024). Rol prokurora u zabezpechenni shvydkoho, vsebichnoho ta obiektyvnoho dosudovoho rozsliduvannya cherez protsesualne kerivnytstvo [The role of the prosecutor in ensuring prompt, comprehensive and objective pre-trial investigation through procedural guidance]. *Akademichni vizii*, Iss. 33, P. 1–8. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13838498>. [in Ukrainian].
4. Shulhan I. I. (2020). Prokuror v kryminalnomu protsesi [Prosecutor in criminal proceedings]: dys. ... kand. yuryd. nauk. Lviv, 238 p. [in Ukrainian].
5. Kolot N. M. (2025). Zabezpechennia prokurorom zakonnosti pid chas zakinchennia dosudovoho rozsliduvannya u formi zvernennia do sudu z klopotanniam pro zvilnennia osoby vid kryminalnoi vidpovidalnosti [Ensuring legality by the prosecutor at the completion of pre-trial investigation in the form of applying to court with a motion for exemption from criminal liability]. *Analychno-porivnialne pravoznavstvo*, № 1, P. 719–724. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.01.120>. [in Ukrainian].
6. Klochkov V. (2021). Orhanizatsiia i protsesualne kerivnytstvo prokurorom dosudovym rozsliduvanniam [Organization and procedural guidance by the prosecutor of pre-trial investigation]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*, № 3, P. 260–267. DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.3.43>. [in Ukrainian].
7. Report on the work of prosecution authorities for 2025. Available at: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-robotu-organiv-prokuraturi-2> [in Ukrainian].
8. Kolos M., Strelbitska L. (2025). Status prokurora na stadii dosudovoho rozsliduvannya v konteksti zasady zmahalnosti kryminalnogo provadzhenia [Status of the prosecutor at the stage of pre-trial investigation in the context of the adversarial principle of criminal proceedings]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnogo universytetu. Seriya: Pravo*, Iss. 88, Part 3, P. 269–276. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.3.40>. [in Ukrainian].
9. Rohatiuk I. V. (2018). Teoretychni, pravovi ta prakseolohichni osnovy kryminalnoi protsesualnoi diialnosti prokurora u dosudovomu rozsliduvanni [Theoretical, legal and praxeological foundations of criminal procedural activity of the prosecutor in pre-trial investigation]: dys. ... d-ra yuryd. nauk. Kyiv, 604 p. [in Ukrainian].
10. On approval of the Standards of prosecutors' activity in the field of investment protection during pre-trial investigation: Order of the Prosecutor General dated 24.04.2024 № 84. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0084905-24#Text> [in Ukrainian].
11. On the organization of prosecutors' activities in counteracting human rights violations in law enforcement and penitentiary spheres: Order of the Office of the Prosecutor General dated 29.12.2021 № 400 (as amended). Available at: <https://gp.gov.ua/ua/posts/nakazi-generalnogo-prokurora-z-osnovnih-napryamiv-prokurorskoj-diialnosti> [in Ukrainian].

УДК 341.61:502.1-047.37

DOI [https://doi.org/10.32782/2304-1587/2026-28-1\(42\)-14](https://doi.org/10.32782/2304-1587/2026-28-1(42)-14)

ПОНЯТТЯ МІЖНАРОДНОГО ЕКОЛОГІЧНОГО СПОРУ ТА ЙОГО ВИДИ

Толкаченко Олена Володимирівна,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-5237-0543>

У статті досліджується питання щодо визначення дефініції «міжнародний екологічний спір», розглядаються підстави для класифікації видів екологічних спорів в міжнародному екологічному праві. Визначається, що проблема полягає в тому, що ні в науковій літературі, ні в міжнародних актах не міститься комплексного аналізу даного поняття і не розкривається його зміст.

Екологічні питання сьогодні є невід'ємною частиною глобальних проблем (економічних, енергетичних, безпекових), де вони часто розглядаються крізь призму сталого розвитку, а не як самостійна цінність. На сучасному етапі спостерігається «екологізація» міжнародних відносин. Включення еколого-орієнтованих норм у традиційні галузі міжнародного права (наприклад, морське, торговельне тощо) зазвичай зумовлене зручністю або усталеною практикою, що не призводить до розширення предметної сфери цих галузей, а лише доповнює їх. Ці норми регулюють екологічні аспекти, залишаючись у рамках відповідної галузі.

Слід зазначити, що багато вчених активно виступають проти виділення міжнародних екологічних спорів в окрему категорію, з чим неможливо погодитися. Усі міжнародні екологічні спори мають низку відмінних характеристик, які дозволяють їм сформувати окремий вид міжнародних спорів. Проаналізувавши різноманітні підходи, в статті сформульовані ключові ознаки, які притаманні всім міжнародним екологічним спорам, та надано авторське визначення поняття «міжнародний екологічний спір».

В ході дослідження запропоновано розподіл міжнародних екологічних спорів за видами, а саме: спори з питань використання природних ресурсів; спори з питань управління природними об'єктами; спори з питань забруднення навколишнього середовища; спори щодо захисту екологічних прав громадян. Підводячи підсумок дослідження, наголошується на складності поняття «міжнародний екологічний спір» і важливості формування системного підходу до розуміння даної категорії.

Ключові слова: міжнародний екологічний спір, міжнародний спір, ознаки міжнародних екологічних спорів, екологічна складова, класифікація міжнародних екологічних спорів.

Tolkachenko Olena. The Concept of International Environmental Dispute and Its Types

The article examines the issue of defining the term «international environmental dispute» and considers the grounds for classifying types of environmental disputes in international environmental law. It is determined that the problem lies in the fact that neither scientific literature nor international acts contain a comprehensive analysis of this concept, nor is its content clearly defined.

Environmental issues today are an integral part of global problems (economic, energy, security), where they are often considered through the prism of sustainable development rather than as an independent value. At the present stage, there is an «ecologization» of international relations. The inclusion of environmentally oriented norms in traditional branches of international law (for example, maritime, trade, etc.) is usually due to convenience or established practice and does not lead to an expansion of the subject matter of these branches, but merely complements them. Such norms regulate environmental aspects while remaining within the framework of the respective branch.

It should be noted that many scholars actively oppose classifying international environmental disputes as a separate category, a position with which it is difficult to agree. All international environmental disputes possess a number of distinctive characteristics that allow them to be identified as a separate type of international dispute. By analyzing various approaches, the article formulates the key features inherent in all international environmental disputes and provides the author's definition of the concept of an «international environmental dispute».

In the course of the study, a distribution of international environmental disputes by types was proposed, namely: disputes on the use of natural resources; disputes on the management of natural objects; disputes on environmental pollution; disputes regarding the protection of citizens' environmental rights. Summing up the study, emphasis is placed on the complexity of the concept of «international environmental dispute» and the importance of forming a systematic approach to understanding this category.

Key words: international environmental dispute, international dispute, characteristics of international environmental disputes, environmental component, classification of international environmental disputes.

Вступ. Проблематика дослідження категорії «міжнародний екологічний спір» полягає в тому, що в науковій літературі відсутній комплексний аналіз даного поняття. Більш того, жоден міжнародний акт також не розкриває його зміст. Слід зазначити, що науковці частіше звертаються до цього поняття або в контексті

безпосередньо вирішення міжнародних екологічних спорів, або щодо повноважень судових органів, які розглядають такі справи. Тобто у міжнародному праві досі немає єдиного, загальноприйнятого визначення міжнародного екологічного спору, а трактування цього поняття можна розглядати з різних точок зору: у вузькому сенсі (наприклад, спір щодо тлумачення конкретного екологічного договору тощо) та у широкому сенсі (будь-яке розходження в поглядах щодо фактичних або юридичних обставин, що стосуються стану довкілля і таке інше).

Матеріали та методи. Теоретичну базу дослідження склали праці у галузі визначення міжнародних екологічних спорів таких іноземних науковців, як: Уолтон Блекбьорн, Уїлла Брюс, Лоуренс Сусскінд, Крістофер Мур та ін. Методологія дослідження включає як загальнонаукові, так і спеціальні юридичні методи пізнання. Так, за допомогою методу системного аналізу визначаються основні елементи та характерні ознаки екологічного спору. Формально-юридичний метод покладено в основу дослідження правової природи екологічних спорів. За допомогою порівняльно-правового методу встановлені відмінності у підходах до визначення екологічних спорів у дослідженнях провідних фахівців, тоді як за допомогою прийомів індукції та дедукції сформульовано авторське визначення екологічного спору.

Метою дослідження є аналіз наукових підходів щодо визначення міжнародного екологічного спору, його ознак та класифікації.

Результати. Для розуміння поняття «міжнародний екологічний спір» варто проаналізувати наявні в наукових кругах точки зору щодо цієї категорії та звернутися до трактування цього поняття різними вченими.

Так, Крістофер Мур у своїх працях пропонує під екологічним спором розуміти «...напруженість, розбіжності, спори чи конфлікти через якийсь елемент природного середовища» [1, с. 162]. В такому контексті міжнародний характер екологічного спору набувається у тому випадку, коли вищезгадані розбіжності чи конфлікти виникають між державами.

Зовсім іншої точки зору дотримуються Уолтон Блекбьорн і Уїлла Брюс, які міжнародний екологічний спір трактують як «міжнародний конфлікт, що виникає в ситуаціях, коли одна або кілька сторін не досягають консенсусу в процесі прийняття рішення щодо дії, яка потенційно може вплинути на навколишнє середовище» [2, с. 2].

Якщо виходити з концепції, запропонованої Лоуренсом Сусскіндом, то під міжнародним екологічним спором слід розуміти «спір між зацікавленими суб'єктами міжнародного права в низці суспільних спорів, пов'язаних з якістю навколишнього середовища або управлінням природними ресурсами» [3, с. 16].

Важливо, що навіть побічно торкаючись проблематики міжнародних екологічних спорів у дослідженнях, вчені неодмінно відзначають їх специфіку в порівнянні з іншими видами міжнародних спорів.

У зв'язку з цим, професор Чезаре Романо попереджає, що «кожен, хто аналізує поняття «міжнародний екологічний спір», ризикує потрапити в методологічну пастку» [4]. Річ у тім, що, «починаючи з кам'яного віку і донині – епохи інформаційного суспільства, більшість міжнародних спорів мають екологічну складову, оскільки стосуються розподілу контролю за природними ресурсами: мінеральними природними ресурсами, рибними запасами, землею як такою» [5].

В світлі цього багато вчених запитують: «Чи є взагалі міжнародні екологічні спори у чистому вигляді, якщо більшість міжнародних спорів у тій чи іншій мірі містять екологічний аспект?» Так, безумовно, не кожен міжнародний спір є екологічним, але якщо виключити військові конфлікти, то більшість міжнародних спорів, що залишилися, прямо чи опосередковано зачіпають екологічні питання.

Екологічні питання сьогодні є невід'ємною частиною глобальних проблем (економічних, енергетичних, безпекових), де вони часто розглядаються крізь призму сталого розвитку, а не як самостійна цінність. Попри це, через масштабність загроз, екологічна проблематика набуває реальних рис, спонукаючи до міжнародної співпраці. Отже на сучасному етапі спостерігається «екологізація» міжнародних відносин. Включення еколого-орієнтованих норм у традиційні галузі міжнародного права (наприклад, морське, торговельне тощо) зазвичай зумовлене зручністю або усталеною практикою, що не призводить до розширення предметної сфери цих галузей, а лише доповнює їх. Ці норми регулюють екологічні аспекти, залишаючись у рамках відповідної галузі.

Слід зазначити, що багато вчених активно виступають проти виділення міжнародних екологічних спорів в окрему категорію. У літературі зустрічаються думки, що «якщо конкретно і послідовно окреслити визначення «міжнародний екологічний спір», то виникає великий ризик того, що з теоретичного погляду буде створено замкнута категорія, яку не можна буде використовувати поза контексту, в межах якої вона була сформульована і визначена» [6, с. 263].

Проаналізувавши такий підхід, можна дійти висновку, що його прихильники визнають наявність екологічної складової в деяких міжнародних спорах, проте не виділяють їх в окрему категорію, оскільки ця складова, за їх думкою, не є суттєвою відмінністю цих міжнародних спорів. Спроби ж сформулювати поняття міжнародного екологічного спору як окремого поняття за конкретними прикладами зводяться до того, що по

суті виникають специфічні, «ситуативні» визначення, які можуть застосовуватися виключно до цих прикладів. Родова ознака, яка б дозволила вивести із них окрему групу – міжнародних екологічних спорів – не виникає.

Проте ми не можемо погодитися з такою позицією, тому що усі міжнародні екологічні спори мають низку відмінних характеристик, які дозволяють їм сформувати окремий вид міжнародних спорів. Проаналізувавши підходи, спробуємо сформулювати ключові ознаки, які притаманні всім міжнародним екологічним спорам. *Такими ознаками є:*

1) *відсутність консенсусу між суб'єктами міжнародного права щодо питання, яке торкається інтересів двох і більше суб'єктів міжнародного права (дана ознака властива всім міжнародним спорам);*

2) *це питання обов'язково має безпосередньо стосуватися або довілля загалом, або його окремих елементів, і має глобальний, транскордонний характер (дана ознака властива суто міжнародним екологічним спорам).*

Безумовно, «екологічна складова» властива багатьом міжнародним спорам, тому що практично завжди конфліктні ситуації виникають між суб'єктами міжнародного права через несприятливі результати людської діяльності, яка, на жаль, практично завжди негативно впливає на навколишнє середовище.

Але ми не можемо нівелювати значущість міжнародних екологічних спорів як окремої категорії, як мінімум тому, що у світовій практиці є низка випадків, коли розгляд та вирішення конкретних екологічних спорів спричинило прийняття міжнародних актів, спрямованих на запобігання аналогічним ситуаціям у майбутньому, якраз виходячи із значущості проблеми.

На нашу думку, вирішення міжнародних екологічних спорів ніколи не зводиться до простого відшкодування шкоди. В окремій категорії справ навіть припинення дій, які завдають такої шкоди, також замало. Вважається необхідним продумати дієвий механізм запобігання аналогічним ситуаціям у майбутньому. Виходячи з цього, пропонуємо, крім двох сформульованих вище, *третю ознаку міжнародного екологічного спору, у вигляді наступного положення: результатом розгляду питань міжнародного екологічного спору є розробка норм, спрямованих на запобігання аналогічним ситуаціям у майбутньому.*

Виходячи з вищевикладеного, пропонується під міжнародним екологічним спором *розуміти відсутність консенсусу між суб'єктами міжнародного права щодо питань, які стосуються безпосередньо довілля або його окремих елементів, носять глобальний, транскордонний характер і вирішення яких обов'язково передбачає розробку норм превентивного характеру для аналогічних ситуацій у майбутньому.*

Щодо класифікації міжнародних екологічних спорів, то виходячи з питання «Чи є взагалі такі спори у чистому вигляді?», доречно поділити всі міжнародні екологічні спори на: міжнародні екологічні спори у чистому вигляді (Наприклад, справа «Трейл Сметтер») і міжнародні спори з екологічною складовою (Наприклад, справа «Габчіково-Надьямарош»). Останній вид міжнародних екологічних спорів іноді важко відмежувати від інших видів міжнародних спорів, виходячи з того, що тут розглядається низка питань, які стосуються різних галузей міжнародного права, що «розмиває» міжнародний екологічний характер таких спорів.

Розподіл за видами пропонує в своїй роботі «Вирішення екологічних спорів» Гейл Бингхем («*Resolving Environmental Disputes: A Decade of Experience*»). Треба зазначити, що у цій роботі не розкривається зміст поняття «міжнародний екологічний спір» / «екологічний спір», проте авторка поділяє всі екологічні спори на «п'ять категорій:

- спори з питань землекористування;
- спори з питань управління природними ресурсами;
- спори з питань енергетики;
- спори через конкретні природні об'єкти;
- спори із загальнополітичних екологічних питань» [6, с. 30].

На жаль, розподіл на такі групи в роботі не обґрунтовувався і жодних прикладів спорів тієї чи іншої категорії наведено не було. На наш погляд, є досить пригнічуючим той факт, що дослідження різновидів міжнародних екологічних спорів залишилося без належної уваги з боку наукової спільноти, тому що, саме дослідження різноманіття цих спорів розсіяло би сумніви щодо самостійності даного інституту.

Проаналізувавши теоретичний і практичний матеріал, нами запропоновано класифікацію міжнародних екологічних спорів.

Так, залежно від об'єкта спірних правовідносин міжнародні екологічні спори можуть бути класифіковані наступним чином:

- спори з питань використання природних ресурсів (Наприклад, справа «Про південного голубого тунця»; справа «Про китобійний промисел в Антарктиці»;
- спори з питань управління природними об'єктами (Наприклад, справа «Габчіково-Надьямарош»);
- спори з питань забруднення навколишнього середовища (Наприклад, справа «Трейл Сметтер»; казус «Танкер «Торрі Каньон»);

- спори щодо захисту екологічних прав громадян (Наприклад, справа «Макгінлі та Іган проти Сполученого Королівства»; справа «Лопез Остра проти Іспанії».

В свою чергу, міжнародні екологічні спори з питань використання природних ресурсів можуть поділятися залежно від видів таких ресурсів (земельні ресурси, корисні копалини тощо).

Спори з питань забруднення навколишнього середовища можуть класифікуватися залежно від сфери забруднення (водний простір, атмосферне повітря тощо.).

Спори про захист екологічних прав можуть поділятися залежно від виду порушень екологічних прав (порушення права на безпечне довкілля; порушення права на інформацію про стан навколишнього середовища; порушення права на недоторканність особистого та сімейного життя тощо). Аналіз практики Європейського суду з прав людини дозволяє нам дійти висновку, що судова практика вже чітко розмежує різні порушення екологічних прав громадян, і виробила певні підходи до вирішення справ тієї чи іншої категорії.

Висновки. Підводячи підсумок, можна констатувати, що на сьогоднішній день відсутнє комплексне дослідження щодо міжнародних екологічних спорів як самостійної категорії. Проаналізувавши теоретичний матеріал, було запропоновано визначення поняття «міжнародний екологічний спір», який має певні ознаки і під яким розуміють відсутність консенсусу між суб'єктами міжнародного права щодо питань, які стосуються безпосередньо довкілля або його окремих елементів, носять глобальний, транскордонний характер і вирішення яких обов'язково передбачає розробку норм превентивного характеру для аналогічних ситуацій у майбутньому.

Сформульовані ключові ознаки, які притаманні всім міжнародним екологічним спорам, а саме:

1) відсутність консенсусу між суб'єктами міжнародного права щодо питання, яке торкається інтересів двох і більше суб'єктів міжнародного права (дана ознака властива всім міжнародним спорам);

2) це питання обов'язково має безпосередньо стосуватися або довкілля загалом, або його окремих елементів, і має глобальний, транскордонний характер (дана ознака властива суто міжнародним екологічним спорам);

3) результатом розгляду питань міжнародного екологічного спору є розробка норм, спрямованих на запобігання аналогічним ситуаціям у майбутньому.

При вивченні конкретних справ, які стосуються навколишнього середовища і окремих його елементів, управління природними об'єктами і екологічних прав громадян, можна класифікувати всі міжнародні екологічні спори за певними підставами: спори з питань використання природних ресурсів; спори з питань управління природними об'єктами; спори з питань забруднення навколишнього середовища; спори щодо захисту екологічних прав громадян.

Резюмуючи вищевикладене, хочеться наголосити на складності цього поняття і важливості формування системного підходу до розуміння даної категорії.

Література:

1. Christopher W. Moore. The Practice of Cooperative Environmental Conflict Resolution in Developing Countries. Environmental conflict resolution. London: Cameron May, 1998. 704 p.
2. Walton Blackburn and Willa Marie Bruce. Mediating environmental conflicts: theory and practice. Westport, Conn.: Quorum Books, 1995. 430 p.
3. Lawrence E. Susskind and Joshua Secunda. Environmental Conflict Resolution: The American Experience. London: Cameron May, 1998. 198 p.
4. Romano C. The peaceful settlement of international environmental disputes: a pragmatic approach. Kluwer Law International, 2000. 278 p.
5. Westing A. Global resources and international conflicts: environmental factors in strategic policy and action. Oxford, 1986; Lee J.R Inventory of conflicts and environment. URL: <http://gurukul.ucc.american.edu/iced/ice.htm>.
6. Gail Bingham. Resolving Environmental Disputes: A Decade of Experience (The Conversation Foundation). 1986. 218 p.

References:

1. Christopher W. Moore (1998). The Practice of Cooperative Environmental Conflict Resolution in Developing Countries. Environmental conflict resolution. London: Cameron May, 704 p.
2. Walton Blackburn and Willa Marie Bruce (1995). Mediating environmental conflicts: theory and practice. Westport, Conn.: Quorum Books, 430 p.

3. Lawrence E. Susskind and Joshua Secunda (1998). Environmental Conflict Resolution: The American Experience. London: Cameron May, 198 p.

4. Romano C (2000). The peaceful settlement of international environmental disputes: a pragmatic approach. Kluwer Law International, 278 p.

5. Westing A (1986). Global resources and international conflicts: environmental factors in strategic policy and action. Oxford, Lee J.R Inventory of conflicts and environment. URL: <http://gurukul.ucc.american.edu/ted/ice/ice.htm>.

6. Gail Bingham (1986). Resolving Environmental Disputes: A Decade of Experience (The Conversation Foundation). 218 p.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Дата першого надходження статті до видання: 23.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 17.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.05.2026

УДК 341.4:343.4

DOI [https://doi.org/10.32782/2304-1587/2026-28-1\(42\)-15](https://doi.org/10.32782/2304-1587/2026-28-1(42)-15)

МІЖНАРОДНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Чайковський Олег Ігоревич,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри філософії, політології, психології та права

Одеської державної академії будівництва та архітектури

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9694-3406>

У статті здійснено комплексний аналіз наявних міжнародних механізмів захисту прав людини в умовах війни, виокремлені особливості функціонування та перспективи розгляду справ як проти окремих осіб з числа вищого політичного та військового керівництва РФ, винних у розв'язанні збройної агресії проти України та скоєнні інших воєнних злочинів на тлі цієї війни, так і потенційні спроможності на міжнародному рівні притягнути державу-агресора до відповідальності за порушення міжнародних зобов'язань з прав людини через збройний конфлікт.

Було проаналізовано сучасний стан розгляду міждержавних скарг України проти РФ у таких відомих міжнародних установах, як Міжнародний суд ООН, Європейський суд з прав людини, в частині з яких вже постановлені остаточні судові рішення. Окремо проаналізовано особливості взаємодії нашої держави з Міжнародним кримінальним судом ООН, у якому у межах досудового розслідування триває процес фіксації та збирання матеріалів численних воєнних злочинів та злочинів проти людяності, які скоюються в умовах війни на території України. Також проаналізовано правову основу створення та перспективи діяльності Спеціального трибуналу по Росії як органу, який призначений доповнити юрисдикцію Міжнародного кримінального суду ООН по справах, які не підлягатимуть його розгляду.

Визначено особливу роль Європейського суду з прав людини у системі захисту прав людини в умовах збройного конфлікту, який у процесі розгляду міждержавних скарг України проти Росії проаналізував величезні масиви доказів та визнав Росію відповідальною за систематичні порушення майже всього спектру конвенційних прав, починаючи з анексії Криму та окупації частини районів Донецької та Луганської областей з 2014 року. Окремо слід підкреслити значення новоствореного Міжнародного компенсаційного механізму щодо України як елемента примусового забезпечення виплати репарацій за шкоду через війну, оскільки за даних підстав очікування щодо добровільного виконання цієї частини міжнародних зобов'язань з боку РФ є марними.

Ключові слова: права людини, міжнародні механізми захисту, захист в умовах війни, міждержавні скарги, Міжнародний суд ООН, Міжнародний кримінальний суд ООН, Європейський суд з прав людини.

Chaikovskiy Oleg. International mechanisms for the protection of human rights in the conditions of war in Ukraine

The article provides a comprehensive analysis of the existing international mechanisms for the protection of human rights in wartime, highlighting the peculiarities of their functioning and the prospects for considering cases against individuals from among the top political and military leadership of the Russian Federation, guilty of unleashing armed aggression against Ukraine and committing other war crimes against the backdrop of this war, as well as the potential capabilities at the international level to hold the aggressor state accountable for violating international human rights obligations due to the armed conflict.

The current state of consideration of Ukraine's interstate complaints against the Russian Federation in such well-known international institutions as the International Court of Justice and the European Court of Human Rights was analyzed, some of which have already been given final court decisions. The peculiarities of our state's interaction with the International Criminal Court of the United Nations, in which, within the framework of a pre-trial investigation, the process of recording and collecting materials on numerous war crimes and crimes against humanity committed in wartime on the territory of Ukraine, are separately analyzed. The legal basis for the creation and prospects for the activities of the Special Tribunal for Russia as a body intended to supplement the jurisdiction of the UN International Criminal Court in cases that will not be subject to its consideration is also analyzed.

The special role of the European Court of Human Rights in the system of human rights protection in armed conflict is determined, which, in the process of considering interstate complaints of Ukraine against Russia, analyzed huge amounts of evidence and found Russia responsible for systematic violations of almost the entire spectrum of convention rights, starting with the annexation of Crimea and the occupation of part of the districts of Donetsk and Luhansk regions since 2014. It is necessary to separately emphasize the importance of the newly created International Compensation Mechanism for Ukraine as an element of compulsory provision of reparations for damage caused by the war, since under these circumstances, expectations regarding the voluntary fulfillment of this part of international obligations by the Russian Federation are futile.

Key words: human rights, international protection mechanisms, protection in times of war, interstate complaints, International Court of Justice, International Criminal Court, European Court of Human Rights.

Вступ. Міжнародні механізми захисту прав людини починають активно розвиватись після Другої світової війни як реакція на масштабні та безпрецедентні порушення прав людини, що відбувались на тлі тієї війни. Окрім військових втрат, які завжди супроводжували будь-які збройні конфлікти, вперше людство

стикнулось з такою кількістю жертв серед цивільного населення, а також актами геноциду, масових страт на основі расової, етнічної, релігійної приналежності та іншими злочинами проти людяності та воєнними злочинами. Знаходячись під впливом усвідомлення цих масштабів, вперше на наднаціональному рівні лунає заклик «знову утвердити віру в основні права людини, у гідність і цінність людської особистості, у рівноправність чоловіків та жінок і в рівність прав великих та малих націй» [1]. Історичність моменту полягає в тому, що до утворення ООН та закріплення у його Статуті у якості однієї з цілей міжнародного співробітництва такої категорії, як права людини, вона розглядалась виключно через призму пріоритету державного суверенітету та невтручання у внутрішні справи держави. Але виведення прав людини за межі внутрішньої політики держави дало змогу закласти підвалини для розвитку міжнародних механізмів захисту прав людини, окремі з яких станом на сьогодні демонструють високу ефективність.

Матеріали та методи. Емпіричну та джерельну базу дослідження склали міжнародно-правові акти у галузі прав людини, практика міжнародних судових установ щодо захисту прав людини в умовах збройного конфлікту, а також доктринальні напрацювання вітчизняних вчених. Зокрема, питаннями аналізу міжнародної системи захисту прав людини в умовах збройного конфлікту займалися М. Гнатівський, О. Сенаторова, Ю. Труфанова та ін. Особливу увагу у даному напрямку вітчизняні та зарубіжні вчені зосереджують на характерних рисах європейської системи захисту прав людини в умовах війни, і зокрема ролі Європейського суду з прав людини. До кола таких відносяться: С. Адамович, Ю. Микитин, О. Ромців та ін. Проте враховуючи динамічний характер розвитку та діяльності діючих міжнародних інституцій, дотичних до розгляду справ України проти росії, а також напрацювання нових механізмів компенсаційного характеру, вважаємо за необхідне проаналізувати сучасний стан міжнародної правозахисної системи та її перспективи у контексті захисту прав людини в умовах війни в Україні.

Метою наукової статті є аналіз наявних міжнародних механізмів захисту прав людини в умовах війни, результати та перспективи їх діяльності в контексті російсько-української війни, виявлення найбільш ефективних міжнародних інституцій у цьому напрямку.

Актуальність теми дослідження обумовлена перш за все тим фактом, що з 2014 року розпочалась часткова збройна агресія росії проти України, яка 24 лютого 2022 року переросла у повномасштабне вторгнення. Із самого початку цієї війни одним з найгостріших питань виступає питання відповідальності за спричинені війною збитки та перспективи їх відшкодування. Дане питання постає не тільки і не стільки у межах правової реальності, але й як запит суспільства на поновлення справедливості та покарання винних за збройну агресію та інші тяжкі злочини, які скоюються на її фоні. Враховуючи особливості політичного режиму, який станом на зараз склався у рф, виникають обґрунтовані сумніви, що на національному рівні буде можливим хоча б колись у найближчому майбутньому забезпечити розгляд справ та притягнення винних до відповідальності за численні злочини, так само як і процес відшкодування збитків потерпілим. Саме тому особливо актуальними є дослідження у галузі міжнародно-правових механізмів захисту прав людини як таких, які мають субсидіарний характер та можуть бути застосованими у тому випадку, коли національна правозахисна система не здатна виконати цю функцію.

Результати. Захист прав людини в умовах війни прийнято зводити до положень міжнародного гуманітарного права, яке направлено на обмеження засобів та методів ведення війни з метою недопущення занадто тяжких наслідків для учасників бойових дій із одночасним захистом цивільного населення та інших категорій осіб, які не беруть або перестали брати участь у таких діях. Проте слід зазначити, що сучасна доктрина міжнародного права виходить з того, що міжнародне право прав людини не втрачає своєї актуальності в умовах збройного конфлікту, а продовжує діяти спільно з міжнародним гуманітарним правом. Як зазначають І.А. Толкачова та Н.В. Омельченко, «спільним для міжнародного гуманітарного права та міжнародного права з прав людини є мета гуманного поведіння та забезпечення гідності для кожної людини» [2, с. 150]. На думку окремих експертів, «ключовим суб'єктом, на якого покладаються обов'язки в межах міжнародного гуманітарного права (МГП), виступає держава – основний суб'єкт міжнародного правового порядку. Внаслідок цього в сучасному міжнародному праві сформовано систему юридичної відповідальності за порушення норм та звичаїв, які регулюють правила ведення збройного конфлікту. У межах реалізації взятих Україною міжнародних зобов'язань активно впроваджуються положення МГП, зокрема ті, що стосуються захисту постраждалих від війни – цивільного населення, осіб, які більше не беруть участі в бойових діях, об'єктів цивільної інфраструктури, об'єктів підвищеної небезпеки, а також культурної спадщини» [3, с. 315].

Можемо виразити думку, що твердження про те, що «ключовим відповідальним суб'єктом за стан захисту прав людини у межах міжнародного гуманітарного права є держава» не зовсім відповідає дійсності, оскільки однією з відмінних рис міжнародного гуманітарного права від міжнародного права прав людини як раз є той факт, що у першому випадку передбачена відповідальність як фізичних осіб за скоєння найтяжчих злочинів в умовах війни (воєнних злочинів, злочинів проти людяності, геноциду), так і відповідальність держави за порушення міжнародних зобов'язань у галузі прав людини. У другому випадку за порушення прав

людини у мирний час на міжнародному рівні передбачена виключна відповідальність держави. Виходячи з цього твердження, розглянемо окремо роль міжнародних інституцій, дотичних до міжнародної системи захисту прав людини в умовах війни як у контексті розгляду справ та притягнення до відповідальності індивідуальних осіб, причетних до порушень прав людини в умовах війни, так і тих, які розглядають справи про відповідальність держави.

Одним з ключових органів сучасної міжнародної системи захисту прав людини в умовах війни є Міжнародний кримінальний суд (МКС). Згідно ст.1 Римського Статуту МКС, «МКС є постійнодіючою установою та має повноваження здійснювати юрисдикцію стосовно осіб за найбільш тяжкі злочини, що викликають занепокоєння міжнародного співтовариства, як зазначено в цьому Статуті, та доповнює національні системи кримінального правосуддя» [4, ст.1]. Римський Статут було ратифіковано Україною лише 21 серпня 2024 року, проте частково юрисдикцію цього органу наша держава визнала ще у 2014-2015 роках. Так, «Верховна Рада України ухвалила ... заяву від 25 лютого 2014 року No 790-VII, яка передбачала визнання юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо злочинів проти людяності, скоєних вищими посадовими особами держави, що призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян під час мирних протестів, що відбувалися з 21 листопада 2013 року по 22 лютого 2014 року. 4 лютого 2015 року Верховна Рада ухвалила Постанову No 145-VIII, яка розширила юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на воєнні злочини та злочини проти людяності, скоєні посадовими особами Російської Федерації та керівниками терористичних угруповань «ДНР» і «ЛНР», що також призвели до серйозних наслідків та масового вбивства українських громадян» [5, с. 56].

Незважаючи на те, що повноцінне долучення України до Римського Статуту відбулось лише після його ратифікації у серпні 2024 року, «25 лютого 2022 року, після початку повномасштабного вторгнення РФ, прокурор Карім Ахмад Хан заявив про намір розслідувати акти геноциду, злочини проти людяності та воєнні злочини. 28 лютого того ж року він оголосив про початок повного розслідування, а 2 березня отримав направлення від 39 держав, що дозволило офіційно розпочати процес розслідування відповідно до статті 14 Римського статуту. 3 березня 2022 року в Україну прибула слідча група МКС для збору доказів і проведення розслідувань. Ці кроки засвідчують важливість співпраці між Україною та МКС у боротьбі з воєнними злочинами та забезпеченні міжнародної справедливості в умовах збройного конфлікту» [5, с. 56].

Слід підкреслити також певні труднощі у роботі МКС та перспективах притягнення винних осіб до відповідальності за воєнні злочини в Україні. Так, А.В. Войціховський та І.Б. Чупира зазначають, що «одним із основних викликів, з якими стикається Міжнародний кримінальний суд у контексті реалізації своїх рішень, є виконання ордерів на арешт, виданих щодо осіб, підозрюваних у скоєнні міжнародних злочинів. У випадку з росією, яка не є стороною Римського статуту і не визнає юрисдикцію МКС, виникають значні труднощі у виконанні цих ордерів на території держави-агресора. Росія, фактично ігноруючи рішення МКС, продовжує відмовляти у співпраці з міжнародними інституціями, що унеможлиблює арешт підозрюваних на її території» [6, с. 117]. До цього слід додати той факт, що згідно ст.63 Римського статуту, «обвинувачений повинен бути присутнім на судовому розгляді», з чого слідує висновок, що МКС не розглядає справи за відсутності обвинувачених та не постановляє заочних вироків.

Саме у зв'язку із обмеженою юрисдикцією МКС на території України у період до 1 січня 2025 року (дата, з якої Римський статут набрав чинності для України), а також невизнання його з боку РФ, з першого дня повномасштабного вторгнення почалася робота уряду нашої держави над створенням Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України. Процес створення цього трибуналу був запущений у березні 2022 року, «на конференції Британського королівського інституту міжнародних відносин «Chatham House». Саме тоді було відкрито до підписання Заяву щодо створення трибуналу та представлено проєкт Декларації про його заснування» [7]. «03.07.2023 в Гаазі було створено Міжнародний центр з переслідування за злочин агресії проти України (ICRA) – спеціальної платформи, спрямованої на підтримку національних розслідувань. Докази, зібрані ICRA, планується використати в майбутніх судових процесах, які розглядатиме Спецтрибунал після повноцінного запуску його роботи» [7]. Фактично робота над моделлю майбутнього Спеціального трибуналу, його Статуту, а також що найголовніше – міжнародна підтримка його створення тривала до травня 2025 року. 14 травня 2025 року Рада Європи офіційно підтримала створення спецтрибуналу.

15 липня 2025 року Верховна Рада України ратифікувала Угоду між Україною та Радою Європи про створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України, невід'ємною частиною якої є Статут спецтрибуналу. Відповідно до Статуту, «Спеціальний трибунал має повноваження розслідування, кримінального переслідування та судового розгляду справ стосовно осіб, які несуть найбільшу відповідальність за злочин агресії проти України. Така юрисдикція ґрунтується на територіальній юрисдикції України» [8, ст.1]. Положення Статуту регулюють питання індивідуальної відповідальності та неприпустимості посилення на посадове становище, склад та кваліфікацію палат спецтрибуналу, процедурні особливості розслідування, кримінального переслідування, досудового провадження та судового розгляду справ, систему покарань та

оскарження рішень спецтрибуналу, а також особливості міжнародного співробітництва та взаємної правової допомоги щодо діяльності спецтрибуналу. За слушним зауваженням фахівців, створений Спеціальний трибунал щодо злочину агресії проти України, на відміну від досвіду функціонування попередніх спецтрибуналів (Нюрнберзького, Токійського, по Югославії та по Руанді) вперше матиме юрисдикцію щодо розгляду злочину агресії, скоєного вищим політичним керівництвом РФ.

Окрім перспектив притягнення до міжнародної відповідальності конкретних осіб, винних у розв'язанні повномасштабної агресії РФ проти України та скоєнні інших злочинів на тлі цієї війни, розглянемо також інституційні спроможності щодо визнання відповідальності держави як відповідальної сторони за порушення міжнародних зобов'язань у галузі прав людини в умовах війни.

Одним з головних міжнародних судових установ ООН, створених паралельно зі створенням самої ООН, є Міжнародний Суд ООН. Статут Міжнародного суду є невід'ємною частиною Статуту ООН, а отже і авторитет цього органу є досить вагомим. Використовуючи всі наявні міжнародні механізми захисту прав людини у контексті російської агресії, Україна ще 16 січня 2017 року подала позов до Міжнародного суду про порушення РФ двох міжнародних договорів: Конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму 1999 року та Конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 року. «Заявляючи про порушення норм Конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму, позиція України полягала саме в тому, що це відбувалося шляхом надання РФ зброї та інших видів допомоги незаконним збройним формуванням так званим «ДНР» та «ЛНР», відмова співпрацювати у запобіганні злочинам, пов'язаним із фінансуванням тероризму, шляхом вжиття всіх практичних заходів для запобігання та протидії підготовці на своїй території до вчинення цих злочинів у межах або за межами своєї території» [9].

«Щодо порушення Конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації – у даній частині позову йшлося саме про те, що Росія причетна до дискримінації неросійських громад, які проживають на окупованій території Криму, зокрема, спільнот етнічних українців і кримських татар шляхом заборони діяльності Меджлису кримськотатарського народу, вбивств, здійсненням самовільних обшуків, затриманням, обмеженням на викладання в закладах освіти української й кримськотатарської мов» [9].

31 січня 2024 року Міжнародний суд ООН визнав РФ порушницею обох зазначених конвенцій. Попри те, що частина вимог України була відхилена (що дало змогу багатьом пропагандистам з РФ говорити про свій вигреш на міжнародній арені у цій справі), на думку більшості українських експертів, «не дивлячись на те, що даним рішенням були задоволені не всі вимоги української сторони, нівелювати його історичне значення для України не слід, адже це перше рішення МС ООН на міжнародній арені, яким визнано РФ порушником міжнародних конвенційних норм. Оскільки з наведеного вище контексту чітко простежується, що суд частково визнав РФ порушником обох вказаних конвенцій, історичний прецедент даного рішення полягає в тому, що це перше обов'язкове для визнання усім світом рішення про те, що росія є міжнародним злочинцем ще від 2014 року» [9]. Станом на зараз у Міжнародному суді ООН знаходиться на розгляді ще один позов України проти РФ, поданий 26 лютого 2022 року на підставі Конвенції про заборону злочину геноциду та покарання за нього 1948 року. Цікавим нюансом цієї справи є той факт, що Україна звернулася до Міжнародного суду ООН не з прямим звинуваченням РФ у геноциді, а з тим, «щоб встановити, що російська федерація зловживає Конвенцією про геноцид, використовувати безпідставні звинувачення в геноциді як привід для агресії. Так, вище військово-політичне керівництво російської федерації ще з 2014 року безпідставно звинувачує Україну у порушенні Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього (Конвенція про геноцид). Ці ж звинувачення повторені при оголошенні мети повномасштабного вторгнення» [10]. Отже у межах розгляду справи у Міжнародному суді ООН поки що Україна не звинувачує Росію у геноциді, але не виключено що такі звинувачення можуть стати приводом для нового позову до цієї міжнародної інституції у майбутньому.

Одним з дієвих міжнародних механізмів захисту прав людини в умовах збройного конфлікту вважається Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ). Згідно ст.33 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року (ЄКПЛ) (Україна є учасницею Конвенції з моменту її ратифікації 17 липня 1997 року), «будь-яка Висока Договірна Сторона може передати на розгляд ЄСПЛ питання про будь-яке порушення норм Конвенції та протоколів до неї, яке вчинене, на її думку, іншою Високою Договірною Стороною» [11, ст.33]. У межах інституту міждержавної скарги ЄСПЛ розглянув низку справ щодо порушень прав людини в умовах збройного конфлікту, які стосувались різних регіонів європейського континенту: Кіпру, Молдови, Грузії, Азербайджану Вірменії та України.

Взаємодія України з ЄСПЛ стосовно скарг проти Росії з 2014 року формувалась в кілька етапів. Так, «упродовж періоду з 2014 року (після анексії Криму та початку бойових дій на Донбасі) по березень 2022 року, Україною було подано до ЄСПЛ кілька позовів проти Росії. Деякі з них було об'єднано. Так, в одну справу «Україна проти Росії (щодо Криму)» (заяви № 20958/14 та 38334/18) об'єднано два позови: перший було подано у 2014 році щодо порушення Росією прав людини на окупованій території півострова, другий було подано у 2018 році через порушення прав політичних ув'язнених» [12, с. 3 74]. Ці заяви були об'єднані

в одну справу, по якій остаточне рішення ЄСПЛ офіційно оголосив 25 червня 2024 року та констатував порушення низки конвенційних прав: право на життя, свободу і особисту недоторканність, свободу думки й віросповідання, доступ до освіти, право власності та захист від дискримінації. Окремо слід підкреслити визнання ЄСПЛ масовими переслідування, тортури, примусову паспортизацію та утиски кримських татар. «У своєму рішенні ЄСПЛ зазначив, що Уряд України надав достатньо доказів, які ефективно та поза всяким сумнівом підтвердили масштабні та систематичні порушення представниками РФ та підконтрольних їй осіб прав та свобод, що захищаються Конвенцією та Протоколами до неї. Також ЄСПЛ зазначив, що уряд РФ є відповідальним за порушення прав українських політичних в'язнів» [13, с. 149].

Друге за хронологію та безпрецедентне за обсягом і масштабами порушень рішення ЄСПЛ виніс 9 липня 2025 року по спільній справі «Україна та Нідерланди проти Росії» (заяви №№ 8019/16, 43800/14, 28525/20 та 11055/22), яке стосувалось подій на сході України, починаючи з 2014 року та включаючи події після повномасштабного вторгнення і до 16 вересня 2022 року (дата, з якої для РФ припинилась юрисдикція ЄСПЛ у зв'язку із її виключенням з Ради Європи). Зі змісту оприлюдненого на офіційному сайті ЄСПЛ пресрелізу цього рішення виходить, що Суд «одногolosно постановив, що у зв'язку з конфліктом в Україні у період з 11 травня 2014 року – коли розпочалися бойові дії – до 16 вересня 2022 року – коли Росія припинила бути стороною Європейської конвенції з прав людини – мали місце систематичні порушення: статей 2 (право на життя), 3 (заборона катування, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження), 4 §2 (заборона примусової праці), 5 (право на свободу та особисту недоторканність), 8 (право на повагу до приватного та сімейного життя), 9 (свобода думки, совісті та релігії), 10 (свобода вираження поглядів), 11 (свобода зібрань та об'єднання), 13 (право на ефективний засіб правового захисту) та 14 (заборона дискримінації) Європейської конвенції, а також статей 1 (захист права власності) та 2 (право на освіту) Протоколу № 1 до Конвенції» [14, с. 1]. Безпрецедентність даного рішення підтверджується висловами самого ЄСПЛ, як то: «жоден з конфліктів, які перебували на [його] розгляді раніше, не викликав подібного практично одностайного засудження 'кричущого' нехтування державою-відповідачем основами міжнародного правопорядку, встановленими після Другої світової війни» [14, с. 1]. Важливо відзначити, що за цим рішенням ЄСПЛ визнав «існування масових взаємопов'язаних практик явно протиправної поведінки агентів російської держави (російських збройних сил та інших органів влади, окупаційних адміністрацій, сепаратистських збройних груп та утворень) по всій території України. Ці систематичні чи системні порушення включали в себе невибіркові військові атаки; позасудові страти цивільних осіб та українських військовослужбовців, які припинили участь у воєнних діях, катування, включаючи застосування згвалтування як методу ведення війни, та нелюдське та таке, що принижує гідність, поводження; примусову працю; незаконне та свавільне затримання цивільних осіб» [14, с. 2] та багато інших порушень. Саме систематичність порушень у даному аспекті має особливе значення та свідчить про цілеспрямовану політику керівництва держави-агресора, а не поодинокі випадки або експес виконавця.

Окремо слід відзначити, що в обох міждержавних скаргах питання щодо визначення сум справедливої сатисфакції ЄСПЛ визначив наступним чином: «будь-яке майбутнє присудження компенсації Україні має враховувати створення Реєстру збитків Радою Європи та поточні обговорення щодо майбутнього компенсаційного механізму». У цьому контексті слід зупинитись на тому, що собою являє цей Міжнародний компенсаційний механізм та перспективи його застосування у процесі відшкодування шкоди постраждалим від війни в Україні.

Так, згідно роз'яснення Мінюсту України, «Міжнародний компенсаційний механізм – це комплексний інструмент, покликаний забезпечити справедливе та ефективне відшкодування збитків, завданих Україні та її громадянам внаслідок російської агресії, що складається із трьох взаємопов'язаних елементів:

- Реєстр збитків, який приймає заяви щодо завданих збитків;
- Комісія з розгляду заяв, що оцінюватиме заяви по суті та визначатиме розмір компенсацій;
- Компенсаційний фонд, який планується наповнювати за рахунок конфіскованих за кордоном суверенних активів РФ» [15].

Реєстр збитків для України вже створений та знаходиться в Гаазі. За інформацією, розміщеною на офіційному сайті, «завданням Реєстру є приймання та опрацювання заяв і пов'язаних з ними доказів. Це включає в себе категоризацію, класифікацію та систематизацію цих заяв на основі певних критеріїв. Рада Реєстру оцінює заяви та визначає їхню прийнятність. Прийнятні заяви вносяться до Реєстру для подальшого їх розгляду та оцінки» [16]. Фактично Реєстр збитків представляє собою певну базу, у якій акумулюється та класифікується по певним категоріям інформація про постраждалих. Реєстр не здійснює будь-якої оцінки завданої шкоди, не визначає розміру компенсації та ін. Це лише перший елемент Міжнародного компенсаційного механізму. 16 грудня 2025 року Міністром закордонних справ України було підписано Конвенцію про створення Міжнародної компенсаційної комісії, завданням якої як раз і буде визначення відповідних розмірів компенсаційних виплат у кожному конкретному випадку.

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, можна дійти висновку, що попри численні дискусії щодо слабкості інституційних спроможностей сучасного міжнародного права у контексті захисту прав осіб, постраждалих від війни, окремі елементи цього механізму демонструють свою ефективність та дієвість. Збройна агресія РФ проти України, яка з 2014 року мала обмежений, а з 24 лютого 2022 року – повномасштабний характер, актуалізувала питання щодо реального забезпечення міжнародних механізмів захисту прав людини в умовах війни, коли загроза для найголовніших прав та свобод стає найбільшою. Український досвід роботи на міжнародній арені щодо підтримки у напрямку притягнення до відповідальності РФ за розв’язання неспровокованої збройної агресії проти нашої держави, так само як і перспективи притягнення до відповідальності вищих посадових осіб з числа політичного та військового керівництва РФ за численні воєнні злочини та злочини проти людяності, свідчать про реальні спроможності як існуючих міжнародних інституцій, дотичних до розгляду справ про порушення прав людини в умовах війни, так і створення нових механізмів із врахуванням особливостей російсько-української війни. Проте вважаємо, що в окремих аспектах робота на міжнародній арені має продовжуватись. Зокрема, що стосується запуску Міжнародного компенсаційного механізму – одним з ключових недоліків вважаємо той факт, що подання заяви до Реєстру збитків прямо прив’язується до завдання шкоди у термін від 24 лютого 2022 року і пізніше. Враховуючи той факт, що саме РФ є відповідальною за події на Сході України та в Криму з 2014 року, вважаємо за необхідне розширити категорію постраждалих осіб на весь період ведення збройної агресії РФ проти України та дати можливість мільйонам людей, постраждалим із самого початку від цієї агресії також отримати відповідні компенсації.

Література:

1. Статут Організації Об’єднаних Націй: дата вчинення 26 червня 1945 року. Дата набрання чинності для України 24 жовтня 1945 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text (дата звернення: 25.03.2026).
2. Толкачова І.А., Омельченко Н.В. Механізми захисту прав людини в Україні в умовах воєнного стану. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2025. Випуск № 5. Частина 1. С. 146-151. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.1.25>
3. Корольов С.С., Ігнат’єва А.І., Гараз А.І. Міжнародне право та захист прав людини у воєнний час. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2025. Випуск № 3. Частина 3. С. 313-317. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.3.49>
4. Римський Статут Міжнародного кримінального суду, підписаний 17 липня 1998 року: ратифіковано Законом України № 3909-IX від 21.08.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 25.03.2026).
5. Гроховська К.О., Котляр А.В., Шульга В.О. Міжнародний Кримінальний Суд: досвід України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету, Серія ПРАВО*. 2025. Випуск 88: частина 4. С. 53-58. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.4.7>
6. Войціховський А.В., Чупира Б.І. Міжнародний Кримінальний Суд та його роль у забезпеченні правосуддя в умовах збройної агресії росії проти України. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави* : тези доп. XIII Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 30-річчю Харк. нац. ун-ту внутр. справ у статусі університету (м. Вінниця, 22 листопа, 2024 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Нац. акад. прав. наук України. Вінниця: ХНУВС, 2024. С. 116-118.
7. Спецтрибунал як нова модель відповідальності агресора. *Юридична газета*: всеукраїнське професійне юридичне видання, 12 серпня 2025 року. URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodne-pravo-investitsiyi/spectribunal-yak-nova-model-vidpovidalnosti-agresora.html>
8. Статут Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України. Угода між Україною та Радою Європи про створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України: Ратифіковано Законом № 4518-IX від 15 липня 2025 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_002-25#n2 (дата звернення: 22.03.2026).
9. Рішення Міжнародного суду ООН щодо позову України проти РФ: основні положення та що означає для нашої держави. Інтернет-платформа “Ліга Закон”, 6 лютого 2024 року. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/225420_rshennya-mzhnarodnogo-sudu-onn-shchodo-pozovu-ukrani-proti-rf-osnovn-polozhennya-ta-shcho-oznacha-dlya-nasho-derzhavi
10. Міжнародний суд ООН як механізм розслідування порушень прав людини: справа України проти російської федерації щодо звинувачення у геноциді. *Експертний центр з прав людини*, 29 жовтня 2023 року. URL: <https://ecpl.com.ua/news/mizhnarodnyy-sud-onn-ia-k-mekhanizm-rozsliduvannia-porushen-prav-liudyny-sprava-ukrainy-proty-rosiyskoi-federatsii-shchodo-zvynuvachennia-u-henotsydi/>
11. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року: Ратифікована Законом України від 17 липня 1997 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 22.03.2026).

12. Іванов А.В., Шаповал В.Д. Роль та значення ЄСПЛ в аспекті захисту прав людини в умовах війни. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 6. С. 373-376. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-6/92>
13. Іваницький А.М. Міждержавні скарги України проти РФ в ЄСПЛ: правові виклики, перспективи та роль суду у вирішенні міждержавних конфліктів. *Молодий вчений*. 2024. № 6 (130). С. 147-151. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2024-6-130-8>
14. Рішення ЄСПЛ «Україна та Нідерланди проти Росії» (заяви №№ 8019/16, 43800/14, 28525/20 та 11055/22): Прес-реліз Секретаріату Суду від 9 липня 2025 року. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf>
15. Міжнародний компенсаційний механізм: Мін'юст роз'яснив, коли очікувати на реальні виплати. Інтернет-платформа «Ліга Закон», 19 травня 2025 року. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/236359_mzhnarodniy-kompensatsiyniy-mekhanizm-mnyust-roz'yasniv-koli-ochkuvati-na-realni-viplati
16. Реєстр збитків для України: мандат та функції. URL: <https://rd4u.coe.int/uk/mandate-and-functions>

References:

1. Statut Orhanizatsii Obiednanykh Natsii: data vchynennia 26 chervnia 1945 roku. Data nabrannia chynnosti dlia Ukrainy 24 zhovtnia 1945 roku [Statute of the Organization of the United Nations: date of establishment: June 26, 1945. Date of enlistment for Ukraine: October 24, 1945]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text (access date: 25.03.2026) [in Ukrainian].
2. Tolkachova I.A., Omelchenko N.V. (2025). Mekhanizmy zakhystu prav liudyny v Ukraini v umovakh voiennoho stanu [Mechanisms of protection of human rights in Ukraine under martial law]. *Elektronne naukove vydannia «Analitychno-porivnialne pravoznavstvo»*. Issue No. 5. Part 1. S.146-151. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.1.25> [in Ukrainian].
3. Korolov S.S., Ilnatbieva A.I., Haraz A.I. (2025). Mizhnarodne pravo ta zakhyst prav liudyny u voiennyi chas [International law and the protection of human rights in wartime]. *Elektronne naukove vydannia «Analitychno-porivnialne pravoznavstvo»*. Issue No. 3. Part 3. S.313-317. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.3.49> [in Ukrainian].
4. Rymyski Statut Mizhnarodnoho kryminalnoho sudu, pidpysanyi 17 lypnia 1998 roku: ratyfikovano Zakonom Ukrainy № 3909-IX vid 21.08.2024 [Rome Statute of the International Criminal Court, signed on July 17, 1998: ratified by the Law of Ukraine No. 3909-IX of August 21, 2024]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (access date: 25.03.2026) [in Ukrainian].
5. Hrokhovska K.O., Kotliar A.V., Shulha V.O. (2025). Mizhnarodnyi Kryminalnyi Sud: dosvid Ukrainy [International Criminal Court: experience of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu, Seriia PRAVO*. Issue 88. Part 4. S.53-58. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.4.7> [in Ukrainian].
6. Voitsikhovskiy A.V., Chupyra B.I. (2024). Mizhnarodnyi Kryminalnyi Sud ta yoho rol u zabezpechenni pravosudiva v umovakh zbroinoi ahresii rosii proty Ukrainy [The International Criminal Court and its role in ensuring justice in the conditions of Russia's armed aggression against Ukraine]. *Suchasni problemy pravovoho, ekonomichnoho ta sotsialnoho rozvytku derzhavy : tezy dop. KhIII Mizhnar. nauk.-prakt. konf., prysviach. 30-richchiu Khark. nats. un-tu vntr. sprav u statusi universytetu (m. Vinnytsia, 22 lystop. 2024 r.) / MVS Ukrainy, Kharkiv. nats. un-t vntr. sprav ; Nats. akad. prav. nauk Ukrainy. Vinnytsia: KhNUVS*. S. 116-118 [in Ukrainian].
7. Spetstrybunal yak nova model vidpovidalnosti ahresora [Special Tribunal as a New Model of Aggressor Responsibility]. *Yurydychna hazeta: vseukrainske profesiine yurydychne vydannia*, 12 serpnia 2025 roku. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodne-pravo-investiciyi/spectribunal-yak-nova-model-vidpovidalnosti-agresora.html> [in Ukrainian].
8. Statut Spetsialnoho trybunalu shchodo zlochyну ahresii proty Ukrainy [Statute of the Special Tribunal for the Crime of Aggression against Ukraine]. Uhoda mizh Ukrainoiu ta Radoiu Yevropy pro stvorennia Spetsialnoho trybunalu shchodo zlochyну ahresii proty Ukrainy: Ratyfikovano Zakonom № 4518-IX vid 15 lypnia 2025 roku. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_002-25#n2 (access date: 22.03.2026) [in Ukrainian].
9. Rishennia Mizhnarodnoho sudu OON shchodo pozovu Ukrainy proty rf: osnovni polozhennia ta shcho oznachaie dlia nashoi derzhavy [The decision of the International Court of Justice on Ukraine's lawsuit against the Russian Federation: the main provisions and what it means for our state]. *Internet-platforma «Lyha Zakon»*, 6 liutoho 2024 roku. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/225420_rshennya-mzhnarodnogo-sudu-oon-shchodo-pozovu-ukrani-proti-rf-osnovn-polozhennya-ta-shcho-oznacha-dlya-nasho-derzhavi [in Ukrainian].
10. Mizhnarodnyi sud OON yak mekhanizm rozsliduvannia porushen prav liudyny: sprava Ukrainy proty rosiiskoi federatsii shchodo zvyuvachennia u henotsydi [The International Court of Justice as a Mechanism for Investigating Human Rights Violations: The Case of Ukraine against the Russian Federation on the Allegation of Ge]. *Ekspertnyi tsentr z prav liudyny*, 29 zhovtnia 2023 roku. URL: <https://ecpl.com.ua/news/mizhnarodnyy-sud-oon-iak-mekhanizm-rozsliduvannia-porushen-prav-liudyny-sprava-ukrainy-proty-rosiyskoi-federatsii-shchodo-zvyuvachennia-u-henotsydi/> [in Ukrainian].

11. Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod vid 4 lystopada 1950 roku: Ratyfikovana Zakonom Ukrainy vid 17 lystopada 1997 roku [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of November 4, 1950: Ratified by the Law of Ukraine of July 17, 1997.]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (access date: 22.03.2026) [in Ukrainian].

12. Ivanov A.V., Shapoval V.D. (2024). Rol ta znachennia YeSPL v aspekti zakhystu prav liudyny v umovakh viiny [The role and significance of the ECHR in the aspect of protecting human rights in wartime]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. № 6. S.373-376. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-6/92> [in Ukrainian].

13. Ivanytskyi A.M. (2024). Mizhderzhavni skarhy Ukrainy proty RF v YeSPL: pravovi vyklyky, perspektyvy ta rol sudu u vyirishenni mizhderzhavnykh konfliktiv [Interstate complaints of Ukraine against the Russian Federation in the ECHR: legal challenges, prospects and the role of the court in resolving interstate conflicts]. *Molodyi vchenyi*. № 6 (130). S. 147-151. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2024-6-130-8> [in Ukrainian].

14. ECHR Decision “Ukraine and the Netherlands v. Russia” (Applications Nos. 8019/16, 43800/14, 28525/20 and 11055/22): Press release of the Court’s Secretariat dated 9 July 2025. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf> [in Ukrainian].

15. Mizhnarodnyi kompensatsiinyi mekhanizm: Miniust roziasnyv, koly ochikuvaty na realni vyplaty [International Compensation Mechanism: The Ministry of Justice explained when to expect real payments]. *Internet-platforma “Lyha Zakon”*, 19 travnia 2025 roku. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/236359_mzhnarodniy-kompensatsyniy-mekhanizm-mnyust-roziasniv-koli-ochkuvati-na-realn-viplati [in Ukrainian].

16. Reiestr zbytkiv dlia Ukrainy: mandat ta funktsii [Damage Register for Ukraine: Mandate and Functions]. URL: <https://rd4u.coe.int/uk/mandate-and-functions> [in Ukrainian].

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Дата першого надходження статті до видання: 30.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 28.04.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.05.2026

Наукове видання

ВІСНИК ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія: Правознавство

Том 28. Випуск 1 (42). 2026

Українською та англійською мовами

Адреса редколегії:
65082, м. Одеса, вул. Дворянська, 2
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Дата розміщення онлайн: 15.05.2026. Дата друку: 22.05.2026.
Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 10,46.
Замов. № 0526/395. Наклад 300 прим.
Віддруковано з оригіналів

Видавництво та друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.